

10

A „*Romänische Revue*” 1892. évi elkobzása¹

A

1892 dec. 22

Lukács² Béla kereskedelemügyi miniszter átírata Szilágyi Dezső igazságügyminiszterhez a *Romänische Revue* folyóirat karánsebesi elkobzása alkalmával elkövetett szabálytalanságról

Ig. Min., 1893, R 1460

Kereskedelemügyi m. kir. Minister

83656 sz.

1892.

Nagyméltóságú Minister úr!

A karánsebesi posta- s távirdahivatáltól a visszakérőleg mellékletével együtt idezárt jelentetvettem, melyből a következőket van szerencsém kiemelni.

Jakabfy Pál, ottani kir. alügyész m. hó vége felé Csurgay Béla, ottani posta- és távirdahivatali főnöktől azt hallotta, hogy „*Romänische Revue*”³ című bécsi folyóiratból f. é. október s november havában érkezett 21 példány kézbesítését, azoknak magyar állam ellenes tartalma miatt függőben tartja s azoknak kezelésére nézve szolgálati úton tett kérdésére felsőbb helyről utasítást vár.

Az alügyész kívánságára Csurgay neki néhány példányt e folyóiratból, betekintésre át is adott.

Múlt hó 29-én, az alügyész, a városi rendőrkapitány kíséretében a postahivatalban megjelent, s *anélkül, hogy utóbbihoz a szabályszerű írásbeli fölhívást intézte volna, szóbelileg kijelentette,*⁴ hogy a folyóiratból a hivatalban levő összes példányokat elkobozza.

A postai küldemények lefoglalásának ügye 1888-ban hivatali elődöm s az akkori igazságügyi- s belügyminiszter urak által egyetértve, akkép rendeztetett (l. 29918/1888 ig. M. sz. s Magy. Rend. Tára, 1888. évf. 1818 és 2016 l.), hogy a lefoglalásra a kir. törvényszékek, kir. ügyészek stb. föl lettek ugyan jogosítva, de jogukat *csak írásbeli megkereséssel gyakorolhatják.*⁴

Ezen, a posta- és távirdahivatalokkal is közölt rendelkezés alapján, a karánsebesi posta- és távirdahivatal főnöke, *kötelességéhez képest tiltakozott a kir. alügyész szabályellenes eljárása ellen,*⁴ s újból megemlítette azt is, hogy a kérdéses folyóirat kezelésére nézve, felsőbb helyre már is kérdést tett s hogy ennél fogva, helyén volna ennek elintézését megvárni. Az alügyész azonban ezekkel nem törődven, a folyóirat példányait a rendőrkapitány által írásbeli értesítés nélkül

¹ A „*Romänische Revue*” német nyelvű román nemzetiségi szemle 1885-ben Bécsben indult, majd Budapesten, illetve Resicán, végül Nagyszebenben jelent meg. Alapítója és szerkesztője a román nemzeti párt mérsékelt (Mocsonyi–Babes) szárnyához tartozó *Diaconovici* Kornél ügyvéd és publicista, a Mocsáryt üdvözlő 1886. évi budapesti román küldöttség (l. Iratok I. 714–716. l.) vezetője, a Nagyszebenben a század végén megjelenő „*Enciclopedia Română*” későbbi szerkesztője. A folyóirat az elkobzás után 1894-ig Nagyszebenben jelent meg „*Romänische Jahrbücher*” címen.

² Lukács Béla (1847–1901) szabadelvű politikus és pénzügyi szakíró. 1872 óta kormányparti képviselő. 1886-ban a MÁV igazgatója. 1889-től kereskedelmi államtitkár, majd 1892 májusában – Baross Gábor halála után – kereskedelemügyi miniszter. Az arany rabjai (Bp. 1872.) elbeszélés kötetében rokonszenven emlékezik meg az abrudbánya-vidéki román népről.

³ Piros ceruzával aláhúzva.

⁴ Kék ceruzával aláhúzva.

csakugyan elkoboztatta, sőt a kir. postahivatalban házmotozást is akart tartani és a hivatalban minden indok nélkül feltűnő lármát csapott, megsértve azon illedelmet, melyre minden köz-hivatal még akkor is igényt tarthat, ha controversiák merülnek föl, melyek mellőztettek volna, ha az alügyész a szabályokhoz alkalmazkodva írásbeli felhívást intéz a kérdéses postaküldemények kiadására.

Nagyobb botránynak csak a rendőrkapitány tapintata vette elejét.

Midőn tehát az ügy részleteire nézve a mellékelt jelentés- és jegyzőkönyvre utalok, mely utóbbiból a posta- és távirdafőnököknek az említett rendelet alapján előadott tiltakozása tévedésből maradhatott ki, megjegyezni kívánom, hogy részemről csak az eljárás alaki oldalát teszem felszólalás tárgyává, mert önként értetik, hogy az ily állam ellenes tanokat hirdető nyomtatványok terjesztésének meggátlására irányuló törvényes eljárást részemről is teljes mértékben támogatni kívánom.

Tisztelettel felkérem Nagyméltóságodat, hogy az alügyész eljárását vizsgálat tárgyává tenni, és az említett szabályt az érdekelteknek emlékezetbe hozni s intézkedéseiről engem értesíteni méltóztassék.

Megjegyzem egyébként, hogy időközben a m. kir. Belügyminister úr a kérdéses nyomtatványt *államellenesnek*⁴ nyilvánította, és hogy ennélfogva *attól a postai szállítás megvonatott*,⁴ és erről az összes postahivatalok értesítettek.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1892. évi deczember hó 22-én.

Lukács s. k.

B

1893 márc. 12

Lukács Béla kereskedelemügyi miniszter átirata Szilágyi Dezső igazságügyminiszterhez a „Rumänische Jahrbücher” folyóirat hatósági ellenőrzése tárgyában

Ig. Min., 1893 R 1460
[Könyomatos pld.]

Kereskedelemügyi m. kir. Minister
14289. sz.

Nagyméltóságú Minister úr!

A temesvári posta és táv. igazgatóság jelentése szerint a zsebélyi posta hivatalhoz a „*Rumänische Jahrbücher*”¹ című Nagy Szebenben W. Kraft nagyszebeni könyvkereskedő bizományában megjelenő folyóirat első számának két példánya érkezett kézbesítés végett.

Míthogy a két példány címzettje azonos volt a belügyminister úrnak 1892. évi deczember hó 13-án 813/res sz. a. kelt átirata szerint a posta szállításból kitiltott „*Rumänische Revue*”² című Bécsben megjelenő folyóirat előfizetőjével, – a posta hivatal vezetője az újabb című folyóiratba betekintett.

A f. irat 57. lapján „Pro domo” cím alatt a szerkesztő nyíltan kimondja, hogy a „*Rumänische Revue*” *szerkesztősége*³ kényszerítve volt a folyóirat címét és alakját megváltoztatni és a szerkesztőség székhelyét Bécsből magyar területre áthelyezni, mivel a „*Rumänische Revue*”

¹ Kék ceruzával aláhúzva.

² Ua.

³ Piros ceruzával aláhúzva.

Magyarországból kitiltatott; tekintettel tehát ezen kitiltásra, nehogy a lap megjelenésében és terjesztésében fennakadást szenvedjen, kénytelen volt a folyóirat eddigi „Rumänische Revue” címét „Rumänische Jahrbücher” *cízmre*⁴ átváltoztatni és a szerkesztőség székhelyét Nagyszebenbe áttenni.

Tekintettel arra, hogy ezen Nagyszebenben megjelenő a hazai sajtótörvény határozatai alá eső folyóiratot a *postai szállításból kitiltani nem lehet*,⁵ – a temesvári posta és táv. igazgatóság utasította a zsebélyi postahivatalt, hogy annak oda érkező példányait a címzetteknek akadály nélkül kézbesítse; de egyidejűleg a kolozsvári p. és táv. igazgatóságot is felkérte, hogy a megjelölt folyóiratra a *nagyszebeni kir. ügyészség figyelmét hívja fel*.⁵

Erről van szerencsém Nagyméltóságodat a belügyi m. kir. minister úrral egyidejűleg az esetleg szükségesnek ítélt *intézkedés megtétele végett tisztelettel érlesíteni*.⁶

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapest 1893. márczius 12-én.

Lukács s. k.

11.

*Iratok a községi és felekezeti népiskolai tanítók fizetése rendezéséről szóló törvényjavaslat történetéhez*¹

A

1892 dec. 27

*A Telegraful Român véleménye a népiskolai tanítók fizetésrendezéséről szóló miniszteri javaslatról*²

Tel. Rom., 1892, 132. sz.

A közoktatásügyi bizottság a múlt héten tárgyalta az országgyűlésen a hazai népiskolai tanítók fizetésének rendezésére vonatkozó miniszteri tervezetet. Mint ahogy az előrelátható volt, a bizottság jóváhagyta a miniszteri tervezet minden pontját, főleg pedig azokat, amelyek igen közelről érintik felekezeti iskoláinkat, egyházunk autonómiáját és végül tanítóinkat személy szerint.

Már nem sok idő választ el a tervezetnek az országgyűlésen való bemutatásától, s az országgyűlés jelen helyzete szerint ott aligha fog nehézségbe ütközni, s így rövidesen törvénnyé válik – márpedig ha életbe lép, annak igen gyászos következményei lesznek felekezeti iskoláinkra.

⁴ Ua.

⁵ Kék ceruzával aláhúzva.

⁶ Piros ceruzával aláhúzva.

¹ A népiskolai tanítók fizetésének rendezéséről szóló törvényjavaslat – mint azt a bemutatott ellenzéki nyilatkozatok: *Kovács* Albert és *Hock* János beszédei (*C* és *D*) is tükrözik – az 1879. évi iskolatörvénnyel elindított asszimiláló célzatú törvények és rendeletek fontos láncszeme. Az 1893: XXVI. tc. esetében a hangsúly valóban a nemzetiségi népiskolák tanítóinak befolyásolásán és nem a magyarországi tanítószolgálat anyagi helyzetének javításán van. A törvényjavaslat a legérzékenyebben a román felekezeti iskolákat érinti. A román gör. kat. klérus lapja, a nagyszebeni Telegraful Român már a közoktatásügyi bizottság döntése után megvilágítja a javaslat valódi indítékát (*A*), a román egyházfők pedig a főrendiházi vitában veszik fel a harcot ellene (*E* és *F*). Az 1893: XXVI. törvénycikkkel szemben a román gör. kat. és gör. kat. egyházközségek az önszegély álláspontjára helyezkedtek, amit az erdélyi román gör. kat. főegyházmegyei zsinat még a javaslat képviselőházi tárgyalása előtt elhatározott. A Küküllő vármegyei főispán bejelentése (*H*) nem elszigetelt jelenség: a román gör. kat. hitközségek nem folyamodnak a „felekezeti tanítók fizetésének a törvényszerű minimumig kiegészítésére szükséges államsegély”-ért. A törvény keletkezésének légkörére sajátosan jellemző az a türelmetlen, szűklátókörű szemlélet és hang, amellyel a képviselőházi vita között felszólalásai az 1868. évi népiskolai törvényt (1868: XXXVIII. tc.) és általában Eötvös szabadelvű nemzetiségi iskolapolitikáját bírálják.

² A közlemény eredeti címe: *Noul atac asupra școlilor noastre I. Új támadás iskoláink ellen. I.*

Aki figyelemmel kísérte kormányaink iskolapolitikáját a dualizmus óta, és alaposabban ismeri a tanügyi törvényeket, az előtt a helyzet napnál is világosabb, és sem a kormány, sem a törvény, sem a magyar társadalom nem tudják eltíkolni e törvények irányzatát.

Lapunk nyitott szemmel követte az ügyeket, és mindenkor megmondja, mi egyházunk általános véleménye tanügyi törvényeinkről – de megmondja ezt ma is –, mert a legnagyobb bűn hallgatni akkor, amikor látjuk, hogy a dolgok – az ország lakosságának jelentős része szempontjából rossz és káros irányban haladnak.

A kormány jól kigondolt és megalapozott nagy tervet, a jelenlegi leleményes magyarosító áramlat szempontjai szerinti tervet szerkesztett, amelynek megvalósításán ereje teljes megfeszítésével minden téren dolgozik. Kormány, országgyűlés, közigazgatás, bíróság, társadalom, magánegyletek, iskola, egyszerűval minden e terv kitűzött céljának érdekében áll.

Nem lehet tagadni, hogy a magyarosítás már eddig is tett némi előrehaladást, s az sem tagadható, hogy alkalomadtán a kormány, a politikai pártok, a magyar társadalom és a közigazgatás levették álarukat, és bevallották, hogy céljuk a magyar terület magyarosítása és az állam erősítése az összes elemeknek a magyarságba való beolvasztásával.

Az sem tagadható, hogy a jelzett irányban dolgozik minden döntő tényező, még hozzá teljes erejükből működnek, s ha itt-ott még pang is a munka, csak megalkuvásról lehet szó, ami alól még a magyar politikusok sem mentesíthetik magukat olykor.

A törvény, amelyet meghozni kívánnak, s amely midőn e sorokat írjuk – lehet hogy már az országgyűlés ajtaján kopogtat, hogy ismét felhevítse politikai árnyalatra való tekintet nélkül az összes képviselők szívét, s hogy mindnyájukat egyesítse szívben-lélekben sajtáságos állam-eszméjük oltáránál – ismételjük – ez a törvény főleg minket, a román iskolákat sújtja, és ez a csapás egyformán éri mind a görög keletieket, mind a görög katolikusokat.

De nem érzik ezt a csapást a magyarok, sem mint római katolikusok, reformátusok, sem mint lutheránusok vagy unitáriusok – mert ez a csapás a magyar elem megerősítésének célját szolgálja. Nem érzik ezt még az erdélyi szászok sem, mert ők még a jó időkben, amikor a románoknál még a papok is dézsmát fizettek a szászoknak – ők abban az időkben milliók alaptőkét gyűjtöttek. Ma pedig kedvező anyagi helyzetükön kívül, bizonyos komasági alapon minden irányban biztosították a kormány jóindulatát.

A csapás ellenünk irányul. Megérezte ezt legmagasabb főegyházmegyei törvényhozó fórumunk, főegyházmegyei zsinatunk is, s az ez évi ülészakon a felekezeti iskoláink elleni újabb támadással szemben olyan magatartást tanúsított, mely méltó egy kulturális hivatása tudatában levő egyházhoz.

Íme e tekintetben az egyház határozatai:

1. A felekezeti iskolák tanítóinak fizetésrendezésére vonatkozó törvénytervezet tárgyában a zsinat küldöttséget küld az országgyűléshez, hogy a tervezet visszavonását kérje, mert az sérti egyházunk autonóm jogait.

2. Az egyháztanácsot megbízzák, rendezzen gyűjtést a metropolia területén és azon kívül is az állandó szükségletek fedezésére, amelyeket az iskolák fenntartása igényel.

3. Abban az esetben ha a kérdéses tervezet törvénnyé válik az egyháztanács felhatalmazza; hogy

a) az egyházközségekre adót lehet kivetni, hogy abból a megállapított tanítói fizetés fedezhető legyen;

b) rendkívüli fegyelmi eljárást lehet indítani az ez ügyben esetleg visszaélő szervek ellen.

c) A szegények egyházi alapját és az egyházmegye más alapjait, amelyeknek rendeltetése a szegények pénzügyi támogatása – felhasználhatják a tanítók fizetésének rendkívüli pótlására.

Melléklet:

1892 febr. 29*Indokolás*

„a községi, valamint a hitfelekezetek által fen[n]tartott elemi iskolákban működő tanítók (tanítónők) fizetésének rendezéséről” szülő törvényjavaslathoz

1892–97. évi Képv. Ir., I. 153–155. l.

[Részlet]

A néptanítók anyagi helyzetének javítása régóta hangoztatott közkérdés, mely nemcsak a közvetlenül érdekelt tanítói kar köréből sokszor megújuló óhajokban jutott úgyszólván állandó kifejezésre, hanem az egész közönség közérdeklődésének tárgya lett.

A tanítók részére tisztességes megélhetést biztosítani emberiességi tekintetek és a népoktatás fejlesztésének érdeke egyaránt követelik.

Már a népiskolai közoktatás tárgyában alkotott 1868. évi XXXVIII. t.-cz. a népoktatás érdekében szükségesnek látta a tanítók anyagi megélhetésének minimális mértékét biztosítani. E célból a 142. §-ban megszabta, hogy az iskolák fokozata szerint mily összeg az, a melynél kevesebb nem lehet a tanító fizetése. A törvény tisztes lakáson és egy negyed holdnyi kerten kívül a fizetési minimumot az elemi iskolai rendes tanítókra nézve 300 frtban, a segédtanítókra 200 frtban állapította meg. A törvény 143. és 144. §-a pedig gondoskodott, hogy a hol a tanítók eddig a minimumnál magasabb fizetést húztak, annak élvezetében ezentúl is meghagyandók és sem a készpénz, sem a fizetés részét képező termények mennyisége alább nem szállíthatatik.

A törvény ezen intézkedése csak a tanítói fizetés legalsóbb mértékének szabván határt, nemcsak azt lehetett várni, hogy ezen legalsóbb mérték mindenütt szem előtt fog tartatni, de joggal lehetett várni azt is, hogy a fizetéseknek a minimumon felüli kedvező alakulása a fejlődő igényekkel lépést tartand.

A törvény keletkezése óta lefolyt 23 év tapasztalatai azonban arra mutatnak, hogy ez a várakozás nem vált be. A begyűjtött adatok tanúsága szerint az állami iskolák tanítóin kívül, a kik a 300 frt minimumon fölül 100 frt helyi pótlékkal vannak ellátva, jobbra csak a népesebb és jelentékenyebb községekben fennálló elemi iskoláknál működő tanítók részesülnek a fizetési minimumot meghaladó illetményekben, – továbbá az elemi népiskolai tanítók nagy része tényleg ma is csak a minimumra van utalva, – sőt végül 5278 tanítói állás létezik, a melynek fizetési illetménye – a vele összekötött kántori járandóságok beszámításával is – nem éri el a 300 frt minimumot.

Ha figyelembe vesszük, hogy ezen utóbbi szám az összes elemi tanítóságnak több mint egy negyedrészt képezi: be kell ismernünk a helyzet tarthatatlanságát; de ugyanezen tény egy-szersmind azt is megérteti, hogy a helyzet javítása nehéz problémát képez.

Nem időzöm hosszabban annak fejtegetésénél, mik az okai azon sajnálatos jelenségnek, hogy a tanítói fizetések a népoktatási viszonyok általános előhaladása daczára ennyire visszamaradtak s hogy e tekintetben a 23 év előtt megszabott legalacsonyabb mérték még ma sincsen elérve; csak annak fölemlítésére szorítokozom, hogy a közoktatási kormány saját hatáskörében s a rendelkezésére álló módok és eszközök felhasználásával minden lehető megtett az állapotok javítására; az állami tanítók illetményeit a minimumon felül 100 frt-tal emelte s az állampénztárból segélyezett községi iskolák tanítói részére elengedhetetlenül megkövetelte legalább a minimum megadását. A hitfelekezeti iskolákra nézve azonban nem állt módjában közvetlen hatást gyakorolni a fizetési viszonyok törhetővé tételére, egyrészt a miatt, mert a népoktatási törvény 142. §-a a hitfelekezeti iskolafen[n]tartókra nem terjesztetett ki, ezek a törvény 11.§-a szerint jogosítva lévén saját autonóm hatáskörükben megszabni a tanítók fizetését; másrészt mert a népoktatási törvénynek az állami segélyezésre vonatkozó 43. §-a alapján a minister nem tekinthette magát felhatalmazottnak arra, hogy a hitfelekezeti iskola-fen[n]tartókat az állampénztárból segélyben

részesítse. E szerint sem kényszerítő eszközökkel, sem a segélyre szorultak támogatásával nem volt módjában a kormánynak a hitfelekezeti néptanítók helyzetén segíteni.

Ebben találja magyarázatát az a körülmény, hogy a legsilányabb fizetések a hitfelekezeti iskolák tanítóinál találhatóak és az elterjedt nyomor ott kiált legsürgetőbben segélyért.

Távol áll tőlem, hogy a tanítók nyomorúságos helyzetét a hitfelekezeti iskola-fentartók közönyének, vagy a kulturális érdekek iránti érzék hiányának rójjam fel. Tapasztalás szerint a túrhetetlen helyzet igazi oka a saját erejükre utalt hitfelekezetek anyagi gyöngeségében található.

A helyzet képét azon okból vázoltam, hogy szemléltetővé tegyem: hol és mily irányban követel első sorban orvoslást a tanítók helyzete és hogy e kép szemlélete rávezesse a mód megjelölésére is, mely a viszonyok javítására vezet.

Ha egyszer elismertük azt, hogy az 1868: XXXVIII. t.-cz.-ben megjelölt fizetési minimum elengedhetetlen kelléke egy népiskola megfelelő működésének s ha ezzel szemben constatáltuk a tényt, hogy a hitfelekezeti népiskolák nagy része a törvény meghozatala óta eltelt 23 év óta nem felelt meg ezen, rájuk akkoriban kötelezőleg ki nem terjesztett kelléknek, akkor csakhamar tisztába jövünk az iránt, hogy e baj orvoslására kétféle út és mód áll előttünk.

Az egyik az volna, hogy az 1868-iki törvényben megszabott fizetési minimum a felekezeti iskolákra nézve is egyszerűen kötelezőnek mondatván ki, ez által ama feltételek közé iktattatnék, a melyek alatt a hitfelekezetek népiskolát állítani és fen[n]tartani jogosítva vannak és melyeket a többször idézett törvény 11. §-a sorol elő. Ennek további következtése pedig az volna, hogy – miután, mint előbb kiemeltem, a hitfelekezeti iskoláknál a tanítói fizetés elégtelen kiszabásának oka majdnem minden esetben az anyagi eszközök elégtelenségében, nem a jóakarathi hiányában rejlik, – a minimum kötelező kimondása daczára a fizetések a felekezeti népiskolák nagy tömegénél változatlanok maradnának és így mindazokra nézve beállana az 1868: XXXVIII. t.-czikk 15. §-ában megjelölt eset, vagyis a közös községi iskola felállításának szükségessége, mely esetben – ha a polgári község anyagi ereje is elégtelennek bizonyulna – az állami segély ugyancsak az 1868-iki törvény alapján nyújthatók.

Tekintettel arra a fontos szerepre, a melyet hitfelekezeteink az iskola-ügy terén eddig játszottak, s arra a kétségszoros tényre, hogy az iskolaügy iránti érdeklődésüket, áldozatkészségüket és a körüli élénk tevékenységüket jövőben sem nélkülözhetjük, sem méltányosnak, sem czélszerűnek nem látszanék a fen[n]forgó kérdés megoldására oly utat választani, a mely a hitfelekezetek részvételét a népiskolai közoktatás terén a jelenlegihez képest előreláthatólag fölötte szűk térre szorítaná.

Ez okból más megoldási módot kellene keresnem, s ezt nem találhattam fel másban, mint a néptanítói fizetés minimumát saját erejükben biztosítani nem képes hitfelekezeti népiskolák állami segélyezésében.

De midőn ez által a kínálkozó két mód közül a hitfelekezetekre nézve sokkal kíméletesebbet, sokkal méltányosabbat választottam, viszont nem volt szabad megfeledkezniem arról sem, hogy az e kérdés körül csoportosuló állami érdekeket e mód választása mellett is kellőleg megóvjam.

Ez okból mulhatatlanul szükségesnek, de minden tekintetben jogosultnak is tartom legalább az államsegélyt igénybe vevő felekezeti népiskolákkal szemben az állami ellenőrzés és befolyásvétel nagyobb mértékének biztosítását, mint a minőre az 1868-iki törvény módot nyújt.

Indokolja ezt első sorban magának a többször idézett s e törvényjavaslatnál is elvi alapul szolgáló 1868: XXXVIII. t.-czikknek álláspontja, mert az nyilvánvalólag épen azért szól csupán a községi és magán-népiskolák állami segélyezéséről, mert csupán ezekkel szemben biztosít a? államnak kiterjedtebb felügyeleti jogokat: midőn tehát most a segélyezés köre terjesztetik, azzal párhuzamosan kell az állami ellenőrködés és befolyás körét is tágítani. Indokolja továbbá az, hogy az államsegély mikénti felhasználását ellenőrizni a kormánynak mindenesetre joga, de kötelessége is; és indokolja végül különösen ama körülmény, hogy az állami befolyásvétel – úgy, a mint a törvényjavaslatban contemplálva van – korántsem a kormányhatalomnak mint önczélnek kiterjesztése, vagy a felekezeti jogok fölösleges és bántó megnyirbálására czéloz, hanem egyedül

a legfontosabb állami és közművelődési érdekek biztosítására van hivatva szolgálni, ez által biztosítván az, hogy a segélyezett felekezeti népiskoláknál csak kifogástalanul minősített egyének foglalhassanak el tanítói állást, hogy továbbá államellenes üzemeket folytató tanítók meg ne türessenek s végül, hogy a tanítók elmozdíthatatlanságának fontos és az 1868-iki törvény által csak a községi iskolákra alkalmazott elve az e törvényjavaslatban megjelölt hitfekezeti iskolákra is legalább törvényileg kiterjesztessék...¹

Budapesten, 1892. évi február hó 29-én.

Gr. Csáky Albin
vallás- és közoktatásügyi miniszter.

B

1893 márc. 15

A pénzügyi bizottság jelentése „a községi, valamint a hitfelekezetek által fen[n]tartott elemi iskolákban működő tanítók és tanítónők fizetésének rendezéséről” szülő törvényjavaslat tárgyában

1892–97. évi Képv. Ir., IX. 290–293. 1.

[Részlet]

...A pénzügyi bizottság elismeri, hogy a 300 frtos fizetési minimum, melyet a törvényhozás 25 évvel ezelőtt állapított meg, a mai viszonyokhoz mérten a tanítói állásnak és hivatásnak teljesen megfelelő anyagi megbecsülését nem képezi. A pénzügyi bizottság jól ismeri azon fontos culturalis missiót, melyet hazánkban a néptanítói kar teljesít; jól tudja, hogy egy hivatása magaslatán álló néptanítói kar a nép millióit hozza kapcsolatba a művelődés és a nemzeti érzés kifejtése által a magyar intelligenciához s épen ezért a néptanítók anyagi megélhetésének biztosítását a maga részéről is fontos államkormányzati feladatnak ismeri.

S így csak sajnálatának ad kifejezést, hogy az ország még ma sincs azon helyzetben, hogy úgy a saját, mint a községi s hitfelekezetek által fen[n]tartott iskolák néptanítói számára az eddigi és e törvényjavaslatban is felvett minimumnál és a részben fennálló, részben célba vett korpótléknál többet biztosíthasson. S ha tehetné is ezt talán az állami iskoláknál (minthogy már eddig is tette a minimumnak 100 frttal való felemelése által), de a hitfelekezetek iskoláinál a minimumnak 300 frtnál nagyobb összegben való megállapítása, ennek az állam által való pótlása s ez alapon az állami még nagyobb beavatkozási jogkör részben a hitfelekezetek jellegének rovására történék, mely körülmény alig hatna serkentőleg a hitfelekezetek iskolafentartó buzgalmukra.

Elég a pénzügyi bizottság részéről a 300 frtos minimum megtartása érdekében egyszerűen arra utalni, hogy miután még a közoktatásügyi bizottság is, daczára, hogy maga részéről is elismeri, hogy a népnevelésre fordított költségek soha sem lehetnek túlságosak, mégis kénytelen

¹ Az 1893. aug. 13-án szentesített 1893: XXVI. tc. (A községi valamint a hitfelekezetek által fenntartott elemi iskolákban működő tanítók és tanítónők fizetésének rendezéséről, 1892–97. évi Képv. Ir., XII. 172–176. l.) a tanítók járandóságát lakáson és kerten kívül minimálisan 300 ft-ban és 50 ft ötödéves korpótlékban állapítja meg, és szabályozza kifizetésének módozatait (1–8 §§). A felekezetek és községek tanítóik fizetésének 300 ftra való kiegészítéséhez államsegélyben részesülhetnek (9–10 §§). Az állami fizetésekiegészítést bizonyos feltételekhez köti (jó minősítés, a tanító megválasztása ellen a minisztérium állami szempontból vétót emelhet, sőt maga nevezheti ki a községi vagy felekezeti tanítót, 11 §). A 60 forintot meghaladó állami kiegészítés esetén a minisztérium fegyelmi eljárást is indíthat, államellenes irány jelentkezés címén (13. §). A törvény módot ad arra is, hogy bizonyos esetekben a felekezeti és községi iskolák megszüntetésével állami iskolákat állítsanak fel. (12, 15. §§.) – Az 1893: XXVI. tc. végrehajtásáról szóló VKM-rendelet 1894. március 2-án jelent meg a Rendelet Tárában (l. A vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszternek 10 000 számú rendelete a községi, valamint a hitfelekezetek által fenntartott elemi iskolákban működő tanítók és tanítónők fizetésének rendezéséről szóló 1893. évi XXVI. törvény cikk végrehajtása tárgyában, Rend. Tára 1894, 394–397. l.)

elfogadni a 300 frtos minimumot azon okból, mert e minimum nagyobb felemelése a közkormányzat egyéb ágazatainak szükségletei miatt sem lehetséges: – annyival inkább kellett a pénzügyi bizottságnak arra ügyelni, hogy ezen végre is első sorban pénzügyi kérdéskörnél, a kellemténél és az elengedhetetlenül szükséges nagyobb teher, az úgy is erősen megterhelte állampénztárra s így az adózók összeségére ne háríttassék.

Vonatkozással az ország néptanítói karának a pénzügyi bizottsághoz is áttett kérvényeire, melyekben egyéb előnyök mellett 600 fit minimumot óhajtanak, szükségesnek látjuk körülményesebben azon pénzbeli terhekre utalni, melyek a 300 frtos minimumnak kívánt felemeléséből származnának...

Nem engedhetjük meg azonban, hogy azon közhiedelem tápot kapjon, mintha a szóban forgó törvényjavaslat a hazai tanítók sorsát számbavehetőleg nem javítaná. Elég utalnunk egyfelől a ministeri indokolásban bővebben ismertetett külföldi összehasonlításokra s másfelől a mai helyzetnek az alábbi táblázatban részletezett képére.

A néptanítók illetményeinek összesített kimutatása*:

Iskola jellege	300 frton alul	300-tól 400-ig	400-tól 500-ig
Községi államilag segélyezett.....	–	332	170
Községi államilag nem segélyezett.....	196	583	426
Hitfelekezeti.....	5.082	3.727	1.981
Összesen.....	5.278	4.642	2.577

Iskola jellege	500-tól 600-ig	600-tól 700-ig	700-tól 800-h	800-tól 900-ig
Községi államilag segélyezett.....	99	63	17	10
Községi államilag nem segélyezett.....	329	276	215	64
Hitfelekezeti.....	2.030	1.262	590	281
Összesen.....	2.458	1.601	822	355

Iskola jellege	900-tól 1.000-ig	1.000 frton túl
Községi államilag segélyezett.....	4	3
Községi államilag nem segélyezett	26	40
Hitfelekezeti.....	142	143
Összesen.....	172	186

Van tehát jelenleg 5.278 tanító – a tanítóság egy ötöde – kinek ma sincs meg az 1868-iki törvényhozás által megállapított fizetési minimuma. S nem érdektelen annak kimutatása, melyik felekezetekben mennyi néptanítónak van 300 frton alul a fizetése.

* E kimutatásban nincsenek benne a budapesti és fiúmei városi, továbbá az összes magán, társulati és egyleti iskoláknál alkalmazott; és a volt határőri alapokból fizetett; és az eleminél magasabb fokozatú intézetek tanítói. (A pénzügyi bizottság jelentésének jegyzete. Szerk.)

jelleg szerint	300 forinton aluli fizetés		összeg szerint
községi	196		
rom. kath	1.180	50 frton alul van	173
gör. kath	1.755	50-100 frtig	449
gör. kel. román, szerb	1.065	100-150 „	985
ev. ref	603	150-200 „	1.670
ág. ev	437	200-250 „	1.472
unitárius	32	250-300 „	1.129
zsidó	10		

A törvényjavaslat által 5.278 néptanítónak lesz felemelve eddigi fizetése és pedig 173 tanítónak 250 frttal; 985 tanítónak 200 frttal; 1.472 tanítónak körülbelül 100 frttal.

A korpótlékkal pedig az összes tanítók több mint felének javítjuk eddigi helyzetét, úgy hogy a tisztas lakás és kerten kívül a tanítók illetményei az ötödéves korpótlékok által mindenütt 510 frtig emelkedhetnek, ezzel együtt emelkedvén a nyugdíj is.

A hitfelekezeti elemi iskolák tanítóinál tehát (az állami és az államilag segélyezett községi iskolák néptanítóit illetőleg a korpótlék be van hozva már az 1880. évi 32.944. sz. a. ministeri szabályrendelettel) a kántori illetmények beszámításával:

5 év múlva	6.864	tanító után szükségeltetik	205.920	frt.
10 „ „	7.799	„ „ „	233.970	„
15 „ „	8.402	„ „ „	252.060	„
20 „ „	9.500	„ „ „	285.000	„
25 „ „	10.081	„ „ „	302.430	„
30 „ „	10.635	„ „ „	319.050	„

Az államilag nem segélyezett községi iskolai tanítóknál pedig:

5 év múlva	7.078	tanító után szükségeltetik	212.340	frt.
10	8.146	„ „ „	244.380	„
15	8.826	„ „ „	264.780	„
20	10.154	„ „ „	304.620	„
25	10.908	„ „ „	327.240	„
30	11.545	„ „ „	346.350	„

Mindezekből kiviláglik, hogy a kérdéses törvényjavaslat által javaslatba hozott minimum és korpótlék kétségtelenül javítani fogja a tanítóság helyzetét s ott segít különösen és első sorban, hol a segítség a legszükségesebb és a legsürgösebb.

A pénzügyi bizottság feladatának és lelkiismeretbeli kötelességének súlyos megsértése nélkül – nagyobb terhek megszavazását nem hozhatja javaslatba, mert nem szabad szem elől téveszteni, hogy minden terhet, mely az állampénztárt terheli, az adózó nép érez meg s hogy épen közoktatásügyi terheket illetőleg a magyar társadalom már is majdnem erején felül áldoz, az abból tűnik ki legjobban, hogy az iskolák fen[n]tartására szükséges 15 és fél millió frtból mintegy tíz millió frt az adófizetők közáldozataiból kerül ki, mely hozzájárulás az egyenes állami adókhöz viszonyítva átlagos számítással 10%-os arányt meghalad, sőt egyes vármegyékben 16–28%-ig is felemelkedik.

Elfogadva tehát a szóban forgó törvényjavaslatnak álláspontját, a fentebbieken kívül még megemlíti, hogy a javaslatnak nagy előnye, hogy a képesítéssel nem bíró tanítók helyébe

ezentúl csak képesítetteket juttat; hogy a tanítónöket a tanítókkal egyenlő rangban helyezze, a mit pedig p. o. a szomszéd Ausztria némely tartományai nem tesznek s hogy különösen az állami felügyeleti jog a lehető legszélesebb körre biztosítatik: „a községi, valamint a hitfelekezetek által fen[ő]tartott elemi iskolákban működő tanítók és tanítónők fizetésének rendezéséről” szóló törvényjavaslatot, a közoktatásügyi bizottságnak a pénzügyi bizottság által kiigazított és tisztelettel idecsatolt szövegében elfogadásra ajánljuk.

Kelt Budapesten, 1893. évi márczius hó 15-én.

Széll Kálmán s. k.,
a pénzügyi bizottság elnöke.

Fenyvessy Ferenc s. k.,
a pénzügyi bizottság előadója.

C

1893 ápr. 27

Kovács¹ Albert beszéde a községi és felekezeti iskolákban működő tanítók fizetésének rendezéséről szóló törvényjavaslat képviselőházi vitájában

Képv. Napló, 1892–97, XII. 32–38. 1.

Kovács Albert beszéde elején hivatkozik a közoktatásügyi bizottságban négy évvel előbb elmondott beszédére, amelyben kifejtette nézeteit a jövő teendőiről. Akkor két fontos követelményt jelölt meg: 1. az 1868: XXXVIII. tc. revíziója, 2. ahol a felekezetek nem tudnak iskolát állítani, ott az államnak kell segítségül jönnie.

...A mi engem illet, t. képviselőház, én sohasem csináltam titkot belőle, sőt számos alkalommal kifejtettem minden körben, hogy én az állami oktatásnak vagyok a híve. (*Helyeslés a szélső baloldalon.*) A nyugateurópai kultúrnépek, sőt már egyes keleti népek is, oláh szomszédaink, és mások is már rég rátértek az állami oktatás rendszerére; pedig ezeknek erre a lépésre csak egy okuk volt, t. i. azon egyoldalúságok látása, amelyek a felekezeti oktatástól külön nem választhatók. Nekünk pedig ezenkívül van még, egy második okunk is, t. i. a Magyarország területén lévő nemzetiségi viszonyok. (*Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon!*)...

De még magának a magyar nemzetnek megalapítása is a jövő feladatai közé tartozik, az ittlakó különböző népcsaládoknak nyelvi és faji összeolvasztása által. Európa egyéb nagy nemzetei is különböző néptörzsek összeolvadásából képződtek, egyik sem egységes faj. Ezen a kémiai processuson a Kárpát-völgyében lakó népeknek is keresztül kell menniök. (*Úgy van! Úgy van! bal felől.*) Ennek előidézésére is semmiféle más eszköz a világon nem alkalmas és nem célravezető, hanem csakis a nemzeti népiskola. (*Úgy van! Úgy van! bal felől.*)...

Nemzeti politikát csak nemzeti iskolára lehet építeni, ha a nemzeti párt (melynek képviselője) ezt „mint elérendő czélt nem írná zászlajára, akkor nem viselné méltóan a nemzeti párt nevezetét”.

Már, t. képviselőház, ha nekem ily nézetem van az állami és felekezeti oktatásról, és ha ilyen nézetek mellett fejezem ki azt, hogy ott, ahol a felekezetek az oktatást nem képesek végezni, az államnak segítségül kell jönnie, akkor és ez alatt nem érthettem egyebet, mint azt, hogy ilyen helyeken a meg nem felelő iskolák bezárásával tisztán állami iskolát kell szervezni, úgy a mint ezt az 1876-iki törvény előírja. Ezen törvény alternatíve mondja, hogy vagy községi, vagy állami iskola szerveztessék, de mivel a községi iskola rendszerét megbukottnak kell tekinteni (*Úgy van! Úgy van! a szélső baloldalon.*) csak a másik alternatíva alkalmazását indítványoztam. (*Helyeslés a bal és szélső baloldalon.*) De valami oly gondolat, aminő e törvényjavaslatban van, hogy az állam segítse a felekezeti iskolákat, egy-egy kis faluban esetleg három-négyet is, s önmaga

¹ Kovács Albert (1838–1904), a budapesti ref. teológia tanára. 1881 óta a marosvásárhelyi, majd a kovásznai ker. képviselője. A nemzeti párt alelnöke.

mintegy lemondjon iskolaállítási jogáról, vagy azt legalább a felekezetek jogával szemben korlátozza: ilyes valami az én fejemben soha meg nem született. (*Helyeslés balfelől.*) Mert milyen lesz a dolog, t. ház, ha e törvényjavaslat elfogadtatik úgy, a mint előttünk fekszik? Példában mutatom meg, Udvarhelymegye példájában, a melyhez hasonlót a t. képviselő urak mindenütt láthatnak. Ez egy tiszta magyar megye, területén reformátusok, katolikusok és unitáriusok igen egyforma számban vannak, és pedig nemcsak a megye egész területén, de csaknem minden egyes községben is. Apró kis hegyi falvak azok, a melyek közt az 500 lakossal bírók már nem is tartoznak a legkisebbek közé. Ezek mindenikében van három anyaegyház, három pap, három iskola, ugyanannyi tanító, és minden tanítónak 50–60 frt évi fizetése. (*Úgy van! Úgy van! bal felől.*)

E törvényjavaslat szerint az állam kötelezettséget vállal az iránt, hogy ezen iskolák mind-egyikét segélyezi a minimális mértékig, a felekezetek pedig jogot nyernek az állammal szemben, hogy e segélyt igénybe vegyék, az államnak pedig nem lesz joga arra, hogy mind a háromnak bezárásával egy jó állami iskolát állítson. Ha épen úgy tetszenék neki, állíthatna egy negyedik iskolát, de e mellett megmaradna az a kötelezettsége, hogy a másik hármat segélyezze. A miniszterelnök úr tagadólag rázta fejét, mikor azt mondtam, hogy az állam lemondott iskolaállítási jogáról. Hát hiszen igaz, hogy nem történt formaszzerű lemondás; a jog megmaradt, de a vázolt körülmények mellett az egy olyan holdvilágjog, a melyből realiter nem következik semmi, mert azt az állam igénybe venni nem fogja.

Még gonoszabb körülmények állanak elő a nemzetiségi vidékeken, a hol államköltségen meg fogjuk erősíteni a nemzetiségi iskolát, államköltségen gátakat fogunk vetni a hazánkban levő népek összeolvadásának. (*Élénk helyeslés a bal és szélső baloldalon.*) Maga az állam erősíti meg az elválasztó falakat oly módon, a mint ezt a nemzetiségek a maguk erejéből megerősíteni képesek nem volnának. (*Úgy van! a bal- és szélső balon.*)

Én, t. ház, a nemzeti iskola célja felé minden előrelépést szívesen megszavazok; legörömebb magát az egész odalépést. De ha azt mondják nekem, hogy ez most ilyen vagy amolyan okok miatt nem lehet, akkor kisebb lépésre is szívesen adom szavazatomat. Ha nem lehet az állami oktatást az egész vonalon behozni, akkor szívesen megszavazom azt, a mit az 1876: XXVIII tcz. már megállapított, hogy a hol a felekezet nem tart kielégítő iskolát: az állam szervezzen tisztán állami iskolát. Sőt, ha még ennek is pénzügyi nehézségek állják útját, meg tudom szavazni azt az alternatívát is, hogy az állam kormányának belátása szerint, esetleg bizonyos előre megállapítandó feltételek szerint vagy a felekezeteket segélyezze egy bizonyos ponton, vagy állami iskolát állítson úgy, a mint az oktatás- és nemzeti ügynek azon a ponton nagyobb szolgálatot lehet tenni. (*Helyeslés bal felől.*) De már azt, hogy a nemzeti iskola eszméje, a mely már egy bizonyos határig a múltban ki volt víva, most elejtsék, hogy az államnak határtalan iskolaállítási joga feltételekhez köttessék és a felekezetek joga által megszorítottassék, azt én semmi körülmények közt megszavazni nem tudom. (*Helyeslés a bal és szélső baloldalon.*)

Ebben az irányban a nemzeti párt részéről a részletes tárgyalás alkalmával módosítás fog beterveztetni; előre jelzem, hogy ez a módosítás a törvényjavaslat szövegét és a sokszor hangoztatott pénzügyi viszonyokat tekintetbe véve, ezen általam utóbb említett módozatra helyezkedik, és alternatívve rendelkezik, hogy vagy állami iskola állíttassék fel, vagy a felekezeti iskola segélyeztessék úgy, a mint ezt az egyes esetekben a viszonyok tanácsosabbnak tüntetik fel. Előre is kérem a t. házat, legyen kegyes ezen javaslat iránt kellő figyelemmel és kellő komolysággal viseltetni; a mi engem illet, ha legalább ezen legkevesebb el nem fogadtatik, akkor harmadik olvasásnál nem leszek képes e törvényjavaslatot megszavazni. (*Helyeslés a baloldalon.*)

Másodszor nem találok kielégítőnek a törvényjavaslatnak a fegyelmi ügyre vonatkozó intézkedéseit sem. Ha megnyugszom is abban, hogy az iskolák túlnyomó nagy része felekezeti maradjon, de már abban, hogy azon felekezeti iskolák egy jelentékeny részében a magyar nemzet iránt való gyűlöletet és a nyilvános hazaárulást tervszerint tanítsák és mesterségesen ápolják, megnyugodni egyáltalában nem tudok. (*Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*) Pedig nem

lehet s nem is szükséges tagadni, t. ház, hogy Magyarország területén léteznek ilyen iskolák és ilyen törekvések. (*Igazi Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.*) Az a kép, melyet Ugron Gábor t. képviselőtársam pár nap előtt ilyen természetű dolgokról a ház előtt festett, bár a túloldalon egy szónok a higgadságot emlegette neki, de azért tartalmában minden szóig igaz, a valóságnak megfelel, és hű képe a létező viszonyoknak. (*Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.*)...

D

1893 ápr. 27

Hock¹ János beszéde a községi és felekezeti iskolai tanítók fizetésének rendezéséről szóló kormányjavaslat képviselőházi vitájában

Képv. Napló, 1892–97, XII. 38–46. l.

Hock János: T. ház! (*Halljuk, Halljuk!*) Ha a szőnyegen forgó törvényjavaslatot úgy tekintjük, mint az új kormány reformígéretének legelső alkotását, akkor csak örömmel üdvözölhetem a t. kormányt, hogy átlátván népoktatásügyi institúciónk hiányosságát, mindjárt az első reformlépést ezen a téren kezdeményezte. Mi igazán elmondhatjuk, hogy nálunk a közoktatási ügy az államkormányzati ágak legelhanyagoltabb és legmostohább gyermeke volt (*Igaz! a baloldalon*), melynek táplálására csak azok a morzsák jutottak, melyek a militarizmus asztaláról lehullottak. (*Igaz, Úgy van! a baloldalon.*) Sőt a mi jellemző, szomorúan jellemző a magyar közviszonyokra, az az, hogy nálunk a nemzeti kultúra nemcsak a megfelelő anyagi támogatásban nem részesült, hanem még a kellő erkölcsi megbecsülésben sem. (*Úgy van! Úgy van! balfelől.*) A mi államférfiaink sokkal inkább el voltak foglalva a nagy politikával, semhogy leereszkedtek volna a népoktatásügy apró-cseprő bajainak javíttatására.

...A végeredmény előttem tiszta és világos: a kié lesz az iskola, azé lesz a jövő. (*Helyeslés balfelől.*)

Ez a gondolat vezetett engem, t. ház, e javaslat kritikájára. A főszempont azonban megvallom a javaslatnál előttem nem az, a mit a tegnapi vita szónokai fejtegettek, hogy ez a törvény mennyire érinti egy nagy társadalmi osztály érdekeit és mennyiben javítja a tanítóság helyzetét, a főszempont előttem az, a melyre ma rámutatott Kovács Albert t. képviselőtársam, az, hogy ez a törvény alap gondolatában mennyire törekszik egy öntudatos nemzeti irány és cél felé és érvényesül-e benne teljes mértékben a magyar nemzeti politika?

Ez az a főszempont, hogy nyújt-e eszközöket és módokat a törvény arra, hogy az államesszmét megszilárdítsuk és a széttagolt nemzetet egységesen összefűzzük. Ez az a kritikai szempont, a melyen az egész kérdés megfordul. Bár nem kicsinylem az előttem felszólaltak szempontjait sem, mivel a tanítók érdekeit én is szívesen viselem annál inkább, mert magam is ezen osztályhoz tartoztam éveken keresztül, de azért csak detail-kérdésnek tartom e javaslatnál a tanítók helyzetének javítását s főszempont a nemzeti érdek...

...Igen barátja vagyok az oly iskolának, mely szem előtt tartja a legfőbb nemzeti érdekeket, a nyelvi és faji assimilatiót, és törekszik a felé, erőszak nélkül, de biztosan haladva. Ez esetben közömbös előttem, hogy állami-e, vagy felekezeti-e az az iskola. De inkább akarok magyar szellemű állami, mint nemzetiségi irányú felekezeti iskolákat. Mert a magyar állam főérdeke az állami egység mielőbbi megteremtése. Helyesen mondta Kossuth: Magyarországon a magyar állam egységének eszméje és a nemzetiségi eszme incompatibilisak, mert a magyar állam vagy

¹ *Hock János* (1859–1936) r. kat. lelkész, publicista, ellenzéki politikus. 1892-ben Csongrád vármegye képviselője nemzeti párti programmal. 1918 októberében a Nemzeti Tanács elnöke, de még a tanácsköztársaság kikiáltása előtt emigrált.

romba dől, vagy a kultúra erejével magába olvasztja a nemzetiségeket. Vagy teljes győzelem, vagy teljes megsemmisülés, – itt megalkuvás számunkra nincs. (*Zajos helyeslés balfelől.*)...

S ezt itt kimondani nem hiba, hanem kötelesség. Mert ha nem érezzük azt az erőt, melylyel magunkba tudjuk olvasztani a nemzetiségeket: lépünk velük foederatív viszonyba: ha pedig érezzük, akkor haladjunk a békés kultúr-úton, hogy a magyar állam egységét minél előbb kivívjuk. Mert igazán nem tudom, mi nagyobb hiba a politikában: gyengének látszani, vagy gyengének lenni? Ám nézzük a többi államokat, mily kíméletlen erővel törnek kitűzött céljuk, a nemzeti eszme megszilárdítása felé. Ám nézzük, Oroszország mit csinál Finnországban, mit a nagy német birodalom Posenben és Elzász-Lotharingiában? Irtó háborúk folytak a közélet minden terén, beviszi ezt a háborút az iskolába, egyházba és kíméletlen eszközökkel zúzza szét azokat az ellentéteket, melyek nyelvi vagy faji tekintetben fennállanak. És tessék ezzel összehasonlítani a mi nemzetiségi viszonyainkat. Találnak-e a kontinensen államot, hol a nemzeti-iségek annyi szabadságnak örvendének? (*Felkiáltások a szélsőbalon: Szabadosságnak!...*)

A nemzetiségeknek – Hock szerint – nincs semmi pozitív sérelmük: teljes egyenjogúságban élnek, egyházi és iskolai önkormányzatuk van. Mégis mindig a magyar nemzet ellen fordultak, s ma is rágalomokkal szórják tele a világot. Példaként idézi erre egy kölni „schulvereinista” tanárral folytatott beszélgetését.

T. minister úr! Ez az a fontos nemzeti szempont, melynél fogva én ezt a törvényjavaslatot kifogásolom. Mert az 1868: XXXVIII. törvény mely a népiskoláztatás ügyét megszabta, organisálta, már nálunk idejét múlta. 1868 óta keresztül haladt egy ily törvény szellemén az idő, és végre is, midőn ezt a törvényt megalkottuk, Magyarországon akkor a nemzetiségi voltak előnybe föltűntek. Mert hiszen az egész elnyomatási korszak, midőn a nemzet alkotmányát elvesztette, kedvezett a nemzetiségi veleitásoknak és törekvéseknek és így természetes, nem tartották tanácsosnak őket előnyeiktől egyszerre megfosztani és épen ezért a magyar állam nagyon kényesen bánt úgy a felekezetekkel, mint a nemzetiségekkel is a népiskolai ügyek kérdésében. De most már ezt a törvényt úgy tartalmilag, mint irányzatában teljesen revidálni kell. Mert midőn ezt a törvényt megalkottuk, nemcsak az volt a hiba, hogy a nemzetiségeknek túlságos széles hatáskört nyitottunk, hanem jellemezte az 1868. évi felfogást egy sajátságos észjárás is. (*Halljuk! Halljuk!*) Volt nekünk egy bizonyos liberális stemplink és egy-illiberális stemplink, és inkább jelszavak után, mint komoly tartalom után indulunk. Ezt a liberális stemplit jelenleg Beksics Gusztáv kezeli. (*Derütség balfelől.*) A melyik dologra rányomták, hogy liberális, azt az ügyet emelték, és ezért lelkesülni kötelességüknek tartották a képviselők, bárminő illiberális is volt különben. A melyikre pedig rányomták az illiberálist, bármily szabadelvű nézetek voltak is benne, diszcreditáltak, és attól minden képviselő elfordult...

Az igazi liberalizmus, a nemzeti irány és én nem habozom kimondani, hogy minden felekezetnek kell azon hazaszeretettel és áldozatkészséggel bírnia, hogy ha iskoláját nem tudja nemzeti irányban fen[n]tartani, akkor bocsássa azt az állam rendelkezésére. (*Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*) És inkább tartsunk fenn egy községben egy iskolát jó tanítóval, mint hármat rossz tanítókkal. (*Helyeslés a bal és szélsőbalon.*)

Azért szerintem, t. ház, a főszempont nem az, hogy az iskola felekezeti legyen, hanem a főszempont az, hogy az iskola jó legyen és a tanügyi követelményeknek megfeleljen. (*Általános élénk helyeslés.*)...

Bírálja a Tisza-korszak nemzeti politikáját: nagyvonalú alkotások helyett pártérdekek és papíron kimutatott látszateredmények jellemzik. A magyarosodás terén sem mutatott fel semmi előrehaladást.

...A ministeri jelentés adatai azt bizonyítják, hogy emelkedtünk a magyarosodás terén a nemzetiségi vidékeken. A népszámlálási statisztika pedig azt bizonyítja, hogy egyes vidékeken nemcsak, hogy nem emelkedtünk, hanem határozottan visszaestünk.

Megint felhozom csak Posen példáját. Ott a statisztika azt mutatja, hogy évtizedenként 20–25% az elnémetesedés. Nálunk átlag 2–3% a magyarosodás a nemzetiségi vidékeken, a mi

még a születési aránynak sem felel meg. Ungban $2\frac{1}{2}\%$ a magyar elem emelkedése, a tót 7%. Visszaesett itt tehát a magyar elem 32%-ról 27%-ra. Beregben 43%-ról visszaesett 42-re; Hunyadmegyében, Sárosban a beolvadás már teljes. Ungban erősen megindult. És ezekkel a kérlelhetetlen számokkal szemben a minster oda állítja nekünk a tanfelügyelők jelentéseit, hogy ime, milyen az előrehaladás a magyar nyelv tekintetében a népiskolákban. A valóság pedig az, hogy nincs helyes tanügyi politikánk. 1879-ben beiktatták a XVIII. tcz.-be azt, hogy a magyar nyelv kötelező tárgy az iskolákban. De mi az eredmény? Az, hogy némely vidékeken a törvénynek ezen intézkedését a felügyelet hiányában meg sem tartják, más helyen pedig (*Zaj, Halljuk! Halljuk!*), a hol a tanító némileg tud is magyarul, nem a nyelv, nem a folyó beszéd elsajátítását teszik kötelezővé, hanem elemzgetnek egy mondatot, hogy azt a tót vagy román gyerek megtanulja, hogy egy három szótagú mondatban mi az alany, mi az állítmány. És hogy azután a fogalmaknak micsoda olla potridája él annak a gyerekek a fejében az alanyokról és állítmányokról, azt csak a jó Isten tudja megmondani. (*Élénk derűtség a baloldalon.*)

Végre is, t. ház, hiába hozzuk mi ezt a törvényt, ha meghagyjuk a tanítóképzést, a tanítónevelést, a nemzetiségi tendenciájú felekezetek kezében, s ott ezek a tanulókat magyarul egyáltalán nem is tanítatják. (*Úgy van! Úgy van! balfelől.*) Hogy legyen képes az ilyen tanító az iskolát nemzeti cél felé vinni s nemzeti irányban megerősíteni? (*Helyeslés jobbfelől.*)

De a felekezeti tanítóképzés mellett nagy hiba, hogy egyáltalán intézkedés nem történik a felügyelet hatályosságának biztosítására. Hiszen a közoktatásügyi törvények végrehajtása az adminisztrációra van bízva, melyről maguk az urak mondják ki azt az ítéletet a túloldalon, hogy az az egész administratio hibás, megbízhatatlan, s hogy azt reformálni kell. *Igaz! Igaz! balfelől.*)

Ha tehát az uraknak igazuk van és az az administratio, mely szerintem is hibás, csakugyan reformra szorul, akkor hogy bízhatjuk annak az administrationnak kezére a népiskolákat, és hogy kívánhatjuk attól, hogy ők teljes nemzeti szellemben gyakorolják a felügyeleti jogot és végrehajtsák a törvényt, mikor maguk is rosszul vannak vezetve? (*Helyeslés balfelől.*)

De tovább megyek, t. ház! hiányos a tanfelügyelet is (*Úgy van! Úgy van! a baloldalon!*), mert egy tanfelügyelő, a kinek pár száz napja van az iskolák látogatására, s még is több száz iskolát látogat egy megyében, lehetetlen, hogy ezeket a szétszórta községeket mind meglátogathassa. És nem is az az igazi tan-felügyelet, hogy minden második esztendőben bekukkantsanak egy iskolába, hanem az az igazi tanfelügyelet, ha legalább hetenként egyszer betekintenek oda és meglepik azt a tanítót bizalmas működésében. Ha belenéznek az ő lelki műhelyébe, a mikor teljes meggyőződését, teljes irányzatát, politikai felfogását viszi bele abba a tanításba, ha oda tartják szívére kezüket és meggyőződhetnek arról, hogy megbízható-e nevelési rendszerük a magyar állam szempontjából vagy sem. A tanítás irányzatát, a tanítás tartalmát pedig csak úgy ítélik meg, ha gyakran meglátogatják és sokszor érintkeznek azzal a tanítóval. (*Helyeslés balfelől.*) Viszont a tanítók sem lesznek képesek az iskolát és a magyarosodás érdekeit mindaddig szolgálni, míg a tanfelügyeletet nem decentralizálják szakfelügyeletre, járási felügyeletre. (*Helyeslés a baloldalon.*)

És ha azt a pénzt, amit az anyakönyvek állami vezetésére fordítanak, ide fordítaná a minster úr, meglátná, hogy pár év alatt mennyire haladna Magyarországon a népoktatás. (*Úgy van! a baloldalon.*)

Továbbá, t. ház, hiányos az egész iskolatörvényünk és revízióra szorul azért is, mivel az iskolaszékeknek adja a jogot és hatalmat, hogy a népiskolákra felügyeljenek, az iskolaszékeknek adja a törvény a jogot, hogy a tanórákat és tantervet jóváhagyják, hogy a tanító magaviseletére, tanítására felügyeljenek, sőt még arra is, hogy módszertani eljárását megbírálják. Az iskolaszékek legnagyobb része pedig olyan tagokból áll, a kik sem írni, sem olvasni nem tudnak. (*Élénk derűtség. Igaz! Úgy van! balfelől.*) Némely helyen, megengedem, hogy szándékosan, nem a legtudatlanabb elemet viszik be az iskolaszékbe, de beviszik a nemzetileg megbízhatatlan elemet és az iskolaszék nemcsak nem ellenőrzi azt a dászkaált vagy tanítót, hanem inkább impulzust és

erős ösztönt ad neki, hogy oly irányban vezesse az oktatást, mely az ő nemzetiségi igényeiknek megfelel. (*Igaz! a baloldalon.*)

E tekintetben reformálni kell az egész intézményt, reformálni kell az 1868-iki törvényt a nemzeti szempontnak megfelelően. De ebben a törvényben semmit ezekből az ideálokból, semmit ezekből a reformokból meg nem talállok. Az állam felügyeleti joga hiányos, és a fegyelmi jogot, melyet a tanítókra nézve az állam követel, teljes mértékben nem terjeszti ki még a felekezeti tanítókra sem. Én átadnám a fegyelmi jogot teljesen az állam kezébe, és ezáltal egyrészt hatályos ellenőrzést biztosítanék, másrészt a tanítót is megvédelmezném a nemzetiségi irányzatú iskolaszékek bíraskodásától. (*Élénk tetszés és helyeslés balfelől. Halljuk! Halljuk!*) Az iskolákat pedig igazán ki kell egészíteni a templommal. (*Halljuk! Halljuk!* Nem hiába súgja itt egyik képviselőtársam, hogy a papságnak is törekednie kell ez irányba, mert határozottan igaza van. A nemzeti kultúra épülete két hatalmas vállon nyugszik. A tanítósnak és a papságnak a vállain. A mit az iskolában a tanító megkezdett a gyermekeknél, azt egészítse ki a felnőttél a pap a templomi oktatással.

E tekintetben felekezeteinknek sem szabad arra az elfogult álláspontra helyezkedniök, hogy más a nemzeti és más a felekezeti szempont, s hogy a vallási szempont megköveteli, hogy azt a nemzetiséget teljesen a maga anyanyelvén tanítsuk, és a maga nyelvén elégítsük ki vallási szükségleteit. Elfogadom ezt a felnőttekre nézve, de az a pap ne sajnálja a fáradságot, járjon gyakran az iskolába, és vigye bele a magyar nemzeti szellemet a vallási oktatásba is. Az a pap ott az iskolákban tartson kisebb exhortációkat annak a nemzetiségi ajkú gyermeknek, és ha az egyszer hozzá szokik a magyar szent beszédhez, nem fogja perhorrescálni felnőtt korában sem, ha ünnepi napon magyar szentbeszédeket kell hallgatnia. (*Élénk tetszés a baloldalon.*)

E törvényjavaslatnak e szempontokat sem szabadna figyelmen kívül hagynia, mert nálunk a haladás útja a nemzeti irány; a vezércsillag pedig a nemzeti genius, mely előtt egykor a miniszter úr is e törvényhozás termében térdet hajtott. Az a nemzeti genius a mely a faji sajátosságok zománca, mely a nemzet egyéniségének ismérve, s a nemzet eszményeinek megadja színét és illatát. Az a genius, mely a magyar nemzeti kultúra testén az, mi a lepke szárnyán a hímpor. Csak az avatatlan szem előtt teher, mert a magasra törésnek egyetlen eszköze, s ha letöröljük, a sárban fog vergődni az a lepke. A nemzeti genius az, a mely ősi hagyományaink és tradícióink zománca. Ezt kell felismerni közoktatásügyi szükségleteinkben, ezt kell kicsiszolni, mert ez nem fog bennünket megakadályozni abban, hogy az európai kultúránemzetek nagy haladásától elmaradjunk, de meg fog akadályozni abban, hogy nemzetiségünket meg ne tagadjuk és nemzeti individualitásunkat minden külső beavatkozás, minden belső lázongás mellett egy újabb ezredévre biztosítsuk. (*Hosszan tartó élénk helyeslés, tetszés és taps a bal- és szélső baloldalon. A szónokot számosan üdvözlük.*)

E

1893 máj. 29

*Mețianu János aradi püspök beszéde a felekezeti népiskolákban működő tanítók fizetésének rendezéséről szóló törvényjavaslat főrendiházi vitájában*¹

Főrend. Napló, 1892–97, II. 180–82. l.

Nagyméltóságú elnök úr, méltóságos főrendek! A sok, nagy és nehéz feladat közül, melyek egy püspököt terhelnek, kétségtelen, hogy azok egyike, egyházának jogait mindenütt és minden

¹ A képviselőházi részletes vita lezárultával 1893 májusának végén a törvényjavaslat a főrendiház elé került, ahol az érdekelt román egyházak vezetői éles bírálatban részesítették. A javaslatnak a képviselőház által elfogadott szövege már előzőleg, 1893. máj. 4-én megjelent az Irományokban. (L. 1892–97. évi Képv. Ir., XI. 22–26. l.)

időben, a hol és a midőn azok megsértve látszanak, nem csak védelmezni, de az észrevett sérelmekkel szemben, ama jogok gyámolítása iránt, illetékes helyen is közbenjárni.

A tárgyalás alatt álló törvényjavaslatban pedig magam is egyházam jogait megsértve látva: kötelességemnek tartom e törvényjavaslat ellen szót emelni, és egyházam fenyegetett jogai érdekében, a méltóságos főrendek gyámolítását kérni...

...Felszólalásom során mindenekelőtt bátorkodom kijelenteni, hogy én sem a tanítói fizetés javítása ellen – melyen egyházam területén magam is igyekeztem – sem pedig az ellen elvileg nem vagyok, sőt óhajtom is, hogy a szegényebb sorsú iskoláink is részesüljenek államsegélyben, mert az állam fe[n]tartásához a szegényebb polgárok is járulnak úgy pénzbeli adóval, mint véderővel is; de ellene vagyok a tárgyalás alatt álló törvényjavaslat amaz intézkedésének, mely szerint az állam az általa 60 forinton felüli összeggel felsegélyezett hitfelekezeti iskolák felett, magának az eddigieknél sokkal nagyobb jogokat kíván biztosítani.

Az állam eme követelése, szerény véleményem szerint, sem nem jogos, sem nem méltányos.

Nem jogos, mert az állam köteles felsegélyezni, szükséghez képest, a szegényebb hitfelekezeti iskolát is a nélkül, hogy e felsegélyezés árán, a felekezetek jogait megnyirbálja, mert a hitfelekezetek is sok és jó szolgálatot tesznek az államnak.

De az állam eme követelése nem is méltányos, mert például: ha egy szegényebb sorsú hitközség nem volna képes a tanítói fizetést 240 forinton felül felemelni, és ha már az állam is hozzájárulna 60 forinttal, hogy meglegyen a 300 forintnyi minimum, nem volna méltányos, hogy az állam ama 60 forintért, hol egyenlő, hol nagyobb jogokat igényeljen magának mint a hitfelekezet, mely a fizetéshez négyszer annyi összeggel járul.

Ezeken felül a kérdéses törvényjavaslat még az egyházak önkormányzati jogát is mélyen sérti és ez által meggyöngíti a hitfelekezetek tiszteletét és tekintélyét, melynek természetes következménye a nép vallásosságának csökkenése; és ki ne tudná, hogy mindez az állam érdekeinek rovására is megy...

...Azon esetleges megjegyzésre pedig, hogy az állam nem nélkülözheti az őt megillető felügyeleti jogát az iskolák felett, felemlíteni kívánom, hogy a tárgyalás alatt álló törvényjavaslat szerint igényelt joga kívül is, a felekezeti iskolák ügyeiben az államnak már is elegendő felügyeleti joga van és azt gyakorolja is, a ministeriumtól kezdve, a megyei közigazgatási bizottság és kir. tanfelügyelő útján, egészen az iskolalátogatókig.

De mindezeneken felül a kérdéses törvényjavaslat még egy hazai alaptörvényt, az 1868. évi XXXVIII. törvénycikket is megnyirbálja, mert míg a fentidézett XXXVIII. t.-cz. elismeri a felekezeteknek ama jogát, hogy tanítóiknak fizetését ők magok határozzák meg, addig a tárgyalás alatt álló törvényjavaslat amaz intézkedése szerint, hogy egy rendes tanító fizetése, a kert és lakáson kívül 300 forintnál, és egy segédtanítóé 200 frtnál kisebb nem lehet, sőt bizonyos szolgálati évek után még korpótlékra is feljogosítja a tanítókat: a tanítók javadalmazását nem a hitfelekezet, hanem maga az állam határozza meg.

Továbbá, mert míg az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk elismeri, hogy saját tanítóikat magok a hitfelekezetek választhatják meg, addig a tárgyalás alatt levő törvényjavaslat úgy intézkedik, hogy ott, hol a tanítói fizetéshez, bármily csekély összeggel is járul az állam 60 forinton felül, ama segély árán, a tanítói választásba való beavatkozást, bizonyos esetekben kinevezési, más esetekben pedig visszavetési jogot is igényel magának az állam.

Végre, mert míg az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk a hitfelekezeteknek saját tanítóik feletti bíráskodását is elismeri, addig a kérdéses törvényjavaslat igen nagy beavatkozást biztosít az államnak még a hitfelekezeti tanítók fegyelmi ügyeiben is. Sőt mi több, míg az 1868. évi XXXVIII. t.-cz. mint alaptörvény, egy hitfelekezeti iskolának községi iskolává való átalakítását csak azon esetben igényli, a midőn a hitfelekezet az iskolájánál észlelt hiányokat hat-hat havi időközönként kapott háromszori intés után sem háríthatná el, addig a kérdéses törvényjavaslat a háromszori megintés mellőzésével is, még azon esetben is feljogosítja a kormányt

a hitfelekezeti iskolának községi iskolává való átalakítására, a midőn a tanítói javadalmazás bár a követelt minimumra felemeltetett ugyan, ha az valami okból behajtható nem volna.

Habár a kérdéses törvényjavaslat még sok más hasonló, a hitfelekezetek jogait mélyen sértő beavatkozást is tartalmaz, nem kívánom azok felsorolásával továbbra is a méltóságos főrendek türelmét igénybe venni, mert e törvényjavaslat ama célja, hogy egyházunk jogai minél jobban megnyirbáltassanak, már a felhozottakból is elég világosan kitűnik és éppen azért én csak hazafiúi kötelességemnek tartom ismételni azt, a mit a kisdedóvókra vonatkozó már törvénynyé vált törvényjavaslat letárgyalásánál is felemlíteni bátor voltam, hogy t. i. eme törvényjavaslat mint ama törvény is, papságomnak és híveimnek a legnagyobb aggodalmakat és fájdalmakat okoz, a mint ez elég világosan a bel- és külföldi sajtóból is látható, mert hasonló javaslatok által, papságom és híveim veszélyeztetve látják fejlődésöknek alapját, legbecesebb kincsét.

Reményilem, hogy a méltóságos főrendek nem veendik rossz néven, ha mindezekhez még azt is hozzáteszem, hogy a román nép és papsága, ép úgy, mint a magyar honfitársai, nemcsak hazáját, de egyszersmind anyanyelvét és vallását is szeretni tanulta és épen azért, valahányszor e drága kincsei megtámadtnak, a mint ezeket a kérdéses törvényjavaslatban megtámadva látja, mindannyiszor legnagyobb fájdalmat érez.

Épen azért, úgy én, mint papságom és híveim elérkezettnek véltük amaz időt, a midőn a hazai magas kormány a román nemzetiséget is, mely nehéz időkben és válságos körülményekben, már a sors által is hivatva van a magyar nemzetnek legtermészetesebb szövetségese lenni, most már kedvezőbb törvényjavaslatokkal is szerencséltetni fogja, még pedig nemcsak nemzeti ségem, de szeretett hazánk jól felfogott érdekében is.

Szerény véleményem szerint csak a haza érdekében volna, ha a magas kormány oly törvényjavaslatokat is terjesztene elő, melyek az összes hazai polgárok törvényszerű várakozásait ki-elégítse, nem pedig csak olyanokat, mint a milyen a tárgyalás alatti törvényjavaslat is, mely a mellett, hogy az amúgy is túlterhelt nép egy részét, újabb adókkal is terheli, annak legnagyobb létérdekeit is sérti.

Ezen indokoknál fogva a tárgyalás alatt levő törvényjavaslatot nem fogadom el.¹

F

1893 máj. 29

Román Miron gör. kel. román érsek metropolita felszólalása a felekezeti iskolákban működő tanítók fizetésének rendezéséről szóló törvényjavaslat főrendiházi vitájában

Főrend. Napló, 1893–97, II. 188–190 l.

...Mindenekelőtt az általam is mélyen tisztelt elnökünk ő nagyméltóságának kegyes engedelmet kérem annak felemlíthetésére, hogy a hazai görög szertartású egyháznak ma pünkösd másodnapjok lévén, erre való tekintettel a méltóságos főrendiháznak mai napra kitűzött ülését szerintem és más érdeklődők szerint is, czélszerű lett volna egy pár nappal előbbre, vagy későbbre tenni, nehogy a görög szertartást követő főrendi tagok, s különösen az illető egyháznak gyökénytelenek legyenek vagy egy ilyen nagy ünnepnapon székhelyeiktől távol lenni, vagy pedig a hitfelekezeteket közelebbről érdeklő jelen ülésről elmaradni. Hiszem azonban, hogy ez esetben

¹ A javaslat ellen szólalt fel Popea Miklós karánsebesi g. kel. püspök is. Kiemelte, hogy a nemzetiségek jogait biztosító törvényeket (1868: IX., XXXVIII., XLIV. tc.) nem hajtották végre, illetve utólag hatálytalanították. A javaslat célja nem a tanítók anyagi helyzetének javítása, hanem a magyarosítás előmozdítása, ez pedig ellentétben áll a korábbi törvényekkel és ígéretekkel, és súlyos következményekkel járhat, mert a hazai nemzetiségek között már igen fejlett a nemzeti öntudat.

a figyelmen kívül hagyás nem volt szándékos, s reményem is, hogy rendes körülmények között a görög szertartásúak nem fognak oly kellemetlen kényszerhelyzetbe hozatni.

Elnök: Szabad félbeszakítanom? (*Halljuk! Halljuk!*) Ő nagyméltósága maga mondta, hogy az ünnepek figyelembe nem vétele egyáltalában nem volt szándékos. Méltóztatik azonban tudni, hogy jelenleg a delegatio működik és az országgyűlés bezárása legközelebb várható; ennél fogva egyáltalában nem lehetett más napot választani, mint a mai. Ez tehát csak kivételképen történt így.

Román Miron: Épen azért jelentettem ki, hogy ez nem szándékos volt.

Ennek előrebocsátása után a tárgyra áttérve, bátor vagyok legelőször is megjegyezni, hogy a tárgyalás alatt lévő törvényjavaslatban oly intézkedések is foglalvák, melyek, tekintve a törvényjavaslat jó hangzású címét, ennek keretein kívül esnek; itt ugyanis nemcsak a tanítók és tanítónők fizetésének rendezéséről van szó, hanem belevonatnak a törvényjavaslatba más, nem idevaló intézkedések is, jelesen az államilag segélyezett tanítóknak hivatalukba való behelyezése, úgyszintén az azok ellen esetleg fogamatba veendő fegyelmi eljárás is, a mi szerintem a codificatio szabályai és a helyes berendezés ellen van.

Én túltéve magamat minden kicsinyes elfogultságon, azt merem állítani, hogy a jelen törvényjavaslat tulajdonképeni célja nem annyira a tanítók anyagi helyzetének javítása, mint inkább a nemzetiségi színezetű egyházak önrendelkezési jogainak megszorítása, vagy kereken kimondva, a nemzetiségi egyházak autonómiájának felforgatása. Ezt a felfogást igazolják a magyar közvélemény valamennyi közlönyei, melyek nagyobb részt már is újjjijongnak a feletti örömiükben, hogy szerintök hazafiatlan nemzetiségek törekvései egy ily törvény által tönkre fognak tétetni.

De hát miért hazafiatlanok ez országban a nem magyar nemzetiségek? Talán azért, mert egy jelentéktelen része a nemzetiségi értelmiségnek az állam szabadelvű intézményeinek védpajzsa alatt, gyakran túlzásokba menő heves czikkeket ír a lapokban és néha politikai tüntetéseket is rendez, ha a nemzetiségek érdekeit veszélyeztetve látja? Avagy pedig már csak azért is hazafiatlanok a nemzetiségek, mert nemzetiségi jellegűket, saját nyelvüket és szokásaikat feladni s a magyar fajba, a specialis magyar culturába beleolvadni nem kívánnak és egyáltalában nem akarnak?

Ez iránt úgy a magas államkormány, mint általában a közvélemény is velem együtt egészen tisztában lehetne, mert mi az első okot illeti, a bajon, ha az csakugyan létezik és veszélyes, más módon lehet és kell segíteni, a nélkül, hogy egy, a dologban teljesen ártatlan intézményt, tudniillik az egyházak autonómiáját kellene megcsontkítani; a mi pedig a másik okot illeti, szerény nézetem szerint azon segíteni már épenséggel nem lehet, mert nálunk a nemzetiségi öntudat és a saját nemzetiségéhez való ragaszkodás oly erős gyökeret vert és annyira kifejlődött a lakosság minden rétegében, hogy azt sem nevelés, sem iskolai oktatás, sem bármely erőszak által többé kiirtani nem lehet.

Én a görög-keleti román egyház autonómiáját hazánkban alaptörvénynek tekintem, mint a melyet az 1861/68-iki törvényhozás a közjogi kiegyezés kapcsán azért adta meg az egyháznak, hogy a nemzetiségökre féltékeny románoknak legalább az egyházban és az iskolában egy bizonyos – úgyszólván – családi életet biztosítson, és ez által a haza érdekeinek megóvása mellett egy szersmind a román nemzetiség fennállását is mindenkorra biztosítsa; egy ily alapintézményt tehát egy speciális iskolai törvény által csak úgy incidentaliter megváltoztatni, meggyengíteni vagy megcsontkítani sem nem jogos, sem nem méltányos, de nem is célszerű.

Jól tudom, hogy ezen törvényjavaslat nem csak a görög keleti román egyház, hanem a többi hazai egyházak autonómiáját is egyaránt érinti; ámde ezen többféle egyházaknak az államhoz való viszonyai nagyon különbözök, mert a míg a magyar nemzetiségű egyházak érdekei az állam részéről többnyire támogatást és védelmet nyernek, addig a görög-keleti román egyház csak azért, mert nem a magyar nemzetiséghez tartozik, valamint eddig sok mindenféle méltánytalanságnak volt kitéve, úgy ezentúl is, egy ily törvény alkotása folytán előreláthatólag igen

mostoha bánásmódban fog részesülni, a mit jelezni látszik az a tény is, a közoktatási miniszter úr ő nagyméltósága, mielőtt ezen törvényjavaslat részleteit megállapította volna, ez irtánt előzőleg tárgyalásba bocsátkozott a magyar protestáns egyházakkal, és a lapok tanúsága szerint velök kiegyezkedett; holott bennünket, a görög-keleti román egyházat ugyanakkor minden igazolható ok nélkül teljesen ignorálni méltóztatott.

Az egyházi autonómia megcsönkítésán, mint főszérelmen kívül kifogásolnom kell, különösen a törvényjavaslat azon intézkedéseit, melyek részint gyakorlatilag kivihetetlenek, részint kétséges értelműek, részint pedig a méltányosságnak meg nem felelnek; így például a 11.§ d) pontja az ott contemplált esetben a hitfelekezetnek 30 napi záros határidőt tűz ki az új tanítóválasztás megejtésére, holott a görög-keleti román egyházban a tanítóválasztás csak rendes pályázat útján történhetik meg, maga a pályázat nyílt ideje pedig legalább is 30 nap, tehát a tanítóválasztásra vonatkozó elő- és utóintézkedésekre a törvényjavaslat időt nem enged.

Továbbá a 10. § oly homályos szerkezetű, hogy az nem zárja ki azt az értelmezést, hogy a hitfelekezeti iskolafentartók által, saját iskoláiknak szánt segélyforrásokat azon esetben is kötelesek kiszolgáltatni, ha a felekezeti jellegű iskoláikat vagy maguk megszüntetik, vagy az államkormány szünteti meg; egy ily értelmezés azonban szerintem jogtalan vagyon-elkobzásra vezetne, a miért is a vallás- és közoktatási miniszter úr ő nagyméltósága engem végtelenül lekötelezne, ha ezen §-ra vonatkozó kételyeimet egy határozott nyilatkozattal még itt a méltóságos főrendiházban az érdekeltek előleges tájékoztásául eloszlatni kegyeskednék.

Végre a 9. és 18. §-ok közt nagyon méltánytalan eltérést látok, mert míg arra, hogy a szegény hitfelekezetek tanítóik fizetését a kellő mértékre emeljék, csak 9 havi, illetőleg egy évi határidő van megadva, addig a hatalmas állam három évi respiriumot vesz magának a végre, hogy az iskolafentartók által kért segélyezésekkel a tanítói fizetéseket kiegészítse, a mihez még hozzájárul az is, hogy a 9. § szerint a tanítói fizetés az iskolafentartóktól esetleg közigazgatási úton hajtatik be, még pedig nemcsak az érdekelt fél, tehát a tanító panaszára, hanem hivatalos feljelentés esetében is, például ha a közigazgatás közegei ez iránt a tanító felkérése nélkül is jelentést tesznek, ami sok belviszály nyílt forrását fogja esetleg képezni.

Az általános tárgyalásnál részemről csak az említett főmomentumokra, különösen a görög-keleti román egyháznak törvény által biztosított autonómiája védelmére szorítokozom s ezzel a görög-keleti püspöki kar által e tárgyban tett tiszteletteljes felterjesztést, illetőleg kérvényét a méltóságos főrendek kegyes figyelmébe ajánlva, a tárgyalás alatt levő törvényjavaslatot a részletes tárgyalás alapjául nem fogadom el, és egy ily törvény alkotásához semmiképen hozzá nem járulok.

G

1893 máj. 29

Gr. Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter felszólalása a felekezeti iskolákban alkalmazott tanítók fizetéséről szóló törvényjavaslat főrendi vitájában

Főrend. Napló, 1892–97, II. 191–194 l.

Csáky Albin gróf vallás- és közoktatásügyi miniszter: Nagyméltóságú elnök úr, méltóságos főrendek! Valóban nem hittem, hogy miután ezen törvényjavaslat már igen beható s kimerítő kritikának volt alávetve és kivált tekintettel arra, hogy annak tartalma másfél év óta ismeretes s hogy ekként úgy minden illetékes tényező, mint a törvényjavaslat iránt érdeklődők már másfél év óta ismerhették annak tartalmát, annak e nagyméltóságú házban való tárgyalása alkalmával még egyszer köteleseggemmé fog válni e javaslat indokolása. *(Halljuk! Halljuk!)*

Legkevésbbé hittem volna azonban, hogy szükség lesz azt indokolnom oly szempontból, hogy az a vallásfelekezeteknek és elemi iskola fentartó felekezeti tényezőknek érdekeit semmi tekintetben sem sérti.

Azt hiszem, minimális az, a mit a törvényjavaslat a tanítók fizetésének javítása érdekében követel; azt hiszem, minimális az, a mit az államnak befolyása címén követel az adott államsegélyért és ebből folyólag, méltóságos főrendek, minimálisnak tekintem azt a megszorítást is, a melyet a vallásfelekezetek önrendelkezési ügyköre ezen törvényjavaslat rendelkezéseinek elfogadása által nyer.

Hogy ezen állításomat igazoljam, azt gondolom, legczélszerűbben járok el, ha a törvényjavaslat tartalmát röviden ismétlem.

A tanítók fizetésére vonatkozólag azt rendeli a törvényjavaslat, hogy ezentúl ne lehessen népiskolai tanító, a kinek évi fizetése kevesebb, mint 300 ft.; hozzáteszi egyúttal, hogy minden 5–5 év múlva, tehát 5 évi időközökben, 50 ft korpótlék jár a tanítónak s hogy ekképen a tanítónak törzsfizetése, ha teljes szolgálatát végzi, tehát 35 évi szolgálat után, felemelkedhessek 510 ft-ra.

Ha a javaslat ezen részeért engem gáncs illethet, akkor ez igen is az lehetne, hogy nem eléggé emelem, vagy merem felemelni a tanítók fizetését; és ha mégis e 300 frtos minimumnál állapodtam meg, úgy annak, habár finaciális része e kérdésnek kétségkívül igen súlyosan esett a latba, mégis csak az volt és az maradt fő oka, hogy egy magasabb minimumnak kötelező minimumként való kimondása által a vallásfelekezeteket s az iskolafentartó testületeket nem akartam föltte kellemetlen kényszerhelyzetbe hozni. (*Élénk helyeslés.*)

Méltóztassanak csak figyelembe venni, méltóságos főrendek, hogy ha ezt a minimumot 300 ft-ról 400 ft-ra tesszük, a mi magában véve szintén oly összeg, a melyről nem lehet elmondani, hogy túlságos nagy fizetést jelentene az elemi iskolai tanítókra nézve: akkor a rendelkezésemre álló adatok szerint, a vallásfelekezeteknek jelenleg rendelkezése alatt levő elemi iskolákból 75% esett volna abba a kategóriába, mely államsegélyre szorult volna. Az iskoláknak tehát 75%-ára nézve kellett volna a teljes önrendelkezési jogról lemondaniuk a felekezeteknek. És megemlékezvén arról, hogy minő szerencsés következményekkel jártak az 1883: XXX. t.-cz. azon rendelkezései, melyek szerint az illető középiskolafentartó felekezetek nem voltak ténylegesen kényszerítve az államsegély elfogadására, hanem az államsegéllyel quasi megkínáltattak, úgy, hogy ha az államsegélyt elfogadják, akkor bizonyos tekintetben az állam befolyása alá is helyezkednek: én azt az utat kívántam választani ennek a minimumnak meghatározásában is, hogy azok a vallásfelekezetek és testületek, a melyek elemi iskolákat tartanak fenn, maguk határozassák el, hogy alávetik-e magukat az állami befolyásnak, olyformán, a mint az e javaslatban contemplálva van: igen, vagy nem? Azt pedig, hogy ebben quasi szabad választásuk legyen, csak akként lehetett elérni, hogy 300 ft-ban állapítottuk meg a minimumot (*Élénk helyeslés.*)...

...És, méltóságos főrendek, nézzük meg csak már most azt, hogy ez a gyakran hangoztatott és kifogásolt állami befolyás, a mely ebben a törvényjavaslatban körül van írva, a maga részleteiben miből fog tulajdonképen állani?

Először is abból fog állani, hogy ez állam közoktatási kormányzatának befolyása lesz arra, hogy a tanító személye miként választassák meg. Meg van állapítva részletesen, hogy azok fogják kiválasztani, a kik eddig jogosítva voltak arra, csak a választás jóváhagyása tartatik fenn a kormánynak. Ez pedig a jóváhagyást csak akkor tagadhatja meg, ha az illető megválasztott nem bír a törvényben megszabott qualificatioval, vagy ha az ő magaviselete állami szempontból kifogás alá esik. (*Élénk helyeslés.*)

Hiszen ez oly követelés, oly feltétel, a mely majdnem önönmagától értetődik, hiszen ennek minden egyes tanítóra kellene alkalmazva lennie széles ez országban (*Általános helyeslés.*) nemcsak azokra, a kiknek megélhetéséhez az állam a maga erejével hozzájárul. (*Úgy van! Úgy van!*)

S ezenkívül e javaslatban még mitigáló intézkedések is vannak felvéve, mert előállhat az az eset, méltóságos főrendek, hogy még kétszeri kijelölés, vagy választás után sem terjeszthet fel az illető iskolafentartó oly egyént jóváhagyásra a miniszternek, a kit ez jó lelkiismerettel elfogadhatna. És mily eljárás lesz követendő e javaslat értelmében, ha ez az eset beáll?

A minister önnönmaga fogja kinevezni az illető tanítót, de köteles elsősorban az egyházmegyei hatóságot a személyre vonatkozólag meghallgatni és a mi még több: folytonos tekintettel a vallásfelekezetek érdekére, csakis oly tanítót nevezhet ki az iskolához, a ki ugyanazon felekezethez tartozik, mint a melyé az iskola. Azt gondolom, hogy ebben is igen jelentékeny biztosíték van a vallásfelekezeti érdekek megóvása szempontjából.

Továbbá rendelkezések vannak téve e javaslatban abban a tekintetben, hogy azon tanítók fegyelmi ügyeibe, a kik az állam segélyével kedvezőbb anyagi helyzetbe jutottak, a közoktatásügyi kormányzatnak bizonyos befolyása legyen.

Nézzük meg csak közelről, hogy mi lesz ez a befolyás. Első sorban kikötetik az, hogy ha ily tanító – mindig csak államilag segélyezett tanítókról van itt szó – saját vallásfelekezeti fegyelmi hatósága által állásától elmozdítatik, e fegyelmi ítéletet a miniszternek be kell mutatni és a miniszternek joga van ellenőrizni azt, vajjon jogosan és alaposan történt-e az elmozdítás. Ez az intézkedés, méltóságos főrendek, igen szükséges azért, nehogy egyes tanítók különféle zaklatásoknak lehessenek esetleg kitéve.

De nem is novum ez az intézkedés, mert azok, a kik iskolai ügyekkel foglalkoznak, tudjuk, hogy 1863-ban kelt és még most is érvényben van egy helytartótanácsi rendelet, mely szerint nemcsak a római és görög katolikus, hanem a görög keleti tanítók ellen hozott fegyelmi ítéletek is, ha elmozdításra szólnak, jóváhagyás végett a miniszternek mindig felterjesztendők és e helytartótanácsi rendeletet később – úgy emlékszem 1875-ben – az akkori közoktatásügyi miniszter Erdélyre is kiterjesztette. Ez az intézkedés tehát nem új s a tanítók egy nagy részére tényleg fennáll és e törvény által csak általánosíttatni fog.

Továbbá kikötetik az, hogy oly tanítókkal szemben, a kiket az állampénztár segélyez, esetleg a minister is elrendelheti a fegyelmi eljárást. Azt gondolom, hogy ebben kifogásolni való nem lehet, mert hogyha az állam hozzájárul a tanító könnyebb megélhetéséhez, okvetlenül kell, hogy joga legyen abban a tekintetben is, hogy ezen tanító ellen esetleg a fegyelmi eljárást is megindíthassam, ha e tanító eljárása által magát állására érdemtelennek bizonyította.

Mind a két esetben azonban a fegyelmi eljárás az illető egyház fegyelmi hatósága előtt folyik le, tehát teljesen intact marad a fegyelmi jog ezen esetekben, melyekkel az egyház eddig rendelkezett; ugyanily körben, ugyanily módon fogja a maga fegyelmi hatóságát ezentúl is gyakorolni, csakis a miniszternek megmarad az ellenőrzés és a főfelügyelet joga.

Egy kivétel van igenis, mélt. főrendek, melyre, mint harmadik és legjelentékenyebb dispositiójára e törvényjavaslatnak a fegyelmi ügyeket illetőleg, áttérek, és ez az, hogy mikor egyes tanítók ellen oly jelenségek merülnek fel, melyekből biztosan következtethető az, hogy az a tanító államellenes irányt követ, az állam legfőbb érdekei és céljai ellen működik, az esetben kiköti e törvényjavaslat azt, hogy ennek fegyelmi ügye nem az egyházi fegyelmi hatóságok előtt (*Élénk helyeslés és tetszés.*), hanem a közigazgatási fegyelmi bíróságok előtt folyjon. (*Élénk helyeslés és tetszés.*)

Miután ekként, a mennyire tölem telik, megmagyaráztam a törvényjavaslat tartalmát, azt gondolom a mélt. főrendek máris azon helyzetben lehetnek, hogy a javaslatnak elfogadása vagy elvetése felett szavazataikkal dönthessenek. Mielőtt azonban ez bekövetkeznék, méltóztassanak megengedni, hogy még egy pár külön válaszom legyen azokra vonatkozólag, a miket az érsek metropolita ő excellentiája, valamint a püspök urak ő méltóságaik e kérdésre vonatkozólag felhoztak itt élőszóval, valamint azokra is, – mert hiszen összhangzók voltak e tekintetben nyilatkozataik, – melyeket írásba foglalva a nagyméltóságú házhoz benyújtottak.

Ő excellentiája és ő méltóságaik első sorban arra fektetnek súlyt, hogy hiszen, az 1868: IX. t.-cz. biztosítja nekik az ő egyházi autonómiájukat és íme ez az autonómia megkerültetik, íme újabb törvényhozási intézkedés által korlátoztatik az ő jogkörük, azon jogkörük, mely az általam előbb idézett törvényben biztosítva van.

Sajnosan kell constataálnom, hogy ez teljesen téves felfogás. Először is az 1868: IX. t.-cz.-ben, mely a gör. kel. egyház autonómiájáról szól és expressis verbis az iskolai ügyekben való

autonómiáról is, világosan ki van mondva, hogy az autonómia csakis az ország törvényeinek korlátain belül kezelhető és érvényesíthető. (*Úgy van! Úgy van!*) Ebből önként következik, hogy mindig csak abban a körben érvényesíthető, a melyben az ország törvényeivel ellenkezésbe nem jön és nem következtethető abból az, hogy soha semmiféle törvény ezentúl az ő iskolai vagy egyházi ügyeikkel nem fog foglalkozhatni. És hogy ez a felfogás helyes és egyedül helyes, azt az azóta folytatott törvényhozási működés világosan bizonyítja. Hiszen mindjárt 1868-ban alkottatott a népiskolákról szóló 1868: XXXVIII. törvény, mely nyomban követte az 1868: IX. törvényt, mely a gör. kel. egyház autonómiáját biztosította. Ez a törvény már is mindenféle tételeket szab, mindenféle feltételekhez köti a vallásfelekezetek iskolafenntartási jogát. Továbbá az 1876: XXVIII. t.-cz., mely az iskolai felügyeletről szól, újabb intézkedéseket tartalmaz és végül az 1879: XVIII. t.-cz., mely a magyar nyelvnek oktatását elrendeli az összes elemi iskolákban, ismét megbővítette az 1868: XXXVIII. törvénycikket.

Ebből világosan kitűnik, méltóságos főrendek, hogy a magyar állam akkor, mikor egyes egyházak autonómiáját törvénybe igtatja, a maga souverain törvényhozási jogáról nem mond le és nem is mondhat le soha (*Élénk helyeslés.*), mert hiszen a partiális érdekek, a partiális jogok, a partiális felfogásnak az állam érdekeit, az állam jogait, az állam céljait soha, semmiféle körülmények közt alárendelni nem szabad. (*Élénk helyeslés.*)

Ő excellentiája és ő méltóságai nagyon kifogásolják a törvényjavaslat azon intézkedéseit a melyek lehetségessé fogják tenni azt, hogy itt-ott egy iskola talán a kormány által be is záratik. Az ő megnyugtatásukra hivatkozhatom arra, hogy a középiskolai törvény, valamint a kisdédóvodákról szóló törvény ugyanezt a jogot már megadta a kormánynak, t. i. megnevezte azokat az eseteket, a melyekben a kormánynak joga van a felekezetek által fenntartott iskolákat, kisdédóvodákat, menhelyeket, óvóképző-intézeteket bezárni. Daczára ennek azonban, gondolom, egyetlenegy eset sem constatálható, egyetlenegy eset sem olvasható rám, a melyben a kormány visszaélt e jogával, de hogyha e jog gyakorlása kívánatos és szükséges a középiskolákban, a gyermek óvodákban és menhelyekben, akkor kétségkívül még inkább szükséges az az elemi iskolákban. (*Úgy van! Úgy van!*);

Ő excellentiája és ő méltóságai saját egyházuk helyzetét ecsetelve, úgy állították oda e dolgot, mint e törvényjavaslat rendelkezései egyenesen az ő érdekeik, az ő egyházuk ellen volnának intézve. Alapos volna ez az aggályuk, vagy panaszuk, ha ez nem volna általános törvény, mely minden vallásfelekezetre kiterjed, ha nem foglalná magában mindazokat a vallásfelekezteket, a melyek ebben az országban vannak. (*Úgy van! Úgy van!*)

De miután kivétel nincs a törvényjavaslatban, miután az, a mi befoglaltatik, nemcsak ő excellentiája és ő méltóságai egyházát illeti, gondolom, nem lehet alaposnak és jogosnak nevezni ezen kifogásokat sem. (*Helyeslés.*)

Végül legyen szabad azon tiszteletteljes megjegyzést tennem, hogy felfogásom szerint az ezen javaslatban foglaltak csak azokat feszélyezhetik, csak azoknak lehetnek kellemetlenek, a kik a magyar állam eszméjével nem tudnak kellően megbarátkozni (*Élénk helyeslés.*), csak azoknál támaszthatnak kifogásokat, a kik a magyar állam feladatait nem tudják eléggé nagyra becsülni. (*Helyeslés.*) És mivel én nem tételezhetem fel sem ő excellentiájáról, sem ő méltóságairól, hogy ők ebbe az osztályba tartoznának...

Román Miron: Ezt köszönöm.

Csáky Albin gr. vallás- és közoktatásügyi miniszter: ...Miután teljesen meg vagyok győződve, hogy ők is jó hazafiak, azért míg egyrészt nem is értem, hogy akkor miért is kifogásolják ezt a törvényjavaslatot, úgy másrészt azt hiszem, nem szerénytelenség tőlem, ha őket is felkérem, hogy méltóztassanak javaslatomat általánosságban a részletes tárgyalás alapjául elfogadni. (*Élénk helyeslés és éljenzés.*)

H

1894 dec. 10

Nagy-Küküllő vármegye közigazgatási bizottságának jelentése gr. Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszternek a megye területén működő gör. kat. tanítók segélyügye tárgyában

VKM eln. 1894: 1133 (2579)

Sz: 1105/894

k. b.

Nagyméltóságú

M. kir. vallás- és közoktatásügyi Minister Úr!

Hivatkozással Nagyméltóságodnak folyó évi szeptember 8-án *1437 eln. sz.*¹ a. kelt azon magas leiratára a mellyel a gör. kath. tanítók fizetéseinek a törvényszerű minimumig kiegészítésére szükséges államsegélyért folyamodhatásához a határidőt a f. évi november hó végéig meghosszabbíttatni méltóztatott, tisztelettel jelentjük, hogy bár az engedélyezett határ idő letelt a Nagy-Küküllő vármegye területén létező gör. kath. hitközségek közül egyetlen egytől sem érkezett még be ily tárgyú kérelem. Miről jelen szám alatt az erdélyrészi gör. kath. egyházi főhatóságot is értesítettük.

Nagy-Küküllő vármegye bizottságának Segesvár 1894 december 10 tartott üléséből

Br. Apor Gábor
főispán mint elnök.

12.

*Miniszteri iratok az 1893. évi gör. kat. román érsekválasztás és annak uralkodói megerősítése ügyében*¹

A

1893 jan. 3

Az Erdély részi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) elnökségének levele gr. Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a gyulafehérvári és fogarasi gör. kat. érseki szék betöltése tárgyában

VKM eln. 1895 – 242 (95)

EMKE

23–93

I. 3

Nagyméltóságú m. kir. vallás- és közoktatási

Miniszter Úr!

Kegyelmes Urunk!

Nagyméltóságod azon bölcs és eszélyes culturpolitikája következtében, mely szerint a szabadelvű haladást összeegyeztetendőnek óhajtja nemzet-állami egységünk követelményeivel és azon előzékeny figyelemnél fogva, melyben Nagyméltóságod tisztelettel teljes felterjesz-

¹ Piros ceruzával aláhúзва.

¹ A gyulafehérvári gör. kat. érseki szék betöltése a kánoni választás és a királyi kinevezési jog összeegyeztetésével történt. 1893. ápr. 16-án az érsekválasztó gyűlésen *Mihali* Viktor lugosi gör. kat. püspököt, *Moldovanu* János érseki adminisztrátort és *Russu* János kanonokot jelölték, a szavazattöbbséget Mihali nyerte el. A Memorandum-ügy (I. 32. sz. irat) miatt azonban a kinevezés késett. A magyar kormány – az EMKE befolyására (A) Moldovanut, aki a román nemzetiségi mozgalomban tevékeny részt vett, nem látta volna szívesen, ezért Mihali Viktort ajánlotta kinevezésre, akit az uralkodó 1894. nov. 9-én végül is kinevezett (C), Mihali balászfalvi beiktatására csak 1895. májusában került sor.

téseinket kezdettől fogva részesíteni méltóztatik: bátorkodunk újólággal bizalommal és mély tisztelettel egyik aktuális nagyfontosságú kérdésünkben informáló fölterjesztésünkkel Nagyméltóságodat megtalálni. A kérdés a gyulafehérvári és fogarasi gör. kath. érseki szék betöltésének ügye.

Tudjuk ugyan, hogy ebben az ügyben is alig terjeszthetnénk fel olyast, a mire nézve Nagyméltóságod teljes tájékozással nem bírna, még is vezetve attól az aggodalomtól, melyet a szék betöltésére vonatkozó különböző hírlapi közlésekből merítetünk, kénytelenek vagyunk a magyar állameszme és a békés testvéri együttélés érdekében reámutatni, hogy a nemzetiségi kérdés túlzásainak mérséklésére és lassanként elenyésztelésére a sok közt alig van fontosabb tényező, mint e széknek megfelelő értelemben betöltése, a betöltés körül az állam jogszerű befolyásának érvényesítése.

Minél többet foglalkozunk ugyanis a nemzetiségi kérdés túlzásainak elenyésztetése orvosszereivel, annál inkább rájövünk, hogy Magyarországon az egész veszedelem lényegében az erdélyi rész topographiai alkatánál, a szomszéd román állam létezésénél, az ethnographiai elhelyezésnél és a román kultúra alakulásánál fogva egyedül vagy legalább is első sorban a romanizmusban van. Meg vagyunk győződve, hogy a nemzetiségi kérdés ezen t. i. dáko-román ágának megoldásával édes hazánkban mielőbb megszűnnék az egész nemzetiségi kérdésnek veszélyes és akut jellege és lassanként eltűnnék állandó függő kérdéseink sorából az egész ügy.

Különösen fontos pedig a romanizmus kérdésében éppen a balázsfalvi metropolita hivatása és küldetése, midőn tudvalevő, hogy az európai összes romanizmusnak a mesterséges dáko-román történelmi tradíciókkal való fölbesztése, a gör. keleti² érsekség létrejövetele által és Balázsfalváról vette kezdetét. Itt született meg ez egyházfelekezet papjai által a római és bécsi seminariumokkal való érintkezés következtében a latinitás fiktív történelmi iskolája; a nyelvnek a latin grammatikára való erőszakolása; innen mentek ki a Románia történelmi újjászületésében oly jelentős szerepet játszott „Plejádok”, s nagy részben ezen egyházfelekezet kebeléből azok a politikai, publicista, tanügyi és zurnalisztikai erők, melyek a szomszéd Oláhországban most is fenntartják és táplálják ellenünk az irrendentát. Balázsfalva a „Campu libertatii”³ történelmi emlékeztető székhelye is a romanizmus politikai credojának szenthelye.

Nem csoda tehát, ha az érseki szék betöltésétől a néhai gyöngye és erőteljes Váncsa⁴ János metropolita után a legnagyobb fontosságú kultúrpolitikai és magyar állameszmei következményeket várjuk, elannyira, hogy ennél fontosabb egyházfői széket nemzetiségi szempontból az országban nem tudunk.

Különösen aggodalommal tölt el, ha a mint az újságbeli hírlélek jelzik, Moldovanu M. János-sal töltetnek be ez a szék, kiről Balázsfalván nyíltan beszéltek, hogy a bécsi oláh küldöttség felmenetele alkalmából ő maga osztogatta ki a pénzt, ki kanonok létére a nemzetiségi szellemben dolgozó „Patria” oláh pénzintézet vezérigazgatója, aki jövő emelkedése rendszeresen és tervszerűen kiszámított törekvésével kezébe kerítette az intézeti oláh kulturális alapítványok feletti rendelkezést s e stipendiumokat mindig a nevesebb családok gyermekei közt kétségbevonhatatlanul egy sucrestentia növelése szellemével osztotta ki s aki annyira sakkban tartotta az elhunyt érseket, hogy miatta székhelyéről huzamosabban eltávozni sem merészkedett.

Nagy szerencsétlenség volna, ha most a magyar állam a kedvező alkalmat megragadva oly méltó férfúnak metropolitává lételetét nem segítené elé, aki valóban az irgalomnak, keresztényi könyörületnek és szeretetnek, testvériségnek a szolgája, nem pedig a faj gyűlöleté, az alattomos és ádáz felforgató törekvésé, még csak engedékenység által is, melynek nyomán majd a veszedelem idején ismét csak árulás, gyilkosság és vér keletkezhetik.

Gyökerestől kell szanálni a helyzetet most midőn az alkalom kínálkozik s a legveszedel-

² Helyesen: gör. katolikus.

³ *Szabadságmező*, az 1848. máj. 3–15-i balázsfalvi román nemzetgyűlés színhelye.

⁴ Vancea.

mesebb fészekbe nem szabad még csak oly egyént sem bejutni engedni, kinek legjobb esetben közönyös magatartása és védelme alatt kényelmesen kelhetnek ki a kígyótojások.

Jelentéktelen, de mégis jellemző tünet, hogy Vanca halála óta már is kéz alatti felekezeti propaganda foly az egykor tiszta magyar és fejedelmi város Balázsfalva máig fenmaradt kálvinista magyarjainak eltérítése végett; már huzamosabb ideje a balázsfalvi nemzetiségi pénzcsoportok részéről rendszeres terv foly a szomszéd, szintén magyarnak és kálvinistának fenmaradt Péterfalva lakóinak földjükből kivásárlása érdekében; az EMKE magyar iskolájától a növények elvonásának nyilvánvaló jelei mutatkoznak és az oláh pénztézettel szemben kellett fiókvasztmányunkkal egy magyar pénztézett létrehozását elősegítenünk.

De jelentéktelenek és mellékesekek – mondjuk – mind e lokális, bárha még oly jellemző tünetek is azon magasabb rendű és távolabb fekvő országos kihatás mellett, amik egy nemzetiségileg szaturált, vagy kétes magatartású, avagy erélytelen metropolita az oláhországgal azonos és egységes oláh kultúra propagálása és miveltetése által lassú és biztos veszedelemkép állami létünk aláadására előidézhet, a mivel szemben a principiis obsta elvét annál inkább kell követni most, a mikor erre a kedvező alkalom mutatkozik s minél általánosabb hitvallású lett már az európai összes romanizmus kebelében, hogy Magyarország politikai megrontása kultúrailag készítenő elő, midőn, úgy mondják, a magyar kultúra sem magasabb, mert ez is eredetiség és önállóság nélkül csak a nyugati műveltség emlőjén táplálkozik és ezen kívül a románság legalább a latin népek rokonszenvére is támaszkodhatok, míg a magyarnak állandó és igaz barátja sem bent, sem künt Istenen és önmagán kívül tartósan nem mutatkozik.

Mindezek alapján sürgősen találván, hogy a kérdés nagy jelentőségével még bővebben is foglalkozunk s tudván azt, hogy Nagyméltóságod államférfiúi bölcs körültekintését és figyelmét bizonyára ezek a részletek sem kerültk el; csak bocsánatot kell kérnünk, hogy koronás királyunk Ő Felsege iránti legodaadóbb alattvalói hűségünktől és a hazafiúi aggodalomtól vezetve igénytelen szemléletünk és tapasztalataink alapján is Nagyméltóságodnál, illetve ez által magas kormányunknál alkalmatlankodni bátorkodunk, de vezetett azon hit, hogy az egész erdélyi részt, sőt az egész országot átfogó társadalmi hálózatunk nevében való ezen informáló fölterjesztésünk is a Nagyméltóságod és a magas kormány elhatározását csak edzeni, erősíteni fogja és így tisztelettel teljes fölterjesztésünk még sem egészen fölösleges.

Kolozsvár, 1893. jan. 3.

Nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi Miniszter Úr
alázatos szolgálói

Gróf Bethlen Gábor
elnök.

P. h.⁵

Merza Lajos
főtítkár h.

⁵ A pecsét szövege: Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület Kolozsvárt 1885.

B

1894 okt. 31

Br. Eötvös¹ Loránd vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztése az uralkodóhoz Mihali Viktor megválasztott balázsfalvi gör. kat. érsek-metropolita megerősítése ügyében²

VKM eln. 1895 – 242 (2199)

Legkegyelmesebb Úr!

Császári és apostoli királyi Felséged Bécsben 1892. évi november hó 12-én kelt legmagasabb elhatározásával legkegyelmesebben megengedni méltóztatott, hogy a dr. Vancsa János halálával megüresedett gyulafehérvári, illetőleg balázsfalvi g. kath. érseki szék betöltése, Felségedet megillető kinevezési jognak világos fenntartása mellett és jövőre való minden következtetés nélkül – a jelen esetben is azon mód és eljárás szerint vétessék foganatba, mely néhai Vancsa János érsekké történt kineveztetésénél alkalmaztatott.

Ezen legkegyelmesebb elhatározás értelmében járt el hivatali elődöm, midőn az érsekjelölő ülés egybehívására 1893. évi április 16-át hozta javaslatba és a legalázatosabban kérte, császári és apostoli királyi Felségedet, hogy a gyűlés vezetésére két királyi biztost méltóztatassék legkegyelmesebben kinevezni. Felségednek Bécsben 1893. január hó 4-én kelt legfelsőbb elhatározása hivatali elődöm előterjesztését legkegyelmesebben elfogadva, királyi biztosokká Pável Mihály nagyváradi gör. szert, püspököt és báró Jósika Samut, az erdélyi róm. kath. státus igazgató tanácsának elnökét méltóztatott kinevezni.

A választási gyűlésnek % alatt hódolattal idecsatolt jegyzőkönyve szerint a hármas kijelölés 1893. évi április 16-án kellő rendben csakugyan megtörtént, melynek eredménye lett, hogy a beadott 202 szavazat közül Mihályi Viktor 82, Moldovanu János 49, Rusu János 36 szavazatot nyertek, míg a többi szavazat több egyházi férfiúra esett. Tehát szavazat többséggel a három nevezett egyén, a szavazatok számaránya szerint való sorrendben tűzettek ki érsekjelöltül.

Ezóta huzamosabb idő telt el. Az érsekség területén levő politikai viszonyok nagy megfontolást követeltek és bizonyos fokig úgy látszott, mintha a kijelölés politikai tekintetéből is kifogásolható lenne. Csak a legutóbb sikerült e tekintetben megnyugvást szerezni s azért csak most tehetem meg legalázatosabb előterjesztésemet, melyben Felséged hűséges magyar ministereinek hozzájárulása és a legfelsőbb elhatározás tervezetének hódolatteljes bemutatása mellett bátorkodom kérni császári és apostoli királyi Felségedet, méltóztatassék legfőbb kegyúri jogának alapján az érsekjelölő gyűlés által első helyen ajánlott Mihályi Viktor lugosi görög szertartású kath. püspököt a törvényesen és jogilag megüresedett gyulafehérvári, illetőleg balázsfalvi g. kath. érsekségre és ezzel összekötött metropolitai állásra legkegyelmesebben kinevezni.

Ezen legalázatosabb előterjesztésem indoka és alapja azon feltevés, hogy Mihályi Viktor, jelenleg lugosi püspök, a metropolitai széken is állandóan és törhetetlen hűséggel fog császári és apostoli királyi Felséged legmagasabb személye iránt buzogni; hogy feddhetetlen és erélyes élet, buzgó egyháziasság, higgadt, alkotmányhű gondolkodás által példájával is fogja a reá bízandó egyházmegye papságát és népét vezetni és kellő eréllyel és tapintattal oda fog hatni, hogy a balázsfalvi érseki megyében a rendet és fegyelmet teljesen helyreállítsa; hogy papsága

¹ Eötvös Loránd báró (1848–1909), E. József fia, 1875-től a budapesti egyetemen a kísérleti fizika tanára. 1889–1905 között a MTA elnöke. 1894-ben rövid ideig országgyűlési képviselő és vallás- és közoktatásügyi miniszter, de hamarosan lemondott, és visszatért tudományos munkájához.

² Az irat előzményeihez I. br. Eötvös Loránd vallás- és közoktatásügyi min. 1894. okt. 29-i előterjesztését a minisztertanácsban „a gyulafehérvári és fogarasi gör. kat. érseki szék betöltése tárgyában” (MT 1894: XXVII/22.), folytatásához pedig Eötvösnek Hieronymi belügyminiszterhez intézett átiratát Mihályi uralkodói megerősítése tárgyában (B. M. eln. 1894–VII–4.644.)

hivatásának éljen; politikai túlkapásokra és rajongásokra magát ne ragadtassa; izgatásra és bujtogatásra magát felhasználni ne engedje: szóval képes lesz az érseki megye kormányzását Császári és apostoli királyi Felséged legmagasabb várakozására, Isten dicsőségére, az anya-szentegyház és a haza javára legjobb sikerrel vezethetni.

Budapest, 1894. Október hó 31-én

b. Eötvös Loránd

Vallás és közoktatásügyi magyar miniszterem
előterjesztésére Mihályi Viktor lugosi gör. szert. kath. püspököt gyulafehérvári, illetőleg balázsfalvi gör. szert. kath. érsekké és metropolitává kinevezem.

Kelt Bécsben, 1894. évi november hó 9-én.

Ferencz József

C

1895 máj. 6

*Br. Bánffy Dezső miniszterelnök levele Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez
Mihályi Viktor balázsfalvi gör. kat. érsek beiktatása ügyében*

VKM eln. 1895 – 242 (1125)

Magyar királyi miniszterelnök

389 szám

M. E. res.

Nagyméltóságú Minister Úr!

Alsó Fehér vármegye főispánjától az ide visszakézően csatolt bizalmas értesítést kaptam.

E szerint Mihályi Viktor g. c. érseknek állítólag már folyó hó 18-án vagy 19-én tartandó beiktatásán a románoknak nagyobb tömegben való megjelenése várható.

A főispán maga is tartva a nagyobbarányú tömegek csődületétől, nem látja kizártnak a tüntetéseket, melyek bizonyára épen az új érseket érintenék kellemetlenül.

Részemről a főispán aggodalmait annyival inkább indokoltnak látom, mert a beiktatás napja közel esik május 15-éhez, a balázsfalvi szabadságmezőn tartott népgyűlés évfordulójához, s ekkor az ottani románok kedélyében minden évben kisebb-nagyobb izgatottság észlelhető.

A kedélyek e hullámozása pedig csak újabb lökést nyerne, a május 18 vagy 19-én oda várt nagy számú közönség megjelenésével.

A bizalmas jelentésnek azt az állítását, hogy az új érsek épen folyó hó 15-én, a balázsfalvi népgyűlés évfordulója napján vonulna be székhelyére, – szinte hihetetlenek tartom; mert ennek a román körök méltán és joggal oly célzatosságot tulajdonítanak, – a mely ellen elsősorban az új érsek volna hivatva tiltakozni.

Az előadottak után Nagyméltóságod bizonyára szintén osztzik abbeli nézetemben, hogy a beiktatás állítólagos időpontja, a balázsfalvi népgyűlés évfordulójának közelségénél fogva alig alkalmas arra, hogy az érseki beiktatás egyházi jellegét teljesen biztosítsa és ne szolgáljon ürügyül a túlzók tüntetéseire; melyek következtében azután a beiktatás ünnepeinek megóvása érdekében esetleg közhatósági beavatkozás is válván szükségessé, ez által az ünnepek annyira megzavartatnának, hogy ezt elkerülni épen az érseknek áll érdekében.

Magam részéről ugyan más okoknál fogva csak igen előnyösnek tartom, hogy az érsek épen 15-én már Balázsfalván legyen, de erre való tekintettel nagybecsű figyelmét kérem arra; vajjon nem volna-e célszerű a beiktatáson a cultus kormány képviselőtől is gondoskodni?

Véleményem szerint ugyanis, a kiküldött megjelenése, nemcsak mérséklően hatna az esetleg várható tüntetésekkel szemben, hanem azt az érsek úrnak is, a kormány kitüntető figyelméül kellene tekintenie.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tisztelem őszinte nyilvánítását.
Budapesten, 1895. évi május hó 6-án

B. Bánffy

13.

A nemzetiségi szervezkedés ügye 1893-ban. (Az 1895. évi nemzetiségi kongresszus előzményei.)¹

A

1893 jan. 14

Gr. Bethlen Gábor beszéde a nemzetiségi szervezkedésről a belügyi költségvetés képviselőházi vitájában

Képv. Napló, 1892–97, VII. 362–366. l.

T. ház! (*Halljuk! Halljuk!*) Előrebocsátom, hogy beszédem folyamán igen gyakran fogok foglalkozni a belügyminister úrral, azonban igen természetes, hogy a mennyiben abban valami támadás lesz, annak éle nem fordítható ellene, mivel nem lehet, hogy a múltak bűneiért őt valaki személyesen felelősségre vonhassa, annál kevésbbé én, a ki az ő nagy tisztelője vagyok. A miniszter úr előbbi felszólalása még kényesebb helyzetbe hozott, mert abban oly reformokat is helyezett kilátásba, a melyek csakugyan itt-ott a közigazgatási gravámenek és miseriák alapkővét képezik. Pl. épen méltóztatott említeni a fegyelmi törvény megváltoztatását. Beszédem fonalán szerencsém lesz épen a fegyelmi törvények által sújtott egyének dolgában felszólalni, tehát igen örvendetes tudomásul veszem, hogy a miniszter úr kilátásba helyezte, hogy ezt sanalni fogja. Beszédem fonalán én is nem egy kart támadok meg, hanem azt, aki ellen panaszom van, tehát ha azt méltóztatott a miniszter úr mondani, hogy ő nem felelős múltakért, hogy igyekezni fog választásában szerencsésebb lehetni, mint elődje, azt is csak megnyugvással fogadom s örülni fogok, ha ezt az életben is praktizálni fogja-

De foglalkoznom kell mindenekelőtt a t. túloldallal, (*Halljuk! Halljuk!*) a kormánypárttal, vagy amint magát nevezi szabadelvű párttal, mely két év óta óriási hanyatlást mutatott fel a szabadelvűség és a nemzetiségi viszonyok terén. Hallunk kijelentéseket, frazeológiát, eloquentiát, fitogtatják a szabadelvűséget, annak czégére alatt csinálnak pozsonyi megtámadást, fitogtatják a nemzeti politikát, és csinálnak nemzetiségi politikát nemcsak Erdélyben, hanem úgy felső mint dél-Magyarországon. (*Helyeslés bal felől.*) Tehát mondhatni saturálva van az egész ország azon irányzattal, a melyet a szabadelvű párt a kormány aegise alatt követ. (*Helyes-*

¹ Miután a kormányzat 1892 őszén eljárást indított a Memorandum szerzői ellen, a magyarországi nemzetiségek vezetői – a román nemzeti komité kezdeményezésére – 1893. jan. 11-én Bécsben értekezletre ültek össze közös program és taktika kidolgozása végett. A bécsi román-szerb-szlovák értekezlet célkitűzése azonban a bánági szerb-román ellentét miatt meghiúsult. Ezután abban állapodtak meg, hogy miután külön-külön kidolgozzák programjukat, 1893, nov. 14-én összeülnek Budapesten, s ott folytatják a tárgyalásokat. Egyes források szerint (így *Jancsó B.*: A román irred. mozg. tört. 193–94. l.) ez a találkozó elmaradt, az egykorú szerb nemzetiségi sajtó (*Krupna reč*, Z. 1893. dec. 8. 187. sz.) viszont tudni véli, hogy a három nemzetiség bizalmas értekezletét mégis megtartották, és ezen „minden nemzetiségpolitikai kérdésben szolidáris eljárás” és közös akcióprogram kidolgozásának tervét határozták el. Az akció egyelőre a három nemzetiség egyetemi ifjúságának összejöveleivel folytatódott. A kormányzat és a sovíniszta mozgalom vezető köreiből – mint gr. *Bethlen Gábor*, az EMKE elnökének képviselőházi beszéde mutatja – ez a Jókai-vel folytatott polémia miatt is figyelmet érdemel –, teljesen tájékozatlanok a hazai nemzeti-ségi mozgalmak új szakaszával szemben.

lés bal felől.) A szabadelvű párt csökönnyösen megmarad azon állítása mellett, hogy ő nem változott, hogy ugyanaz, ami volt 16 évvel ezelőtt. Úgy hiszem ezt fejtegetni nem kell. Hiszen emlékezzenek vissza t. képviselő urak azon óriási lelkesültségre, a melyet olykor Tisza Kálmán egyes hazafias melegségtől áthatott beszéde alatt a szabadelvű párt, sőt az egész ház is tanúsított miként ujjongott a szabadelvű párt, mily nagy volt a lelkesültsége, a melyet érzett. Ma is fejbólintással nyilatkoznak, minden más nemzetiségi ügyekben tett sivár kijelentésekre. *(Helyeslés bal felől.)* Tehát nézetem szerint ily változáson okvetlenül keresztül ment ez a párt s megvallom nagyon sajnálom, hogy annak ma tagja nem lehetek. Ha a szabadelvű és nemzeti eszmék iránt való hajlamokat minduntalan hangoztatják és ellenkezőleg cselekesznek, vagyis a kormánynak ez eszmékkel ellenkező tetteit támogatják, ezzel párhuzamban állanak azon megnyilatkozások, a melyeket azon párt nevében Jókai Mór hazánk első költője mondott. Azt állította ugyanis némileg azon fölülelemkedett modorban, hogy „ő jó hazafinak tartja magát, de nem chauvinista”.

Én abban nem találok ártatlan kifejezést, hogy valaki ezzel a maga hazafiságát jelezze, rá kell mutatni, hogy kire érti azt a chauvinismust és ebben találok azon kifejezésnek fontosságát, mert a nemzeti aspirációkat önök a túloldalon chauvinismusként nevezik. *(Úgy van! bal felől.)* Jókai képviselő úr ugyan nem mondotta meg, de azt hiszem másra nem értette, mint a nemzeti és függetlenségi pártra. Ezeket nevezte chauvinistáknak. De különböztessük meg Jókait a költőt és az író a politicusától. Jókainak félszázados irodalmi munkássága félremagyarázhatatlan sovinizmus ebben az értelemben, a mint most modern értelemben kijelenteni szokták a túloldalon. Ha munkáit elolvassuk, látjuk, hogy ő ugyanazokért az eszmékért lelkesedik, a melyeket mint politicus a pártja nevében chauvinismusként mondott, de csak akkor mondja ezt, a mikor a túloldal hivatalos szónoka, s ezzel 50 esztendei munkásságát czáfolja meg. *(Úgy van! Úgy van! bat felől.)*

A kormány a tisztviselők kiválasztásánál nincs figyelemmel azok hazafiságára. A szebeni főispán a szász nemzetiségi párt egyik vezére volt, főjegyzője pedig román nemzetiségi agitátor hírében áll.

...Tovább megyek. Méltóztatik tudni, mily nagy port vert fel annak idején az oláh memorandum szétküldése. Negyvenezer példányban küldték ki csak Németországba. Mikor a küldeményt fel akarták adni Szebenben a vasútra, Baross becsületes, jámbor vasutasai, kiknek még nem volt tudomásuk az új aeráról, azt mondták: ők nem expediálják, ha külön rendeletet nem kapnak. Levették a vagonról és kérdést intéztek a főispánhoz, expediálható-e? Ez azt mondta, azonnal expediálják, mert nálunk szabad sajtó van és bármely bolond sajtó terméket ki lehet küldeni. Már most kérdelem, hogy egy önérzetes kormány, melyet figyelmeztettek ama kártékony hatásra, melyet e nyomtatványok elő fogtak idézni, hogy adhassa meg az engedélyt arra, hogy ily hazugsággal saturált ellenséges indulatú ponyva-füzetek kiküldessenek az országból, a melyeknek megcáfolása nekünk több pénzünkbe kerül, mint azon oláh rágalmaknak a megcáfolása. De történt az is, a miért nem állok jót, azért személyeket nem is nevezek meg, mert csak sub rosa hallottam a dolgot, hogy egy királyi ügyész, a kiben szintén fölébredt a magyar érzés, daczára a kor szellemének, fölterjesztést tett a belügyminiszterhez, hogy jó volna az agitátorok közül valamelyiket elcsípni, de természetes, hogy erre valami bizonyíték is kell, a melyeket itt-ott olcsó pénzért meg lehetne szerezni. E fölterjesztésnek az lett a következménye a mint mondom, hogy 600 frt-ot helyeztek kilátásba nagy nehezen, a melyen egy geheimpolizeit, illetőleg államrendőrséget lehetne felállítani Erdélyben. *(Derültség bal felől.)* Ez valóban nevetséges dolog és csodálatos, hogy ennyi jóindulatot is fel lehet tenni a kormánytól, ám-bár nehezen ment a dolog, nem is a politikai hatóság kérelmére, hanem a királyi ügyész kérelmére volt hajlandó a bizonyítékok megszerzésének ezen módját megadni...

...Hogy a magam nézetének is kifejezést adjak, t. ház, arra nézve, hogy mit tartok ezen nemzetiségi agitációkról, ki kell jelentenem, hogy a világért sem tartozom azok közé, a kik

valami nagy fontosságot tulajdonítanak annak, hogy Abrudbányán, Aszódon vagy Túróc-Szt.-Mártonban, mit cselekszenek a magyar állameszme ellen, mert hiszen vagyunk elég erősek ahhoz, hogy azt visszautasítsuk, vagy ha kell 600 frtot is áldozunk arra, hogy a bizonyítékokat megszerezhessük, (*Derütség bal felől.*) de azért nem tartom oly ártatlan dolognak, hogy szemet húnyjunk azok előtt. (*Helyeslés bal felől.*) Voltak ugyan nálunk más felkelések is, de mily körülmények között? Akkor a midőn ezek mellett állott a camarilla, a hadsereg vagy annak egy része és a politikai hatóságok. Most már ezektől nem kell félnünk, de ki áll jól arról, hogy a nemzetiségek szervezkednek és mi szervezetüket nem ismerjük, mert arra a kormánynak sem ideje, sem pénze nincs, hogy ezekre figyelmét kiterjessze. Ezek pedig folytatják munkájukat és egyszerre csak kész aknával állunk szemben. Én nem azt mondom, hogy ezeket el kell fojtani, de meg kell őket nyerni, el kell dolgaikat igazítani és működésükről minden körülmények közt tudomást szerezni. Csakhogy ehhez közegek kellene, de nem olyanok, a milyenek a kormány rendelkezésére állanak. (*Igaz! Úgy van! bal felől.*)...

B

1893 jan. 25

A „Tribuna” cikke a nemzetiségek szövetségéről¹

Tr., 1893, 8. sz.

A magyar királyságbeli nem magyar nemzetiségek bizalmas értekezletéről tegnapi számunkban közölt tudósítás bizonyára nem lepte meg a román nemzeti párt egyetlen őszinte hívét sem. Ez a román nép régi vágyának megnyilatkozása, amelynek megvalósítására az első lépéseket már régen megtették.

Hogy ne menjünk messzebbre, már az 1890. okt. 27-28-i nemzeti konferencián a román nemzeti pártnak az az igyekezete, hogy kapcsolatot teremtsen a haza többi nem magyar népeivel a közös harcnak közös célja érdekében, a kilenc felhívás közül a hetedikben nyert világos szövegezést, amellyel a konferencia világosan megállapította a helyzetet. Ez a felhívás a következő volt:

„A haza és a monarchia összes nemzetiségeihez fordulunk, hogy szolidárisaknak nyilvánítsák magukat velünk és határozatainkkal mindannyiunk jól felfontolt érdekében.”

Igaz, hogy azóta, egészen az 1892. jan. 20–21-i nemzeti konferenciáig semmit vagy csak igen keveset tettek e tekintetben.

A fentebb megfogalmazott nyilatkozat, mondhatni csak plátói maradt. A régi bizottság el volt foglalva a körében keletkezett zavarokkal és félreértésekkel, úgy hogy sem ideje, sem elég nyugalma nem volt, hogy megkísérelje a megegyezést a többi nemzetiséggel.

Másképp történt az 1892-es konferencia után. Az új bizottság, amely a konferencia többségéből és azonos felfogású emberekből alakult, nyomban mihelyt befejezték a legnagyobb és legfontosabb ügyet, a Memorandum dolgát, visszatért az 1890-es konferencia idézett nyilatkozatára, és a legnagyobb komolysággal kezdhet foglalkozni a párt azon vágyának megvalósításával, hogy kapcsolatot teremtsenek a többi nemzetiségekkel, hogy közösen fejezhessék be a mindannyiuk számára közös követelésekért folyó szolidáris harcot.

Ma már tudjuk, hogy központi bizottságunk lépéseinek milyen eredménye volt. Tudjuk, hogy a nemzetiségek vezetői találkoztak már, és megtárgyalták mit kell tenni a szervezéssel kapcsolatban.

Tudjuk, hogy tökéletes megegyezéssel megállapították egy politikai program fő pontjait,

¹ A közlemény eredeti címe: *Alianța naționalităților*. – A nemzetiségek szövetsége.

amelyeknek megvalósítása érdekében mindnyájan kötelezték magukat, hogy harcolni fognak. Tudjuk, hogy ebben a programban benne van a román nemzeti párt egész programja, amelyen nem változtattak egyebet, mint hogy kibővítették a többi nemzetiség érdekeinek megfelelően, akik vállalkoztak, hogy harcolnak ezért. Tudjuk végül, hogy a konferencia titkos megállapodásait alávetik a nemzetiségek közös kongresszusa vitájának, ahol is részt vesznek majd a Szent István koronája alatt élő összes nem magyar népek meghatalmazott képviselői; rövidesen egy nagy sajtószervet létesítenek a nemzetiségek érdekeinek megvédésére.

Mindezeket a román nemzeti párt örömmel és meglelégedéssel veszi majd tudomásul, és elismeri, hogy a központi bizottság, a párt célkitűzéseinek megfelelően, jól dolgozott.

Még nagyobb az örömünk és meglelégedésünk, amikor látjuk, hogy vezetőink a többi nemzetiség vezetőinél is nyílt ajtókra és szívre találtak. Ez az örvendetes körülmény meggyőz bennünket arról, hogy nemcsak a román nép, hanem a haza összes elnyomott népei szükségét érzik, hogy a nemzetiségek szilárd pártjába szervezkedjenek, hogy mindnyájuk erejével harcoljanak nemzetiségük megtartásáért, a jogok megszerzéséért és mindnyájunk érdekeinek megvédéséért.

Ehhez a ponthoz érve megállapíthatjuk, anélkül, hogy túlságosan derűs színben látnók a dolgokat, hogy a nemzetiségi kérdés óriási lépéssel haladt előre. Mert ha már egyszer megszilárdul az összes elnyomott népek szolidaritása, akik közös harcra szerveztek, hogy erősítsék és függetlenítsék magukat, akkor többé már nem üres frázis, hanem következményeiben erős és nagy igazság, hogy Magyarországon azok, akik monopolizálták az állam minden erőforrását és javait, a legkirívóbb kisebbségben vannak azok többségével szemben, akik nemzeti létükben megtámadottnak érzik magukat, akik számára hiányzik a jog és a szabadság, hogy nemzeti etnikai egyéniségüknek megfelelően fejlődhessenek.

Így hát felébredt az elnyomottak és fenyegetettek túlnyomó többsége. Életjelt ad magáról, és igyekszik bizonyítani, ereje és képessége is van arra, hogy megjavítsa sorsát. Ezt azzal a nyugodt öntudattal és reménnyel teszi, mint akiket áthatott az erkölcsi és történelmi igazság, hogy a földkerekségén soha egy nép sem él tovább elnyomatásban, miután megértette, hogy csak akarnia kell, s előbb vagy utóbb fel is szabadítja magát. Így volt ez mindig és mindenütt, még ha az elnyomók összehasonlíthatatlanul erősebbek és számosabbak is voltak. S a magyar államban, ahol az elnyomottak vannak többségben, s az elnyomóknak csak egy kis kiváltságos kisebbségük van – másképp lenne?

Természetes, hogy nem lesz másképp, csak menjünk bátran és okosan azon az úton, amelyet vezetőink – a többi elnyomott népek vezetőivel egyesülten –, olyan bölcsen megteremtettek számunkra.

Menjünk csak előre habozás és minden mellékgondolat nélkül, teljes bizalommal egymás iránt, s akkor biztosan győzni fogunk. Mert mindenekeelőtt ez az az út, amelyen, ha szilárdan és egyesülten látnak bennünket – még ellenfeleink is meg kell értsék, hogy tartaniok kell egy olyan erős tényezőtől, mint amilyenek az egyesült nem magyar nemzetiségek, és nem szabad, hogy a végsőkig feszítsék velünk szemben a húrt.

Ha pedig nem értik meg ezt – annál rosszabb ez az ő számukra!

C

1893 dec. 17

A román nemzetiségi sajtó híradása a nemzetiségi egyetemi ifjúság budapesti találkozásáról¹

G. Tr., 1893, 270. sz.

Budapesten, a magyar fővárosban december 5-én igen szép találkozót tartott a román, szlovák és szerb egyetemi ifjúság. Erről a találkozóról az alábbiakat írják nekünk.

¹ A közlemény eredeti címe: *O întrunire a junimei române, slovace și serbe.* – A román, szlovák és szerb ifjúság összeföveteléről.

Budapest, december 12-én. Tisztelt szerkesztőség! December 5-én igen szép és lelkes találkozót tartott a román, szlovák és szerb egyetemi ifjúság, amelyen mintegy hatvanan vettek részt. Az ilyen összejöveteleknek mindig örülünk, de most annál öröndetesebb volt találkoznunk, mert megjelentek körünkben a szerb testvér ifjak is.

Az összejövetelt Maniu Gy. úr nyitotta meg, és örömet fejezte ki, hogy együtt látja mindhárom elnyomott, nem magyar nemzetiség ifjúságát, akik tántoríthatatlanul haladnak előre az elődeik által kijelölt úton. Ezután megválasztották az összejövetel elnökét, Cristea urat, aki beszédében hangoztatta, hogy a románoknak, szlovákoknak és szerbeknek közös az útjuk, egyetlen cél felé haladnak: Magyarország nem magyar nemzetiségeinek teljes nemzeti szabadsága felé. A szónok reméli, hogy az egyesülés erejével megerősödve a ma még elnyomott népek kiharcolják jogukat és elérkeznek odáig, hogy minden nemzetiség teljes szabadságban rendelkez-hessék fiai sorsa felett.

Viharos felkiáltások, mint: „Živio srbsko-rumunsko-slovenska jednota” (Éljen a szerb-román-szlovák egység) kísérték a szónok beszédét; ezután hirtelen kórus alakult, amely rázendített a „Desteaptă-te Române”² nemzeti dalra, amelyet a románok, szerbek és szlovákok együtt énekeltek. Ezután Fajnor úr a szlovákok, szerbek és néhány román kíséretében elénekelte a „Hej Slováci”³ nemzeti dalt.

A gyűlés elnöke ezután átadta a szót E. D. Cuteanunak, aki rámutatott az est jelentőségére, és hangoztatta, hogy most megalakul egy „unio trium nationum”, amelynek az a célja, hogy az „oláhok” szabad románok, a szerbek – szabad szerbek és a szlovákok – szabad szlovákok legyenek; mindnyájan azok legyünk, akiknek születünk, és amit Isten is kíván, hogy szabadok és ne rabok legyünk.

Gava egyetemi hallgató üdvözölte ezután a románok nevében szerb nyelven is az egybegyűlt szerbeket – erre Musicki úr válaszolt közvetlen szavakkal. A szlovákok, szerb és román ifjak közül még többen szólaltak fel ezután.

A kar elénekelte ekkor a „Somnoroase păsărale”-t,⁴ azután dr. Munteanu Florián úr mondott rövid lelkes beszédet. Beszélt még Vradiu úr is a nemzeti erdő száraz fáiról.⁵

Ilyen és hasonló beszédek és lelkes énekek között boldog és meleg hangulatú estét töltöttünk el. Az összejövetel lefolyása a lehető legkomolyabb és igen színvonalas volt, és reméljük, hogy ezentúl mindig erős testvéri, szolidáris és egységes kapcsolat lesz közöttünk, mely majd összeköt bennünket, a három nem magyar nemzetiség fiait, hogy sikerrel harcolhassunk a nagy és szent ügyért.

Isten segítsen bennünket!

² „Ébredj román” nemzeti dal.

³ „Fel szlovákok” nemzeti dal.

* Ismert Eminescu-vers. Az álmos verebek. (Magyar ford. I. *Jó éjszakát* címmel Dsida Jenő fordításában, Bucuresti, IMSz KV Ifjúsági Kiadója, 1954. 12 l.)

* Értsd: a magyarokról.

14.

Az egyházpolitikai törvényjavaslatok és a nemzetiségek¹

A

1893 márc. 14

Brassó vármegye főispánjának jelentése Hieronymi Károly belügyminiszternek a kormány egyházpolitikai programjának fogadtatásáról

B. M. eln. 1893 – II – 800 (1122/893)

Brassó-megye főispánja.

11 szám

1893 res.

Nagyméltóságú

Magyar Királyi Belügyminister Úr!

A kormánynek egyházpolitikai programjára nézve országszerte megindult mozgalom alkalmából kötelességemnek tartom Excellentiádat a kormányzatomra bízott *vármegyében uralkodó hangulat felől*¹ következőkben tájékoztatni.

Már akkor, midőn a jelenlegi ministerium megalakulása a törvényhatósági közgyűlés tudomására jutott, a *magyar és szász*² bizottsági tagok úgy a kormányt, mint programját leglelkesebben üdvözölték, az oláhok ellenben az erre vonatkozó feliratban kifejezésre jutott határozott bizalmat és támogatást, valamint a kormány üdvözlését legmerevebb magatartással ellenezték. – Most midőn a kormány valláspolitikája elleni agitatók oly nagy mérvet öltöttek, erős meggyőződésem szerint a törvényhatóságnak hazafias kötelessége az említett bizalom és támo-

¹ A polgári házasság bevezetését először *Tisza* Kálmán kísérte meg 1883-ban, de javaslatát a főrendiház elvetette. Az 1868: LIII. tc.-nek a vegyes házasságokból származó gyermekek vallásáról szóló 12. szakaszának végrehajtása során merült fel ismét az egyházpolitikai reformok kérdése. Az ún. elkeresztelések megakadályozására gr. *Csáky* Albin kultuszminiszter 1890. febr. 26-án rendeletet bocsátott ki a keresztelési bizonylatok kölcsönös megküldése tárgyában. 1890 novemberében a költségvetési vitában is szóba került a kérdés, s itt merült fel először a polgári anyakönyvek bevezetésének a kívánsága. 1892 májusában a költségvetési vitában *Irányi* Dániel ismét – immár huszonharmadszor – betejesztette a felekezeti egyenjogúság és a szabad vallásgyakorlatra vonatkozó indítványát. 1892 júliusában *Csáky* Albin emlékiratot terjesztett a kormány elé az egyházpolitikai reformok tárgyában, s a szeptember–októberi minisztertanácsokon megegyeztek a betejesztendő javaslatok tárgyában. Nézeteltérés csak a polgári házasság kötelezővé tétele körül volt, s mint ennek ellenzője adta be lemondását 1892. nov. 6-án *Szapáry*.

Wekerle Sándor 1892. nov. 21-i programbeszédében ismertette kormánya egyházpolitikai programját és a kötelező polgári házasság mellett nyilatkozott. A püspöki kar 1893. márc. 3-i emlékiratában foglalt állást az egyházpolitikai program ellen. A katolikusok népgyűléseken és a katolikus körök gyűlésein tiltakoztak ellene. Az egyházpolitikai javaslatok mind a kormány, mind az ellenzék körében szakadást váltottak ki („disszidensek”, ill. *Ugron*-frakció). 1893. márc. 7–20 között a közoktatási költségvetési vitában folyt le az első egyházpolitikai polémia a képviselőházban. A király márc. 27-én engedélyt adott az egyházpolitikai törvényjavaslatok benyújtására. Ezeket gr. *Csáky* kultusz-, illetve *Hieronymi* belügyminiszter nyújtották be. 1893. apr. 26-án az izraelita vallás recepciójáról és az állami anyakönyvekről szóló, május 7-én a vallás szabad gyakorlatáról, végül dec. 2-án a házassági jogról (kötelező polgári házasság) szóló törvényjavaslatok kerültek a Ház elé. Az illetékes bizottságok jelentései után először a házassági jogról szóló javaslatot tárgyalták 1894. febr. 19.–apr. 12. között, és azt a képviselőház 175 szavazattöbbséggel elfogadta. A főrendiház többnapos (1894. máj. 7–10.) vita után azonban 139–118 arányban elvetette. A képviselőház ragaszkodott a javaslatához (1894. máj. 16–20.), és visszaküldötte a főren-

gatásnak újból kifejezést adni annyival is inkább, mivel azt tapasztalom, hogy Nagy-Szebenből az ó-szászok kísérleteket tesznek az itteniekre befolyást gyakorolni, mely mozgalom nem kormány ellenes ugyan, de az egyházpolitikai program ellen irányul; továbbá mivel a románok között is mindinkább terjed az izgatás; és végül mivel a katolikus papok már a szószerket használják a nép félrevezetésére és fanatizálására.

Ugyan is Schwörer Sebastian, a jezsuita rend tagja folyó hó 12-én – vasárnap – a helybéli rom. kath. nagy templomban nemcsak a polgári házasság útján egybekelők elkarhozásáról szólott, hanem egyenesen azon felhívást intézte hallgatóihoz, hogy a kormány programjának megvalósulása esetében tagadják meg azzal szemben az engedelmességet.

Midőn tehát bátor vagyok *azon nézetemnek kifejezést adni, hogy az ó-szászok magatartásának mérséklése, illetve megfigyelése czéljából Szeben vármegye főispánja figyelme felhívandó volna,*³ van szerencsém Excellentiádnak jelezhetni, hogy biztos reményem van mind ezek daczára, hogy a legközelebb tartandó törvényhatósági közgyűlés alkalmával a vármegye képvisellete nem csak a kormány iránti feltétlen bizalmát, hanem egyházpolitikai programjának határozott támogatását feliratban fogja kifejezésre juttatni.

Fogadja Nagyméltóságod mély tisztelem kifejezését

Brassó, 1893 évi márczius hó 14-én⁴

Maurer Mihály
főispán.

deknek, akik másodszori olvasásban (jún. 21–22) elfogadták, s a király dec. 10-én szentesítette (1894: XXXI. tc.)

Az állami anyakönyvekről szóló javaslatot a képviselőház 1894. máj. 22–26-án, a főrendiház okt. 10-én tárgyalta, az uralkodó dec. 9-én szentesítette (1894: XXXIII. tc.)

A gyermekek vallásáról szóló javaslatot 1894. jún. 27–28-án a képviselőház, okt. 8–9-én a főrendiház tárgyalta és elfogadta. Szentesítésére 1894. dec. 9-én került sor.

Végül a vallás szabad gyakorlatáról szóló törvényjavaslatot a képviselőház jún. 25–27-én tárgyalta és elfogadta, a főrendek azonban elutasították (okt. 3–6). Ugyanígy járt az izraelita vallás recepciójáról szóló javaslat is. Ezt a két javaslatot a soron következő Bánffy-kormány csak új főrendiházi tagok kinevezésével tudta 1895. okt. 25-én a főrendiházban elfogadtatni. Az izraelita vallás recepciójáról szóló törvény (1895: XLII. tc.) 1895. okt. 16-án, a „vallás szabad gyakorlatáról” szóló pedig 1895. nov. 22-én (1895: XLIII. tc.) nyert szentesítést.

Az egyházpolitikai reformok a nemzetiségek részéről általános tiltakozást váltottak ki, olyannyira, hogy néhány kormánytámogató törvényhatóság (mint a brassói, feliratát I. Kronst. Ztg. 1893. ápr. 11. 82. sz.) és „nemzetiségi” képviselőkön kívül (a javaslatokat megszavazó kormánypárti szerb képviselőket kiátkozta az 1894. ápr. 20-i karlócai szerb metropoliai gyűlés) egységesen állást foglaltak ezek ellen. Álláspontjuk indokát a közölt szász, román és szerb tiltakozások részletezik. A nemzetiségi egyházak önkormányzatuk csorbítását, az állami anyakönyvezésről szóló javaslatban pedig egyik legfőbb anyagi forrásuk megcsappanását és a magyarosító politika előretörését látták. A nagyszámú erdélyi szász, román és szerb nyilatkozathoz csatlakozott a szlovák nemzetiségi sajtó is (I. *Civilné manželstvo*, Nár, Hlásnik 1893. dec. 15. 12. sz.). Érdekes jelenség, hogy a reformok egyes ellenzői, mint gr. Pálffy Mór és Szász Károly ref. püspök (Főrend. Napló, 1892–97. II. 121–22., ill. 137. l.) azzal indokolják álláspontjukat, hogy a reformok elfogadása olyan különbségekre vezetne a társországokkal, melyek károsan befolyásolnák a magyar-horvát viszonyt.

¹ Piros ceruzával aláhúzva.

² Ua.

³ Piros ceruzával aláhúzva.

⁴ Az irat végén piros ceruzával: *Sürgős.*

B

1893 márc. 24

*Thalmann Gusztáv szebeni főispán és címzetes szász comes jelentése Hieronymi Károly belügy-
miniszternek a kormány egyházpolitikai programjának szebeni szász körökben való fogadtatásáról*

B. M. eln. 1893 – II – 800 (1250/893)

Szeben vármegye Főispánja és Szászpán.

6. 1893. sz.

reserv.

Nagyméltóságú m. kir. Minister Úr!

Folyó hó 20-án 1122/el. sz. a. kelt magas rendeletére van szerencsém jelenteni, hogy az eddig tett kutatásaim oly körülményeket nem derítettek ki, a melyekből a nagyszebeni szászok a kormány egyházpolitikai programja elleni befolyása következtethető.

Az úgynevezett ó-szászok pártja tudvalevőleg már azóta megszűnt lenni, mióta a szászok és azoknak képviselői külömbség nélkül a kormánypártba beléptek és ezen párthoz tartanak s így most itten új- vagy ó-szászok egymástól nem distingváltnak.

Igaz ugyan, hogy egy pár vezérférfiak közt a kormány egyházpolitikája nem rég itt fentolába vétetett, de habár a szászok nagyobb része és leginkább a lelkesi körökben a kormány által kihirdetett egyházpolitikai programja nem szívesen pártoltatnék, mivel az már rég óta fennálló és törvényes intézményeket módosítani céloz és ez által személyi érdekek is nagyon érintetnek, mégis – miről biztos tudomást szereztem magamnak – semmi féle ily határozat nem hozatott, mely jelenleg a tárgyalás alá levő kérdések ellen irányulna; ellenkezőleg azon elv hangsúlyoztatott, hogy a szászok most annál kevésbé kormányellenes, illetőleg egyházpolitikája ellenes álláspontot sem kívánnak elfogadni, miután a kérdéses törvény javaslatok még sem kiadva, sem ismertetve nincsenek és ezen elv kiindulásából innét nem is történt semmi némi lépés egy ellenzékes mozgalom szítása tekintetében.

Ha tehát a brassói főispán úr eziránybani befolyásokat mégis észlelt, biztosan mondhatom, hogy azok csak egyes – ismeretlen személyektől származhatnak, melyekről az itteni politikai férfiaknak nincs tudomásuk.

Minden esetre ezen ügyet továbbra is figyelemmel kísérni és szükséghez képest közbejárni el nem mulasztandom.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem nyilvánítását.

Nagyszeben, 1893, Marczius 24.

Thalmann Gusztáv
főispán s. k.

C

1893 márc. 30

A függetlenségi sajtó közleménye: „A nemzetiségek egyházpolitikai mozgalma”

E, 1893, 88. sz.

Az egyházpolitikai reformok nem csupán a szabadelvűség szempontjából kívánatosak, hanem a magyar állam egysége és a magyar nemzet erősítése érdekében okvetlenül szükségesek. Ez a felfogás domborodott ki Eötvös Károly minapi beszédében,¹ mely pedig az egész lefolyt

¹ Eötvös Károly 1893. március 22-i beszéde a költségvetési vitában. (Képv. Napló, 1892–97. X. 344–357. 1.).

egyházpolitikai vita során a legvilágosabban tüntette ki a reformok megalkotása körül szereplő magyar nemzeti szempontokat. Eötvös Károly, mikor a függetlenségi és 48-as párt állásponjtját kifejtette, s nagy beszédében a képviselőház általános helyeslései közt érvelt úgy a kötelező polgári házasság, mint az általános polgári anyakönyvvezetés életbeléptetése mellett, főképp a magyar állam egységének és a magyar nemzet függetlenségének az érdekeit hangsúlyozta. A tervezett reformoknak általánosságban való bírálásánál „az a legelső legmagasabb és legszen-
tebb felfogás, hogy Magyarországnak és államunk nemzeti jellemének biztosítására a javasolt intézkedések czélszerűek-e vagy nem. Másodsorban azt kell vizsgálnunk, hogy hazánk, államunk függetlenségére nézve czélszerűek vagy nem. És csak harmadsorban vizsgáljuk azt, hogy bel-
politikai intézkedéseink irányára nézve szabadelvűek-e vagy nem szabadelvűek? Előttünk a magyarság és államunk nemzeti alapja és másodsorban függetlenségünk a fő”.

Igy állította fel Eötvös Károly a kérdéseket s nagy beszédében kifejtett nagyszerű érvelései után oda konkludált, hogy az egyházpolitikai reformok megalkotását ép az eminens állami és nemzeti érdekek teszik szükségessé.

Ha lehetnek, kik ezt az érvelést olyannak tartják, mely csak elméleti alapokon nyugszik, megtalálhatják erre a czáfolatot azokban az egyre fokozódó, mindinkább politikai jelleget öltő mozgalmakban, miket a magyar állam egységének és a magyar nemzet függetlenségének legnagyobb ellenségei: a dákoromán oláhok és a pánszláv tótok szerveznek az egyházpolitikai reformok ellen.

Nem első ízben mutatunk rá erre a jelenségre. Már akkor, mikor néhány megye gyűlésén az oláhok és tótok valóságos elkeseredéssel szállottak síkra a reformok érdekében tett indítványok ellen, figyelmeztettük a nemzetiségek e magatartására azokat, kik könnyelműen oda-
szegődtek a klerikális agitáció szolgálatába. Azóta a nemzetiségek reformellenes mozgalma erősen kifejlődött. Valóságos szervezetet öltött s iránya, czélja is tisztán áll előttünk. E mozgalom jelszava többé nem az egyházi érdekek és a dogmák védelme. E mozgalom most már politikai térre ment át. A dákorománok meg a pánszlávok most már nyíltan azért harcolnak a kötelező polgári házasság és a polgári anyakönyvek behozatala ellen, mert ezekben az intézményekben a magyar állam megerősödésének hatalmas eszközeit látják. Oly érveket hoznak föl a reformok ellen, melyek a legvilágosabban igazolják Eötvös Károly ama felfogását, hogy a mostani házassági jogrendszer és a mostani anyakönyvezési viszonyok szerfölött megkönnyítik a nemzetiségi törekvések megvalósítását, mert könnyű módot nyújtanak az észrevétlen, feltűnés nélkül való romanizálásra és szlavizálásra.

A délvidéki és erdélyrészi oláhok, meg a felvidéki tótok most már rendszeres politikai agitációt fejtenek ki az egyházpolitikai program ellen. A temesmegyei képviselőválasztó oláhokat népgyűlésre hívták össze Temesvárra. Mețianu püspök pedig az egyházmegyei papi zsinatot hívta össze Aradra. A temesvári román esperességi zsinaton fanatikus hangon beszéltek a magyar kormány és a magyar törvényhozás kárhozatos törekvéseiről, s a zsinat kérelmet intézett az aradi püspökséghez a végből, hogy ez intézzen a koronához felterjesztést a kormány egyházpolitikája ellen. Az oláh sajtó fanatikus dühvel izgatja a népet s a nemzetiségi féltékenység teljes erővel tombol a magyar állameszme nyilvánvaló ellenségei közt. Besztercze-Naszód-megye oláh közönsége nagy népgyűlést tartott a minap. Ott volt az egész megye oláh intelligenciája meg a paraszt választópolgárság. Valami Trippon nevű fiskális roppant hatással beszélt a polgári házasság meg a polgári anyakönyvvezetés ellen. Legjobban tetszett az az érvelése, hogy ezután az esküvőpárok nem részesülnek az oltár előtt isten áldásában, hanem a községházánál kelnek össze; ott, a hol a cselédek bejegyzik és a marhapasszusokat állítják ki; az oláhok gyermekeit ezután nem Juon vagy Onu, hanem János, nem Paraskive, hanem Piroaska névvel vezetik be az anyakönyvbe. Ebből is látszik, hogy az agitáció éle a magyarság ellen irányul. De nem csak az oláhok és tótok, hanem a szerbek is csatlakoznak a reformellenes mozgalomhoz s e hó 20-ikán Nagybecskereken tartott gyűlésökben egyhangúlag határozták el, hogy óvást

emelnek a kormány egyházpolitikája, de különösen a kötelező polgári házasság és a polgári anyakönyvek ellen.

És ennek a nagyarányú, egyre fokozódó agitációnak – mint már hangsúlyoztuk – nem egyházi, hanem politikai jellege van. Turóczmegeye tótjainak, kik az evangélikus egyház hívei, nem is lehet a reformok ellen egyházi szempontból kifogásuk; hiszen az evangélikus egyház zsinatja a reformok mellett nyilatkozott.

Valóban, a magyar katolikus főpapságnak, a lelkeskedő magyar katolikus alsópapságnak és a klerikális mozgalomhoz szegődő magyar katolikus arisztokráciának nagy öröme telhetik abban az olcsó segítségben, mit a magyar állameszme esküdt ellenségeinek fegyverbarátsága nyújt nekik. Ámde azokat, kik a magyar állam és nemzet érdekeit mindenekfölött szívükön hordozzák, a nemzetiségek erős állásfoglalása arra int, hogy most már teljes odaadással csoportosuljanak az egyházpolitikai reformok ügyének védelmére.

D

1893 ápr. 17

Az erdélyi ev. országos konzisztorium felirata a magyar minisztériumhoz a kormány egyházpolitikai programja tárgyában

ME, 1893 – 11–399 (1078)

Magas Ministerium!

A magas kormány új egyházpolitikai Programja a tiszteletteljesen alulírt országos konszisztoriumnak komoly kötelességévé teszi, az alább következő rövid fejtegetés jóakarató méltánylása iránt kérelmezni.

I

Legelőbb is az ügy állását adjuk elő rövid vonásokban.

Az 1868. évi 53-ik törvénycikk 12-ik paragrafusa ezt rendeli: „A vegyes házasságokból származó gyermekek között a fiúk apjuknak, a leányok pedig anyuknak vallását követik. A törvénnyel ellenkező bárminő szerződések, téritvények vagy rendelkezések jövőben is érvénytelenek és semmi esetre jogerővel nem bírhatnak.”

Ezen törvény éveken át legkisebb ellenvetés nélkül valamennyi egyház részéről kötelességszerűleg teljesítve lett és midőn később Magyarországon egyes túlkapások kezdődtek, a mennyiben római katolikus papok oly gyermekeket kereszteltek és ezen egyházba felvettek, kik törvény szerint más egyházhoz tartoztak, szintén római katolikus püspökök évek során, a mint ez Gróf Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi minister úr Ő Nagyméltóságának a képviselőház jelen évi Martius 7-ki ülésében tett közleményeiből kitetszik, ismételten ama törvényszegések orvoslása iránt kellőleg intézkedtek.

Midőn ezek mindamellét még gyakrabban fordultak elő, mint¹ a törvényhozás, mind a vallás- és közoktatásügyi Minister úr rendeleti úton intézkedéseket tenni igyekezett, melyeket itt mellőzhetünk, mivel köztudomásúak. Ezeknek utolsója az 1890 évi február 26-rol kultusministeri rendelet, melynél fogva azon lelkész, ki a törvény értelmében más felekezethez tartozó gyermeket megkeresztel, 10-től 100 forintig terjedő büntetés terhe alatt köteles az anyakönyvi kivonatot az illetékes lelkésznek megküldeni; az illetékes lelkész pedig a keresztelés tényét

¹ Értsd: mind.

anyakönyvébe bevezetni tartozik és érvényes keresztlevíl kiállítására egyedül van feljogosítva – a képviselő ház által 1890 november havában határozottan törvényesnek (in sensu legum kibocsátottnak) lett elismerve, azon egyidejűleg határozatilag tett kijelentéssel: hogy az 1868. évi 53-ik törvénycikk 12-dik §-ának foganatba vétele szükséges.

Mind ezen rendszabályoknak eddigelé nem sikerült a római katolikus lelkészeknek a törvény említett határozata irányábani engedetlenséget megtörni.

Időközben ugyanis a magyar római katolikus püspöki kar ezen kérdésben a római szent székhez fordult és innen 1880. Július 21-kéről azon utasítást nyerte, hogy a „keresztség olyanoknál is végrehajtandó, a kiket a magyar állami törvény az eretnekek sectájának kiszolgáltat” – mellesleg mondva oly kifejezés, mely már önmagában is a magyar állami törvénybe ütközik és hogy ily keresztlevelek az illető egyháznak ne adassanak ki.

Tudvalevőleg a római kúriának hasonló rendeletei azóta ismétlődtek, így 1890. Július 7-kéről és September 26-káról a herczeg Prímáshoz intézve. Ezek nyílt hadizenetek a magyar állam ellen. A nyíltan kimondott követelés már oda irányul, mikép a vegyes házasságból gyermekek nevelése iránti törvényes rendelkezéseket meg kell szüntetni, *mivel ezek a római katolikus egyház dogmájával ellenkeznek.*

A kormány ismételt kísérletei ezen ellentétet békés úton kiegyenlíteni, eredmény nélkül maradtak. A mellett a kormány mindig komolyan, úgy a képviselőház előtt is 1890 November havában kijelentette, hogy a többször említett törvényt sem nem lehet, sem nem szabad megváltoztatni, mivel annak megszüntetése által, Gróf Csáky Cultusministernek a képviselőházban 1892. Május 19-kén elmondott épp oly jellemző mint igaz szavai szerint, a baj nem szűnne meg, hanem egy új (nagyobb) növekednék.

Annál nagyobb volt a meglepetés, midőn az országgyűlésnek viszont összejövetel után nem sokára, 1892 őszidején a Gróf Szapáry ministerelnök távozása után újjá alakított, azonban többségében az előbbi tagokból álló Ministerium ama kérdésben a régi menetet hirtelen odahagyva, új harcirányhoz és új harceszközökhöz fordult és új egyházpolitikai programot állított fel.

Az új Ministerelnök Dr Wekerle Sándor azt a képviselőháznak 1892. évi November 21-iki ülésében kifejtette.

Hogy a római katolikus klérusnak az 1868-dik évi 53- törvénycikk 12-dik §-a irányábani engedetlensége által megzavart béke ismét helyre állíttassék, – az új harceszközök közül csak kettő legyen említve – az eddigi egyházi anyakönyvek helyett az állami anyakönyveket és szintűgy az eddigi egyházi házasságkötés helyett a polgári házasságot törvényesen be kell hozni, *azután pedig és ennek folytán,* a törvény azon határozata, hogy a vegyes házasságokból gyermekek szülei vallását követik, és ez ellen sem térítvénynek, sem más bárminő rendelkezésnek jogereje nincs, elejthető.

Érvül felhozatik miszerint a törvény ama intézkedése a római katolikus egyház dogmájával ellenkezik. A római curiának utasításai ugyanazt mondják.

II.

Magas Ministerium!

A magas kormányának a fen[n]forgó kérdésbeni ily állásváltoztatása, ezen új egyházpolitikai program és annak megokolása által nagyon fájdalmasan vagyunk érintve és annak valóságos és tényleges keresztülvitele ellen mind az állam érdekében, mind egyházunk álláspontjából kifolyólag komolyan tiltakoznunk kellene.

Mert – a ténytől minden mellék dolgot eltávolítva, mikép mutatkozik röviden és egyszerűen a dolgok állása?

Létezik államtörvény a vegyes házasságbani gyermekek neveléséről, minden egyházra nézve érvényes azon elv szerint, melynél fogva a fiúk az apának, a leányok az anyának vallását követik.

Valamennyi egyház, a római katolikus egyház is évekig teljesíti ezen törvényt.

Néhány római katolikus lelkész hirtelen jónak látja, azt többé figyelembe nem véve, oly kereszteléseket végezni, a melyek törvényszerűleg más egyház illetékességéhez tartoznak, és e végett egyházának dogmájára hivatkozni.

Ezen egyház püspökei Rómához folyamodnak, az innen jövő utasítások őket a törvény iránti engedetlenségre hívják fel.

A kormány ama püspökökkel eredménytelen alkudozások és az államtörvény iránti tisztelet helyreállítása végett tett néhány sikertelen kísérlet után kilátásba veszi annak megszüntetését.

Ez annyit tesz, mint a magyar törvényhozást egyszerűen függővé tenni a római katolikus egyház dogmájától, és azt a római Curia elhatározásainak és magyarázatainak kiszolgáltatni, azt jelenti, hogy az állam a saját alkotmánya szerint állam- és népjogilag őt illető önállóságról lemond.

Mert valóban azon elv mellett, miszerint egy törvény sem állhat ellentétben a római katolikus egyház dogmájával, nem állhat fenn a modern, paritetikus állam, a jogállam, a mely egyebek közt az egyházak egyenjogúságát megvalósítani akarja. A ki a Tridenti zsinat végzéseit, a bullarium romanumot, az 1864-dik évi Deczember 8-károli Encylikát – elhallgatva minden egyebet – ismeri, az a felől kétségbe nem lehet,

És mi[t] kellene a politikai morál szempontjából oly eljárásnak éthikai megbírálásánál mondani, mely minden jog legmélyebb elvei egyikével a „suum cuique” elvével megoldhatlan ellentétben áll, oly eljárás megbírálásánál, mely a kormánynak, az *államtörvényének nyíltan nem engedelmessé* egyházzal folytatott hosszas alkudozása után, akaratának engedve ezen állami törvényt megszünteti, és az ennek helyébe lépő határozatokban minden más, az *állam törvényének engedelmes* egyházaktól, a nélkül, hogy megkérdeztettek, a nélkül, hogy vélek is alkudozások folytattak volna (holott pedig törvény szerint mind egyenjogúak) ősrégi jogokat elvon és azoknak, a vallásos életre nézve is nagyfontosságú e részbeni munkaterét elrontva, korlátok közé szorítja.

És mind ez létesüljen, nem azért, mivel az állami és népélet organikus fejlődésében egy ily újításnak valamely jogosult valódi szüksége érvényesült volna, hanem azért, mivel a kormány ezen harci eszközt a czélből vélte szükségeim, hogy az államtörvény iránti engedetlenség megteressék és hogy az ezen engedetlenség által megzavart egyházi béke viszont helyreállíttassék.

Most már azon harczban, mely ama törvénynek fen[n]tartása érdekében indult meg, maga a törvény lessz abbanhagyandó és ezzel büntetve lesznek azon egyházak, a melyek azt teljesítették!... Azon egyházak, a melyek ama törvényt mint a hatalmasabbnak túlkapásai elleni védművet, mint hosszas egyházi harcz után a béke gyámolát hálásan tisztelték, a mint hogy maga a Kultus Minister úr a Képviselőház 1892 Május 19-ki ülésében azon törvényt mint „természetes és logikai folyományát ama rendszernek tünete elő és méltányolta, mely Magyarországon az állam és egyház közti viszonyokat szabályozza, mint „egy hosszú harcznak befejezését”, mely „tagadhatatlanul minden felekezetet egyenlő mértékkel mér”.

És ez okból azon törvénynek eltörlése az irányábani engedetlenség miatt megzavart egyházi békét legkevésbé sem fogná helyreállítani. Éppen a legmélyebb okok, melyek amaz engedetlenséget eredményezték, gondoskodni fognak arról, hogy az a béke ne jöjjön. Az előtt, aki a történelmet és különösen Magyarország történetét ismeri, nem szükséges ezt bővebben kifejteni.

Azonban meg lesz engedve arra utalni, hogy mily eszmezavart fog a nép legszamosabb köreiben az állami anyakönyvek és a kötelező polgári házasság behozatala szükségképpen előidézni, –

hogy mily nagy mérvben alkalmas az a nép életében az államfen[n]tartó, conservativ hatalmaknak rövidséget okozni, –

hogy az alárendeltségnek és jogtalanságnak minő bélyegét nyomja méltatlanul az állam

törvényének engedelmeskedő egyházakra, melyeknek közegei az „anyakönyv vezetése és kezelése körül” mindig a törvénynek megfelelőleg jártak el, –

hogyan miképp fog azoknak az evangélium szolgálatában hűséges munkája ama depozitálás és degradálás által sokképpen korlátozható és megzavartatni, sőt hogy ennek következtében számos körökben tiszteletre méltó ősi egyházi rendezeteknek felforgatásával egyszersmind a vallásos és egyházas életnek is megbomlása fenyegetőzik, mely azok gondolkozása és életmódjának erkölcsi tartalma csökkenésével magának az államnak is csak legnehezebb kárára válhatik.

III.

Ezen okokhoz azonban még más nem kevésbé nyomatékosak járulnak, melyek ezen egyházi főhatóságnak komoly kötelességévé teszik, a kormány új egyházpolitikai Programjának jelzett pontjai ellen felszólalni. Mert *Erdély egyházai*, s ezek között ezen evangélikus egyház is arra nézve, a mi a vegyes házasságbeli gyermekeknek egyházi hovatartozását illeti, kettős védművel vannak biztosítva. Az 1868 évi 53-dik törvényzikkén kívül védi őt a még mindig érvényben lévő 1791-dik évi 57-dik törvényzikk, mely teljtartalmilag így szól: „Erga communem statuum et ordinum consensum, benigne annuente Majestate sacratissima, determinatum est: ut proles e diversarum religionum parentibus, sive mixtis matrimoniis, suscipiendae sexum suorum parentum sequantur et masculi in patris, femelae vero in matris suae religione *educentur ac baptisentur*, contractibus quibusvis in contrarium nihil valentibus”.² Ezen törvény uralma alatt, a mely 1791-ben nem új jogot teremtett, hanem csak is a reformatio óta itt érvényes egyházi államjognak adott kifejezést, Erdély e tekintetben az utolsó században is nagyjában és egészében egyházi békében élt; hol létezhetne ez országra nézve elegendő ok ezen törvénynek megváltoztatására? az egyházi anyakönyveknek államjogi érvénnyel vezetése, a kizárólag egyházi házasságkötés az ország régi alkotmányjogával szintén annyira van összenöve, a nép erkölcsében, szokásaiban és jognézeteiben oly mélyen gyökerezik, az erdélyi vallástörvények és államszerződések által – utalva legyen csak az *approbatae* és *compilatae constitutiones regni Transsilvaniae* című régi törvénykönyvekben foglalt számos határozatokra, az 1691-dik évi December 4-kén kelt leopoldi hitlevél 1-ső pontjára, az 1791-beli kolozsvári országgyűlés végzéseire, az 1868-ik évi 43-dik törvényzikk 14-dik paragrafusára – oly sokképpen biztosítva és ezen egyházi jogok, rendezetek és intézmények az államnak eddig oly annyira nem okoztak semmi kárt, hogy az államéletnek organikus fejlődésében, a melyre pedig minden államnak önnön magáért törekednie kell, ama jogok, rendtartások és intézményeknek oly gyökeres felforgatása ellen csakugyan biztosítva kellene lennünk.

És minthogy ezen eljárásoknak kiindulási pontja a római katolikus klérusnak az állam törvényével szemben a római kúria utasításai által fokozott engedetlenségében fekszik, azon meggyőződésünknek kell kifejezést adni, miszerint ezen engedetlenség megtörésére csakugyan más törvényes út és mód található, a helyett hogy a többi, a törvényt tisztelő egyházaktól államegyházjogilag indokolt szent hagyományos rendtartások, intézmények és jogok elítéltessenek és elvétessenek.

A tiszteletteljesen alulírt országos konsistorium ennél fogva hivatali kötelemének és egyszersmind annak teljes tudatában, a mit az állam iránti polgári kötelessége követel, nem tehet mást, mint a magas kormányhoz azon loyális kérelemmel folyamodni:

miszerint méltóztassék minden oly intézkedést mellőzni, mely az 1868-dik évi 53-dik törvényzikk 12-dik paragrafusá valamint az 1791-dik évi erdélyi 57-dik törvényzikk határo-

² „A karok és rendek ő szent felsége kegyes hozzájárulása mellett közös megegyezéssel határozták, hogy a különböző vallású szülőktől vagy a vegyes házasságokból születendő gyermekek szülei nemét kövessék, és a fiúgyermeket atyjuk, a leánygyermeket pedig anyjuk vallása szerint kell nevelni és megkeresztelni, az ezzel ellenkező bármely szerződésnek semmi ereje sem lévén.”

zatain bármiként csorbát ejthetne sőt inkább a legmagasabb törvényszentesítési záradék értelmében mind azt a mi szükséges megtenni, hogy azok minden hívek által követtessenek és megtartassanak.

Továbbá, ezzel kapcsolatban oly folytatólagos lépésektől, a melyek az állami anyakönyveknek vagy polgári álláslajstromoknak, valamint a kötelező polgári házasságnak különösen ezen egyház területén is behozatalát czélozzák, elállani.

Nagyszében az 1893 April 17-kéröli ülésből

A Magyarországi erdélyi részeiben levő ágostai hitv. evangel. országos egyház országos konsistoriuma.

D. Teutsch³ G. D.
püspök

Fritsch Károly
jegyző.

E

1893 máj. 21

A gör. kel. szerb püspöki kar felterjesztése az uralkodóhoz és Wekerle Sándor miniszterelnökhöz a kormány egyházpolitikai programja tárgyában, 1 melléklettel¹

ME, 1893 – II – 399 (1502)

Másolat.

1502

ME 893.

Császári és apostoli királyi Felség!

Legkegyelmesebb Urunk!

A legmélyebb hódolattal alulírt hűséges gör. kel. szerb püspöki kar magas kormányunknak kilátásba helyezett ú. n. egyházpolitikai programja következtében azon kellemetlen helyzetbe jutott, hogy egyháza és kedves hazánk iránti szeretettől egyaránt vezéreltetve kénytelennek látta magát f. é. április hó 24 Dályán tartott püspöki tanácskozmányából kifolyólag május hó 6-án

Dr. Wekerle Sándor miniszterelnök úr Ő Nagyméltóságához a legmélyebb alázattal ide mellékelt felterjesztést intézni, a melyben saját álláspontjait, nézeteit, aggodalmait és kívánságait e tekintetben kifejezte.

³ Teutsch György erdélyi szász evang. püspök 1893. május 9-én a főrendiház költségvetési vitájában is tiltakozott a javaslat ellen a feliratban lefektetett érvek alapján, és követelte az 1791: LVII. tc. és az 1868: LIII. tc. sértetlen fenntartását, valamint az ellenszegülő katolikus papok törvényes megrendszabályozását.

¹ A gör. kel. szerb püspöki kar felterjesztését követőleg egész sor egyházi és világi tiltakozó nyilatkozat fejezi ki a szerb egyház és pártok állásfoglalását az egyházpolitikai javaslatokkal szemben. Sorukat az óbecsei esperesi kerület nyilatkozata (*Srpsko sveštenstvo i crkvena politika vladina* – Z. 1893. júl. 9. 104. sz.) vezeti be. A szerb püspöki kar felirata 1893. júl. 3-án jelenik meg a Branikban (Br. 1893, 76. sz.). Az 1894. márc. 6-i szerb tiltakozógyűlés határozatait szintén a szerb liberális sajtó közli (*Odluke zbora srba novosadjana*, Br. 1894. febr. 22. sz.). Ezt az 1894. márc. 11-i nagyikindai gyűlés követi (*Srbi prema crkveno-političkim reformama*, Br. 1894. márc. 17. 27. sz.), majd az 1894. ápr. 20-i karlócai szerb metropoliai gyűlés hat pontból álló határozata. (*Odluke opšteg mitropolijskog zbora*, Br. 1894. ápr. 21. 42. sz.) Ezen a gyűlésen Polit hosszabb beszédben fejtegeti a törvényjavaslatok által „veszélyeztetett” szerb egyházi-nemzetiségi érdekeket. (L. *Beseda Dr. Mih. Polit-Desančića na mitropoličkom zboru dana 7 aprila 1894*, Br. 1894. ápr. 24. 43. sz.) – A felirattal kapcsolatban l. még Csáky vallás- és közoktatásügyi miniszter Wekerle miniszterelnökhöz intézett 1893. dec. 12-i átiratát. (VKM. eln. 1893:588/1831.)

A legmélyebb alázattal alólírottak ezen programnak minden oldalú és lelkiismeretes áttanulmányozása után, fájdalommal azon meggyőződésre jutottunk, hogy ezen program által, ha az végrehajtatik és életbelépttetetik, a gör. kel. vallású szerb nép egyházi, családi és erkölcsi életében oly felforgatás fog előidézteni, mely annak létalapját fogja megingatni sőt le is rombolni.

Császári és királyi Felséged szentséges személyében egyházunk legmagasabb védnökét és minden hű népeinek legkegyelmesebb atyját tisztelve, mi jobbágyi hódolattal alulírottak, úgy is mint a gör. kel. szerb nép egyházi főnökei, ezen nehéz, fejlődésünk és fennállásunkra végzeteljes helyzetben a legmélyebb alázattal és alattvalói hűséggel bátorkodunk Császári és apostoli királyi Felséged fenséges trónjához járulni és legalázatosabban könyörögni, hogy Császári és apostoli királyi Felséged szent egyházunkat és a leghívebb gör. kel. vallású szerb népet atyai és királyi oltalma alá venni és minket a fenyegető veszélytől megóvni kegyeskedjék.

Kik egyébiránt forró imáinkat az Úrhoz menesztve Császári és apostoli királyi Felséged egészsége és jólétéért törhetetlen hűséggel és alattvalói engedelmességgel maradtunk

Császári és apostoli királyi Felséged

Karloviczon, 1893. évi május hó 9 (21) n

a legmélyebb hódolattal hűséges gör. kel. szerb püspöki kara:

Brankovics György s. k.
patriarcha
Dimitrijevic Nektarius s. k.
verseczi püspök
Nikolics Miron s. k.
pakraczi püspök
Popovics Nikanor s. k.
temesvári püspök
Grujics Mihály s. k.
károlyvárosi püspök.

Melléklet:

A gör. kel. szerb püspöki kar felirata Wekerle Sándor miniszterelnökhöz a kormány egyházpolitikai programja tárgyában

ME, 1893 – II – 399 (1502)

M. 158. sz.
ex 1893

Fordítás

Excellentiád!

A nagy izgalom, mely a kilátásba helyezett s részben már a törvényhozás elé terjesztett ú. n. egyházpolitikai program következtében úgy azoknál, kik ezen program mellett, mint azoknál, kik ezen program ellen vannak, mindenfelé előállott, és mely napról napra növekedik, elfogta a gör. kel. vallású szerb népet is, melynek mi, mély tisztelettel alulírottak, a gör. kel. szerb püspöki kar, egyházi főnökei vagyunk olyannyira, hogy se nem bírtunk,¹ se nem

¹ Értsd: bírtuk.

mertünk² elmulasztani azt, hogy az ezen nehéz helyzetben általunk megteendő lépésekről ne tanácskozzunk.

E czélból mi mély alázattal alulírottak f. é. április hó 24., Dályán tanácskozáásra május hó 6-án

gyűltünk össze, és a kitűzött tárgynak minden oldalú meghányattatása után egyhangúlag azt határoztuk el: hogy az említett, az egyházi életbe oly mélyre bevágó egyházpolitikai programmal szemben saját magunk, illetőleg egyházunk álláspontját indokoljuk és arról Nagyméltóságodat mint a nagyméltóságú m. kir. ministerium elnökét jelen alázatos felterjesztésünk útján a legnagyobb tisztelettel értesítjük.

Magától értetődik, hogy álláspontunk a fennforgó kérdésben nem lehet más mint az orthodox egyháznak magának szent hitünk alapítójának isteni tanításán alapuló álláspontja.

Ezen szempontból kénytelenek vagyunk nézeteinket, aggodalmainkat és kívánságainkat az egész egyházpolitikai program tekintetében által[ba]n és a kilátásba helyezett s nagyobb részben a törvényhozásnak már előterjesztett ide vonatkozó négy törvényjavaslat tekintetében különösen a következő megjegyzésekben tiszteletteljesen kifejezésre hozni.

Az egész programból mint azt Nagyméltóságod múlt évi november hó 21-én a képviselőházban előterjeszteni méltóztatott – mi egyébiránt már magukból az egyes törvényjavaslatok czimeiből is látható – nézetünk szerint kinéz a czélzat, hogy az állam és bármely felekezeti egyház közt már századok óta fennálló viszonyok és kapcsok megszakíttassanak, mi által elértenék az, hogy az egyház izoláltassék, meggyengíttessék és magasztos missiója teljesítésében megakadályoztassák, ellenben az állam azon helyzetbe juttattassék, hogy a tisztán egyházi téren is, tekintet nélkül az egyes egyházak vallási meggyőződésére és hittanítására, sőt tekintet nélkül a lelkiismeret szabadsága – és szentségére önhatalmúlag intézkedhessék.

A mi meggyőződésünk az, hogy az államnak eddig is mindenkor hasznos és kedves volt azon támogatás; melyet az egyháznak szelídítő és nemesítő erkölcsi befolyásától nyert, mai világban pedig, a melyben a materialismus, vallási közönyösség és sok más veszélyes, az egyházat és államot egyaránt tagadó elméletek felkapnak a nélkül, hogy az államnak ezen áramlatok ellen biztos orvosszere és megbízható fegyvere volna – azt tartjuk, hogy az állam ma inkább, mint eddig bármikor utalva van az egyház erkölcsi támogatására, az egyház pedig az állam segélyére, mert az egyik épúgy mint a másik, csak ily módon teljesítheti sikerrel missióját az egész haza javára.

Mi azt véljük, hogy tévednek azok, kik az egyház erkölcsi befolyását feleslegesnek tartják, mert nem lehet tagadni több nevezetes férfiú és író azon állításának alaposságát, miszerint a néptömeg sohasem fog emelkedni a művelődés azon magaslatára, hogy magának bölcsészeti reflexiók alapján erkölcsi szabályokat alkothasson, és azokhoz alkalmazkodjék; de az állami törvények is ily szabályokat fel nem állíthatnak sem azokat a népre rá nem parancsolhatják, hanem ezentúl is mindenkor a vallás fog az erkölcs forrásául maradni.

Továbbá mind a négy törvényjavaslatra nézve még a következő megjegyzést kell tennünk.

Ha ezen javaslatok törvénnyé válnak, akkor ezekben, részben magába az egyházak existenciájába vágó kérdésekben hazánkban fennálló valamennyi egyházra kivétel nélkül egy és ugyanazon szabály fog érvényes lenni.

De miután minden egyháznak saját különös tanítása és hitvallása van, úgy mindezen különböző egyházak számára egy és ugyanazon szabályt felállítani nem lehet a nélkül, hogy akár az egyiknek, akár a másiknak a létalapja el ne rontassék.

Mivel tehát a szóban forgó törvényjavaslatok magát az egyes egyházaknak és különösen a gör. kel. szerb egyház existenciáját veszélyeztetni alkalmasak, bölcsen be fogja látni Nagyméltóságod, hogy mély alázattal, alólírottak mint az utóbbi egyház főnökei kénytelenek ezen törvényjavaslatok ellen a legnagyobb elhatározottsággal szavukat emelni és Nagyméltóságodat és a

² Értsd: mertük.

magas m. kir. kormányt tiszteletteljesen kérni, hogy arról a szándékáról, hogy ezen javaslatok törvényné váljanak, letenni méltóztassék; emeljük pedig szavunkat annyival inkább, mert meg vagyunk arról győződve, hogy a nagyméltóságú m. kir. ministerium megismervén ezen törvényjavaslatok veszedelmességét az egyes egyházakra nézve, és kellőleg méltatván a gör. kel. szerb egyháznak valamint az ország többi egyházainak sérelmeit, melyek az egyházpolitikai viszonyoknak contemplált reformjából erednének, szívesen elálland magas határozatától és ezzel megkíméli hazánkat az ú. n. culturharcz eddig nem látott és soha nem is sejtett szomorú látványától, a melyben nincs győztes, hanem csak legyőzöttek, és megóvandja a kedves hazánkban fennálló vallási és egyházi békét.

Átmenve különösen az említett négy törvényjavaslatra, kötelességünknek tartjuk azokra a legnagyobb tisztelettel a következőket megjegyezni.

I. A mi a *polgári anyakönyveket* illeti, nem tagadhatjuk az állam azon jogát, mely szerint saját céljaira saját külön anyakönyveit vezetheti. A mitől mi egyházi szempontból e tekintetben tartunk, egyedül csak az, hogy a mi népünknel, mely az anyakönyvi okmányokat kizárólag az egyházi közegektől venni megszokta, azon esetben ha ezen törvényjavaslat elfogadtatik, csökkeni fog az egyházi közegek tekintélye s talán magának az egyházi funkciónak tekintélye is, annyival inkább, mert a törvényjavaslat lelkésznek, az új anyakönyvek vezetőjéül leendő alkalmazását megtiltja, mi a papságra minden esetre a megbízhatlanság és bizalmatlanság árnyékát veti, s mit a papság, mely az államhatóságoknak minden kívánságát e tekintetben pontosan és ingyen teljesítette, semmiképen meg nem érdemelt.

E mellett felette szükséges lesz, hogy azon célból, hogy az anyakönyvvezetők eljárásához semmi gyanú ne férjen, azok kötelezve legyenek, a megkereszteltnek, összeesketteknek stb. nevét az eredeti nyelven, s ne fordításban bejegyezni és hasonló módon az anyakönyvi kivonatok is kiadmányozni.

II. A Mózes (izraelita) vallás recipiálása

A mi egyházunk minden más intézményeit nem bántó vallásfelekezetek iránt teljesen toleráns lévén, az elhatározott receptio ellen semmi kifogásunk nincs, de a mit határozottan elleneznünk kell, ez azon idevágó határozvány, mely szerint keresztény emberünk a Mózes vallásra is áttérhet; mert egyházunk dogmatikai tanítása szerint a keresztség kitérülhetlen (indelebile) szentség, s ennek folytán keresztény soha bármely nem keresztény hitre át nem térhet.

III. A vallás szabad gyakorlása

Ezen törvényjavaslat valamennyi egyházra felette veszélyes, mert a korlátlan szabadság új egyházi (vallási) testületek alakítására, alkalmat fog adni arra, hogy a mai vallási, politikai, és nemzetiségi kérdések miatt amúgy is kelletén túl szétforgácsolt társaság még inkább szét-daraboltassék és a fennálló egyházak fokokint annyira meggyengíttessenek, hogy végre élet-erejüket is elveszítik. Miután hazánkban minden polgár már jelenleg is teljes egyéni vallás-szabadságot élvez, nem lehet mondani, hogy a szóban forgó törvényjavaslat a mai viszonyok és körülmények követelménye, és hogy azt bármely egyház vagy nemzetiség kívánta.

Mi azt tartjuk, hogy ezen javaslat, ha törvényné válik, minden felé csak zűrzavart és nyugtalanságot fog okozni a nélkül, hogy bárkinek hasznára fog lenni.

IV. A polgári házasság

Ezen törvényjavaslat ellen, mert az egyházunk dogmatikai tanításába a legmélyebbre bevág, sőt azt e részben megdönteni törekszik, a leghatározottabban kell felszólalnunk.

Egyházunk tanítása szerint a házasság szentség s mint ilyen ép úgy, mint a lelkiekbeni bírászkodás és az ezen szentséggel kapcsolatos minden viszonyok az egyház kizárólagos hatáskörébe esik.

Ezen álláspont ránk nézve feltétlenül mérvadó és kötelező, és nekünk a nélkül, hogy hitünk-től el ne pártoljunk, azzal soha felhagynunk nem szabad.

Igaz, hogy több oldalról hallottuk már azt az állítást, hogy ezen törvényjavaslat, nem tiltván meg senkinek az egyházi szertartási esketést, az egyházi hatáskört nem érinti. De ez, legalább a mi egyházunkra nézve, semmiképen nem áll; mert a rituális és polgári házasság minálunk épúgy mint minden vallásnál, melyeknél a házasság szentség jellegével bír, egymást kölcsönösen kizáró ellentétet képeznek annyira, hogy az egyház minden, nem a templomban az előírt szertartás szerint létesült köteléket nem házasságnak, hanem ágyasságnak tekinti.

Ezen összes híveinkre nézve érvényes szabályon kívül létezik minálunk még egy sajátlagosság, mely a szóban forgó törvényjavaslatban tekintetbe nem vétetett. Nálunk a lelkipásztorkodó papság (lelkészség) – rendkívüli, igen ritka esetek kivételével – házasság (nős); minden papjelöltnek felavatását megelőzőleg nősülni kell. Ha tehát a polgári házasság mindenkire kivétel nélkül kötelező törvénynyé válnék, akkor a mi papjelöltünk kényszerítve lévén polgári házasságra lépni, ellentétbe jönne saját vallása tanítmányával, a melyet első sorban ő maga mint jövőd pap hivatva van egész tisztaságában őrizni és óvni és a híveket abban oktatni, és ehhez képest ellentétbe jönne saját vallási lelkiismeretével és lelki nyugalmával; s másfelől nem egy a papjelöltek közül azon kísértetbe esnék, hogy a házasságról és házassági akadályokról szóló egyházi törvények ellenére oly női személylyel lépjen polgári házasságra, a melylyel az egyházi törvények szerint házasságot kötni reá nézve lehetetlen, és ez által disqualifikálná magát a papi rend felvételére, minek következése az volna, hogy a minősített papjelölteknek amúgy is elégtelen száma még inkább fogna csökkeni, és hogy az egyház azon veszélynek lenne kitéve, hogy kellő számú papságról nem rendelkezhetik, a mi megint a hívek vallási és erkölcsi életére nézve határtalan káros következményeket szülne és az egyházat alapjában megrendítené.

Ilyen káros következményeknek püspöki felmentvények útján leendő orvoslása ugyanazon következményekkel bírna a vallásra és egyházra nézve, mert ilyen dispensatiók által magán az egyház tanításán és egyházi fegyelmén a legnagyobb sérelem ejtették.

Ezzel befejezván legalázatosabb felterjesztésünket, melyre egyedül és egyaránt az egyház és állam iránti kötelességünk, valamint azon forró óhajtságunk készített bennünket, hogy a béke az egyházban és államban meg ne zavartassék, alázattal kérjük Nagyméltóságodat, hogy előadott nézeteinket aggodalmainkat és kívánságainkat igazságosan és kegyesen fontolóra venni méltóztassék.

Nagyméltóságodnak

Karloviczon 1893. évi Május hó 9 (21.)-n

teljes tisztelettel alázatos gör. kel. szerb püspöki kara.

Brankovics György s. k.

Patriarcha.

Dimitrijevic Nectarius s. k.

versecki püspök.

Nikolics Miron s. k.

pakraczi püspök.

Popovics Nikanor s. k.

temesvári püspök.

Grujics Mihály s. k.

károlyvárosi püspök.

Fordítás hitelül Brankovics György Patriarcha.

F

Flatt Viktor újvidéki főispán jelentése Hieronymi Károly belügyminiszternek a kormány egyházpolitikai programjának fogadtatásáról Újvidék törvényhatósági bizottságában

B. M. eln. 1893 – 11-800 (2459/093)

Újvidék szab. kir. város főispánja.

51 szám

res.

Nagyméltóságú Minister Úr,

Kegyelmes Uram!

A 2005/el. számú magas rendelet folytán, múlt hó 24-én 46/res. valamint mai napon 219 szám alatt kelt alázatos felterjesztéseimmel kapcsolatosan bátor vagyok mély tisztelettel jelenteni, hogy Újvidék szab. kir. város tegnapi közgyűlésén Kovacsics József bizottsági tag és kir. járásbíró indítványára 44 szavazattal 33 ellenében elhatározatott, hogy a magas kormány a vallás politikai téren követett szabadelvű programja alkalmából üdvözlössék, ezen program mielőbbi keresztülvitelére felkéressék, ebbéli működésében támogatását a város közönsége hazakészséggel és teljes bizalommal felajánlván. Hason tartalmú kérvény a képviselőházhoz határozatott intéztetni.

Budapest fő- és székváros valamint Zemplén megye törvényhatósági bizottságainak e tárgyu átiratai előterjesztettek s a közgyűlés a fővárosi átirat mellőzésével, a Zemplén vármegye átiratában kifejtettekhez lelkesedéssel csatlakozott.

A szavazásban nyilvánult aránylag kedvező eredmény olykép volt elérhető, hogy mihelyt Kovacsics bizottsági tag engem indítványának beadásáról bizalmasan értesített, mindazon bizottsági tagokat, a kikről feltehettem, hogy a szabadelvű haladásnak barátai, a bizalom leg-szorosabb korlátai között egyenként felhívtam és felhívtam, hogy az esetben ha a szóban forgó kérdések közgyűlési tárgyalás alá kerülnek, a közgyűlésben megjelenjenek és szavazatukkal az indítványt támogassák.

Ekként a többséget biztosítván e hó 14-én a rendkívüli közgyűlést 15-re összehívtam, és így agitációnak sem tere, sem ideje nem volt.

Különösen a szerbek nem voltak azon helyzetben, hogy a távollevő bizottsági tagokat behívják, sem pedig a katolikus papságnak nem volt alkalma, a katolikus bizottsági tagoknak eltántorítására, miután ezek adott szavukkal már le voltak kötve.

A szerbek mindazonáltal a honn nem lévöket kivéve és kivéve 3–4 szerb bizottsági tagot, a kiket némi nehézséggel a közgyűléstől való elmaradásra lehetett bírni, úgy szólván teljes számban megjelentek; nem különben a szabadelvű párt hívei is.

A szerb bizottsági tagok egyet sem véve ki és dr. Mandics Tivadar nyug. ministeri tanácsost is bele-értve, az indítvány ellen szavaztak. A szabadelvű párt tagjai közül Kopper György apát plébános, Horváth József kir. főgymnásiumi tanár, Faith Boldizsár gőzmalom tulajdonos, és Formayer Ferencz kereskedő az indítvány ellen szavaztak.

Horváth József kir. főgymnásiumi tanár daczára annak, hogy igazgatója által a közgyűléstől való távolmaradásra felhivatott, még is megjelent és az indítvány ellen szavazott.

A nem szerb ellenzéki bizottsági tagok közül Balla István javaslat ellen, Szabó István pedig mellette szavazott és így az itteni ellenzéki „Újvidéki Hírlap” által az ellenzék nevében nagy garral ígért „egy testtel egy lélekkel való támogatást”, szó szerint beváltotta.

A többi ellenzéki nem szerb bizottsági tagok, köztök a pártelnök, távol maradtak.

A városi szavazásra jogosult tisztviselők, köztök 4 szerb, az indítvány mellett szavaztak.

E szerint az elért eredmény az itteni szabadelvű pártnak tulajdonítandó és ennek megfelelően, a resolúcióban a magas kormány iránt bizalom is nyilvánított és a fővárosi átirat mellőzésével Zemplén vármegye átiratához csatlakozott a közgyűlés.

A közgyűlés lefolyása minden tekintetben kielégítő volt. Miután a városi tanács Kovacsics bizottsági tag indítványát a budapesti és zempléni átiratokkal kapcsolatosan előterjesztette, Kovacsics József kir. járásbíró bizottsági tag, indítványát határozottan szabadelvű irányú, de tapintatos beszéddel megindokolta. Utána Kopper György róm. kath. apát plébános szólalt fel, a ki egy mérsékelt beszédben az indítvány ellen foglalt állást, kijelentvén azonban, hogy a zsidó vallás egyenjogosítását és a polgári anyakönyvek behozatalát a maga részéről is elfogadja. Molnár Hugó református és Belohorszky Gábor ág. ev. lelkészek, valamint Szűsz Ignác ker. főrabbi az indítvány elfogadását ajánlották. Valamennyi beszéd a már eléggé ismert keretben mozgott.

Legfeltűnőbb volt, hogy dr. Vucsetits Illés és dr. Polith Mihály az egyházpolitikai kérdéseket nemzetiségi sérelmeikkel kapcsolatban nem hozták. Sőt dr. Polith Mihály többször említette „magyar hazánkat” és úgy ennek, mint Vucseticsnek beszédeit hazafiúi szempontból alig lehet kifogásolni. Ezen a szerb ultráknál meg nem szokott mérsékletet és azt, hogy nemzetiségi sérelmeik hangsúlyozására kínálkozott kedvező alkalmat fel nem használták, azon körülménynek kell betudni, hogy a szerbek jól tudták miszerint az indítványt, a szerbek egymaguk meg nem buktathatják és erősen számítottak arra, hogy a katolikus bizottsági tagok nagyobb számban fognak a szerbekkel szavazni; a katolikus bizottsági tagok legnagyobb része azonban annyira hazafias érzelmű, hogy ezek az utolsó perczen is visszarettentek volna a szerbekkel való együtt szavazástól, ha ezek az egyházpolitikai vitában nemzetiségi érzelmeiket állítják előtérbe, vagy csak említik is. Ezt a szerbek igen jól tudják és erre vezethető vissza tartózkodásuk és dr. Polithnak azon magyar szavai, a melyekkel szerb beszédét befejezte: „a magyar haza érdekében és magyar hazafias szempontból kérem önöket, hogy az indítványt ne fogadják el.”

A névszerinti szavazás a szerbek részéről kéretett és annak befejezése után a szerb bizottsági tagok, miután már délutáni 1 óra elmúlt volt –, tömegesen hagyták el a közgyűlési termet.

A főrendiházi reformra vonatkozó indítvány ezután Kovacsics indítványozó rövid indokolása és Kopper apát plébános ellenértelmű felszólalása után, felállás és ülve maradás által szavazás alá bocsájtatván, az indítvány 37 szavazattal 11 ellenében elfogadtatott.

A közgyűlést, a mely a legszebb rendben folyt le, – $\frac{1}{2}$ 2 órakor bezártam.

Fogadja Nagyméltóságod legmélyebb tiszteletem és nagyrabecsülésem nyilvánítását, Újvidéken, 1893. évi június hó 16-án

Flatt Viktor
Főispán.

G

1894 febr. 20-26

A nemzetiségi kérdés a polgári házasságról szóló törvényjavaslat képviselőházi vitájában

Képv. Napló, 1892–97, XVI 83, 188–189, 197–198 és 206. l.

1894. febr. 20.

Gr. Apponyi Albert: És vizsgáljuk ezen kérdést összefüggésben a mi nemzetiségi viszonyainkkal. (*Halljuk! Halljuk!*)

Hát, t. ház, én megvallom egész őszintén, talán elmém korlátoltsága az oka, de én nem tudom egészen felfogni azt a nagy és mély hatást, melyet a honpolgárookra tenne a házasságkötésnél egy polgári hatóság előtti megjelenésnek kényszere; én kevés egységesítő momentumot

találok egyáltalában az adminisztratív-szekatúrának szaporításában. *(Úgy van! Úgy van! bal felől. Mozgás jobb felől.)*

De a mennyiben ilyen befolyása, a mit nem akarok épen tagadni, ha nekem nincs is érzésem iránta, de nem csupán a jogegységnek és a judikatúra egységének, a hol az állam igazán mint hatalom jelenik meg, de magának a kötés formájának mégis volna, ezt el lehet érni az adminisztráció rendezése után a nélkül is, hogy épen a kötelező polgári házasságot hoznók be, mert az anyakönyvezetőnél való jelentkezési kényszer így is, úgy is lehető, sőt bizonyos tekintetben az én programom szerint is később behozandó lenne.

De t. ház, épen a vallási házasság kötéseknek valószínű alakulása az, a mi nekem aggodalmat okoz. Népünknek melyik része az, a melynél megvan a veszély, hogy az egyházi házasságok kötésének számaránya csökkenni fog, és melyik része lesz az, a melynél az érintetlenül fog maradni? Csökkenni fog leginkább, – ez a lélektani valószínűség, – csökkenni fog a magyar fajnál, a mely fajnál a szupranaturálizmus iránt az országban lakó valamennyi faj között legkisebb az érzék; nem fog pedig csökkenni ott, a hol összeesik a vallás a nemzetiséggel *(Úgy van! Úgy van! a baloldalon)*, ahol a nemzetiségi érzések ereje és melege táplálja a vallást és a vallás azután táplálni fogja a nemzetiségi érzést. *(Élénk helyeslés. Úgy van! bal felől. Zaj jobb felől.)*

Ezzel pedig könnyen előállhat az az eset, hogy ebben az országban az egyházi élettől való elpártolás épen a magyar fajnál válhatván leggyakoribbá, ezzel együtt erkölcsi erőcsökkenés áll be a magyar fajnál, az országban lakó többi fajokkal szemben. De beállhat, sőt ha a lelkészek kárpótlása nélkül hozzuk be ezeket az intézményeket, biztosan be fog állani a nemzetiségi agitációnak erősödése a vallási fanatizmus által, és így egyik táplálván a másikat, nemhogy az összeolvadás erőt növelnök, hanem inkább a széjjelhúzó erőknek adunk újabb hatalmat, újabb erőt.

Hiába mondják nekem, hogy az állam meg fogja törni az ellenállást, ha szüksége mutatkozik. Igenis, meg fogja törni, de megtörni valónk van már úgyis annyi, hogy én ezeket a megtörni valókat ok nélkül szaporítani nem akarom, *(Élénk helyeslés és tetszés a baloldalon.)* és meg fogja törni az állam a külső intézményekben, a külső szokásokban, de nem tud odaférfközni a lelkekhez, a szívekhez, és ezekben az ellentét, a gyűlölet, az elidegenedés és mindazon érzelmek, melyeknek felülkerekedésétől hazánk jövőjét féltjük, erőt és új tüzet fog nyerni. *(Élénk helyeslés és tetszés bal felől.)*

1894. febr. 23.

Vesztet Imre: T. ház! Mikor az előbb azt mondtam, hogy én a jelen javaslat elfogadását, mint magyar ember nagy magyar érdeknek is tartom, azt hiszem, nem mondtam olyat, a melytyel az imént tapasztalt felháborodást indokolni lehetne. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)* mert ha én, a ki ezen javaslatot elfogadom, ezt egyszersmind nagy magyar nemzeti érdeknek tartom, mivel e két fogalom identikus, ezzel azt is mondom *(Zaj. Halljuk! Halljuk!)*, hogy a javaslat elfogadása speciális magyar érdek is, a mire nézve főleg abban is látok argumentumot álláspontom erősítésére, hogy az összes nemzetiségek szemben állanak ezen javaslattal. *(Úgy van! a jobboldalon.)* Figyelmeztetem a t. házat például csak Strossmayer püspök magatartására és nyilatkozataira, mert ezzel azt hiszem, igazolva van az, a mit mondtam. *(Élénk tetszés a jobboldalon.)* Egyébiránt ezt csak azért hoztam fel, mert azt akartam felelni gr. Szapáry Gyula képviselő úrnak, hogy bár én e szerint a magyarság kérdésének is tekintem a javaslatot, azt mégsem állítottam beszédemben, hogy a ki a javaslatot meg nem szavazza, nem magyar ember *(Úgy van! a jobboldalon.)*, mert beszédem ama passzusában a magyarságot nem a nem magyarsággal, hanem a pártállással, vagy felekezeti állásponttal állítottam szemben. *(Úgy van! a jobboldalon.)* Abból tehát, hogy e formulát fölállítottam, csak azt lehet következtetni, – meglehet hogy nem egészen szabatosan fejeztem ki magamat, hiszen a vita hevében ez sokszor megesik,

– hogy az, a ki a javaslatot meg nem szavazza, első sorban vagy felekezeti, vagy pártember. Ez volt értelme annak, a mit mondtam, s ez értelmet akartam helyreállítani (*Élénk tetszés és helyeslés jobbról és a szélsőbalon. Zaj a baloldalon.*)...

1894. febr. 24.

Horváth Gyula: ...Engedje meg az igen t. képviselőház, hogy itt, mert több oldalról a nemzetiségi kérdéssel hozatott e kérdés kapcsolatban, én is egy rövid kitérést tehessek. (*Halljuk! Halljuk!*)

Magam is veszedelmesnek tartom, ha a magyar állam fejlődését képező kérdések megítélésénél a nemzetiségi tekintetek figyelmen kívül hagyatnak, de én csak egy irányt ismerek, a melyben a nemzetiségi tekinteteket részesíteni akarom és fogom is, a mennyire tőlem függ; ez pedig az, hogy a nemzetiségi kérdéseket megszongítani az által nem lehet, hogy egyik, vagy másik törvény megalkotása által a magyar állam szupremáciáját biztosítjuk. Ennek egyetlen módja az, hogy a nemzetiségek minden tagja azon közintézményeknek, a melyek a magyar állam intézményei, részese lehet.

Gr. Zichy Jenő: Iskolákat kell felállítani!

Horváth Gyula: Jelenleg – bármikép akarom is különben – nem tudok iskolákat felállítani. (*Derültség.*) A polgári és egyéni szabadság azon egész mértékével, a mely a magyar fajt megilleti, akarom én a nemzetiségeket kielégíteni, de nem azon az úton, hogy a nemzetiségek intézményeit s a polgárok és egyének szabadságait megnyirbáljuk, hogy kikerülhessük a nemzetiségi konfliktusokat. (*Helyeslés a baloldalon.*) Ezt én sem okos, sem helyes politikának nem tartom. (*Derültség a baloldalon.*)

Magyarországon a nemzetiségi kérdést, fájdalom, sohasem akkor vesszük elő, a mikor el lehet intézni, hanem mindig akkor, a mikor azzal egymásra akarunk ijeszteni. (*Helyeslések a szélső baloldalon.*)

A nemzetiségi kérdések elintézése nem ezeknél a javaslatoknál van helyén. Abban igazat adok gr. Zichy Jenő igen t. képviselő úrnak, hogy a nemzetiségi kérdések elintézése az iskolák kérdése, hanem ha az iskolákban a tanszabadságnak kívánunk érvényt szerezni, ez csak bizonyos mértékig történhetik, addig tudniillik, a meddig ez az állam érdekeit nem sérti. A nemzetiségi kérdést el lehet intézni akkor, ha azon demokratikus alapokat, a melyeken a magyar állam 1848-ban felépített, meg nem hamisítjuk, hanem ha azokat a maguk egészében, sőt teljesen kiépítjük azon szellemének megfelelőleg, a mely ezen törvényekben él...

1894. febr. 26.

Tódor József: ...De nemcsak vallás erkölcsi és társadalmi, hanem különösen nemzetiségi szempontból látom veszélyesnek e javaslatot, főképp nálunk. Megvallom, hogy azon érvek közt, melyekkel a polgári házasság behozatalának szükségét indokolni szokták, a legkomolyabb és leginkább megfontolandónak azt tartom, mely a miniszteri előterjesztésben is igen előkelő helyet foglal el, és mely azt állítja, hogy a házassági jognak mindenre nézve egyenlően kötelező formában való létesítése a nemzeti egységet hatalmasan előmozdítaná. A mennyire óhajtom a nemzeti és állami egységnek, a magyar állam minden irányban való megerősödésének, vagy hogy e felkapott szóval éljek, konszolidációjának megteremtését: annyira sajnálom, hogy ez állítást a polgári házasság melletti érv gyanánt nem tehetem magamévá. Nem tehetem magamévá azért, mert – és itt mellékesen legyen megjegyezve, nem annyira a magam véleményének, mint a sajtó által is nyilvánított közfelfogásnak adok kifejezést – a kötelező polgári házasságnak bevallott és szándékolt célja a házasságnak egész területén elválasztani, szétkülöníteni Magyar-

országban az államot az egyháztól. Én ezt az operációt, ezt a műtétet épen nemzetiségi szempontból nagyon veszélyesnek látom. E kettéválasztás a nemzetiségi alapon szervezkedett egyházaknak papságát hivatásában, hatáskörében, sőt nem egy helyen existenciájában támadja meg, és így benne a felekezeti és nemzetiségi fanatizmust van hivatva egyszerre felébreszteni. (*Igaz! Úgy van! bal felől.*) Én úgy vélem, hogy a különben is forrongó nemzetiségi kérdéssel és az olcsó mártíromságra vágyó sok fanatikussal szemben egy kissé merész kockáztatás a szenvedélyeket ily alapon is felkelteni. Lehet valaki a legoptimisztikusabb, de azt még sem fogja állítani, hogy a nemzeti egység megeremtésének épen ez volna a legbiztosabb módja. Hiszen Anglia a melyre annyi szakismerettel és közvetlen tudással hivatkozott szombati beszédében Pulszky Ágoston t. képviselőtársam, csakugyan hatalmas állam és nemzeti egységére is sokat ad: de házassági intézményeinek egységes alapon való rendezését még meg sem próbálta. És ha e tekintetben Francia, Német vagy Olaszországra történék hivatkozás, eltekintve azon kedvező körülményektől, melyek ezen államokban a házasság egységesítését mindenkire egyenlőn és általánosan kötelező formában létesíthetővé tették, ne feledjük soha, hogy ezen államokban, a nemzeti egység a faji egységen alapulva, már bevégzett tény, mely magát a nemzeti erőt termeli, és az egységes nemzeti és állami intézkedések ezen erőnek csak termékei. De nálunk, ezen nyelvterületekre széttagolt országban, egészen másképen áll a dolog. Itt a nyelv- és fajkülönbség által szétszaggatott nemzeti egységet először meg kell teremteni az egységes nemzeti magyar kultúra által (*Igaz! Úgy van! bal felől.*), hogy ez a nemzeti egység azután kútforrásává lehessen egységes állami intézményeknek. Mert hiszen ezek csak okozatai, nem pedig szülő okai lehetnek a még megeremtendő nemzeti egységnek....

Darányi Ignác: ...Megengedem, hogy lehet ideig-óráig itt, vagy ott hangulatot, izgatottságot csinálni, de csak azért, hogy az az izgatottság annál erősebben, annál elementárisabb hatalommal forduljon azok ellen, a kik a népet megtévesztették, vagy megtéveszteni akarják. (*Helyeslés a jobboldalon.*)

Nem félek a nemzetiségi izgatásoktól sem, mert a nemzetiségeknek oly pozíciója, fejlődésüknek oly biztosítása, nyelvüknek annyi kímélete, mint Magyarországon van, a kontinensen sehol sincs.

Madarász József: Elég rosszul van!

Darányi Ignác: De nem félek azért sem, mert nem tételezem fel, hogy akadjon valaha politikus, a ki államellenes áramlatokkal szövetkezik; ha pedig – amit nem hiszek – akadna is ilyen, meg vagyok róla győződve, hogy ez a nemzetelőtt szerepét azonnal eljátszotta (*Helyeslés a jobb oldalon.*)...

H

1894 febr. 27

*A szász választókerületek országgyűlési képviselőinek nyilatkozata az egyházpolitikai törvényjavaslatok tárgyában*¹

Kronst. Ztg. 1894, márc. 6–7., 53–54. sz.²

Tisztelt Központi Választmány!

Minthogy a kormányzat egyházpolitikai javaslatait a képviselőház bizottságai nagyrészt már letárgyalták, s legközelebb már a Ház plénuma elé kerülnek tárgyalásra, az egykori Királyföld választókerületeinek tisztelettel alulírott képviselői végleges megállapodásra kívántak

¹ A közölt nyilatkozatból is kitűnik, hogy a szász néppárton belül ekkor már két ellentétes irányzat kezd kialakulni. Az erdélyi szászok politikai egysége – mint ismeretes – még az 1890. évi szász népi programmal (I. *Iratok*, I. 785–8. l.) létrejött. A szász néppárton belül egyesült vala-

jutni, hogy teljes egyértelműséggel és határozottsággal foglaljanak állást a szóbanforgó nagy fontosságú törvényjavaslat tárgyában. Alulírott képviselők a f. é. február 7-én tartott értekezletükön azt az egyhangú határozatot fogadták el, hogy mind az öt kormányzati javaslatot, tehát az anyakönyvek államosításáról, az általános vallásszabadságról, az izraeliták recepciójáról, a gyermekek vallásáról és a házassági jog reformjáról szóló törvénytervezeteket szavazatukkal támogatni fogják.

Tekintettel a választóink nagy részében a jelzett egyházpolitikai javaslatokkal és különösen az 1868. évi t. c. 12. §-nak tervbevett módosításával szemben uralkodó hangulatra, alulírott képviselők kötelességüknek tartják, hogy nyílt szóval forduljanak választóikhoz, és az ebben a kérdésben való magatartásuk indítóokait leplezetlenül feltárják.

A múlt év szeptemberében a tisztelt Központi Bizottság kezdeményezésére Nagyszében megtartott értekezleten, melyen valamennyi Körzeti Bizottság képviseltette magát, minden oldalon felhangzott az a kívánság, hogy képviselőink továbbra is maradjanak meg a szabadelvű párt kötelékében, és csaknem egyhangúlag nyert kifejezést az a felfogás, hogy a kormányzat egyházpolitikai törvénytervezetei nem adnak okot képviselőinknek a szabadelvű pártból való kilépéshez.

A nyilatkozat, amelyhez gróf Horváth-Tholdy, a szász népprogram alapján megválasztott szászsebesi képviselő is csatlakozott, azzal a kéréssel közvetített a szász Központi Bizottsághoz, hogy azt nyilvánosságra hozza.

Bizonyára igaz, hogy akkoriban a házassági jog reformjáról és a gyermekek vallásáról szóló törvénytervezetek szövegük szerint még nem voltak ismereteseek, ámde senki Magyarországon s így azon az értekezleten is senki nem lehetett kétségben aziránt, hogy a két, akkor még esedékes törvényjavaslat lényegben mit tartalmaz. Mindenki előtt ismeretes volt és egyébként a tanácskozásokon is gyakran került említésre, hogy az első törvénytervezet leglényegesebb rendeltetése az általánosan kötelező polgári házasság, a másodiké pedig a vegyes házasságokból származó gyermekek vallására vonatkozó 1868. é. 53. t. c. 12. §-nak eltörlése. Ezért senki, aki

mennyi szász politikai irányzat és a szász országgyűlési képviselők még 1891-ben beléptek a kormánypártba. Ez az „egység” azonban csak rövid ideig tartott. Az ellentétek csírái adva voltak, s néhány éven belül ismét szakadásra vezettek a szász pártpolitikán belül. A szakadás jelei először az egyházpolitikai javaslatok kapcsán mutatkoztak. Az erdélyi szász ev. konzisztórium (*Landeskonsistorium*) a javaslatok ellen nyilatkozott, és hasonló álláspontra helyezkedett csaknem az egész szász közvélemény is. A szász országgyűlési képviselők magatartására vonatkozólag azonban a néppárt központi választmánya 1893. szept. 14-én úgy határozott, hogy ne vegyék fel a harcot az országgyűlésen a javaslatok ellen. Ezt a párthatározatot a fiatal szász értelmiség és polgárság egy, a *Kronstädter Zeitung* körül gyülekező csoportja kifogásolta. Az „ifjú-szászok” elleneztek az egyházpolitikai reformokat, amely szerintük sérti a szász tartományi egyház önkormányzatát, és követelték a szász képviselők kilépését a kormánypártból. A fiatalok vagy „zöldek” mozgalmanak alapelveit az 1893. okt. 29-i *medgyesi konferencián* állapították meg. Erőteljes harcot kívántakba szász nemzeti művelődés, az egyházi önkormányzat védelme és fejlesztése terén, és ki akarták fejleszteni a szász nemzeti öntudatot. A „zöldek” a kormánytámogató, kompromisszumos „feketé”-kel („őszászok”) szemben szélesebb, demokratikusabb alapra akarták fektetni a szász néppárt tevékenységét, s ezért a polgárság és parasztság szélesebb tömegei felé kerestek kapcsolatot. Ellenezték a néppárt opportunistá, állandó kompromisszumokban kimerülő politikáját. A „zöldek” 1894-ben megalakították a „Burzenländer Bürger- und Bauernpartei”-t. Vezetőik a későbbi mozgalmakból ismert Lutz *Korodi* és Carl *Lurtz*, központjuk Brassó volt, de valamennyi városban – főleg Besztercén és Medgyesen, ahol hozzájuk tartozott a fiatal polgári értelmiség – volt csoportjuk. A „zöldek” orgánuma a *Kronstädter Zeitung* lett. Az új irányzat egyre határozottabban követelte a szászgyűlés (Sachsentag) összehívását és a szász képviselőknek a kormánypártból való kilépését. A szász néppárt eredeti programját a „feketé” képviselték. Lapjuk a *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt*, vezetőik Oscar *Meltzl* és Wilhelm *Melzer* voltak. (Vö. *Teusch Friedrich*: Die Siebenbürger Sachsen in den letzten fünfzig Jahren 1868–1919. Hermannstadt, 1926. 146–162. l.)

² A közlemény eredeti címe: *Erklärung der Reichstagsabgeordneten der sächsischen Wahlkreise*. – A szász választókerületek országgyűlési képviselőinek nyilatkozata.

azon az értekezleten résztvett, nem lehet kétségben aziránt, hogy ez a két törvénytervezet szintén bennefoglaltatott, mikor kifejezést nyert, hogy az egyházpolitikai törvényjavaslatok semmi okot nem adnak képviselőinknek a szabadelvű pártból való kilépésre.

Ehhez az elhatározáshoz nagyon komoly természetű megfontolások vezettek. Bizonyára senki sem zárkózhatott el a súlyos aggályok elől, amelyek a részünkről képviselt érdekek álláspontjáról az egyházpolitikai javaslatok egészével szemben jogosan felmerültek. Senkinek sem lehetett közömbös az a fájdalmas ellentmondás sem, melybe az értekezlet az ebben a tárgyban az Orsz. Evangélikus Konzisztórium és képviselői részéről már közzétett nyilatkozatokkal jutott. Ámde hűvös politikai mérlegelés számára azoknál a megfontolásoknál is súlyosabban estek latba azok az okok, amelyek ellene szóltak annak, hogy az említett javaslatokat megtámadjuk és amelyek nyomatékosan óvtak attól, hogy képviselőink ennek megfelelően a szabadelvű pártból kilépjenek. Alig két évvel ezelőtt, nehéz küzdelmek után vált a szász nép valamennyi képviselőjének végre lehetővé, hogy súlyos következményű félreértéseknek kitett és elszigetelt helyzetükből kiléphessenek, és az ország egyik politikai pártjához csatlakozhassanak.

Hogy ezáltal a szász nép helyzete nemcsak a kormányzat, hanem – ami ennél még sokkal fontosabb – a magyar nép összességének szemében mennyire javult, az e két év folyamán senki előtt nem vált annyira tudatossá, mint éppen az alulírott képviselők előtt. Gyakori tapasztalatok alapján, mély megnyugvással állapítjuk meg, hogy a rövid idő alatt, amely óta a szabadelvű párt-hoz tartozunk, a szász polgárságnak az állam és a társadalom számára való jelentőségéről széles körökben gyökeresedett meg helyesebb, méltányosabb felfogás. Mindenesetre nagyon jól tudjuk, hogy ez a javulás, sajnos, éppen azon a területen nem volt észlelhető, mely számunkra a legfontosabb. Ámde kezeskedhetünk arról, hogy elegendő támpontunk van a bizakodáshoz, hogy az eddig fájdalmasan nélkülözött jogosság, méltányosság és az állam érdekében való bölcs mérseklés nem nagyon távoli időpontban ezen a területen is bekövetkeznek. Valamennyi tekintetbe jövő körülményt lelkiismeretesen mérlegelve, ki kell jelentenünk, hogy mivel a többi jelenlegi párthoz való csatlakozásunk lehetetlen, csak a legkényszerítőbb természetű okok bírhatnának rá, hogy a közéletben való minden tevékeny részvételtől, minden befolyásról ismét lemondjunk, magunkat minden oldalról megnyilvánuló félreértéseknek, gyanúsításoknak és ellenségeskedéseknek kitegyük, és a legelszomorítóbb visszasságokat, amelyek még frissen emlékezetünkben élnek, ismét felidézünk. Ilyen elszigetelődés éppen a mai időkben különös veszélyekkel és kísértelekkel volna egybekötve, melyeket jelenleg minden komoly politikusnak okvetlenül el kell kerülnie.

Nem kevésbé fontos volt egy további megfontolás, amely más – mint később azonban kiderült –, nem egészen találó föltevésre épült. A valósággal lelkesnek mondható fogadtatás után, amelyre az egyházpolitikai program alapján újjáalakított jelenlegi kormány megalakulásakor saját nagy pártjánál talált, az ország csaknem valamennyi törvényhatóságának, sőt protestáns egyházi körök számtalan helyeslő nyilatkozata alapján, a már akkor ismert tény nyomán, hogy ebben a kérdésben még a képviselőházi ellenzéki pártok tekintélyes része is a kormány mellett állott, mindezek után alapos okkal volt feltehető, hogy mindazok, akik Magyarországon nem ultramontánok vagy reakciós érzelműek voltak, az alkalommal a kormány táborában álltak, mint miként a művelt s főként a protestáns külföld is a kormány egyházpolitikai tevékenységét osztatlan rokonszenvvel kísérte. Vajon ilyen körülmények közt a politikai éleslátás nem követelte-e, hogy a közvéleménynek e leigázó megnyilatkozásával szemben ne ellenkezzünk, és olyan szövetségbe ne álljunk, amelynek céljait pártolni semmiképpen sem állott volna érde-
künkben.

Igaz ugyan, hogy a föltevés teljes egészében nem vált be: mint a szabadelvű párt keretében lefolyt legutóbbi események és más megnyilvánulások is bizonyítják, a tervezett egyházpolitikai reformokhoz való hozzájárulás éppen nem oly általános, mint az jogosan feltehető volt s mint ahogy azt oly tényezők is valóban feltételezték, amelyek sokkal jobb helyzetben voltak a viszonyok ismeretét illetően, mint mi magunk. Azonban ez az érv mégsem veszített súlyából, hiszen

legkevésbé sem lehet kétséges, hogy a szóbanforgó törvényjavaslatok a képviselőházban jelentékeny többséget, a főrendiházban pedig jelentékeny kisebbséget találnak majd.

Továbbá, sokaknál bizonyára az a megfontolás is mérvadó volt, hogy képviselőinknek ezekben a kérdésekben két pártra való szakadása a kormányzat számára ugyan jelentős, de az egyházpolitikai javaslatok végső sorsára nézve közömbös lenne – oly megfontolás, amelynek helyessége ma sem lehet kétes. Ámde abban a tekintetben, hogy a jelenlegi kormányzat már összetétele alapján is nagy általánosságban igényt tarthatott rokonszenvűnkre, és hogy képviselőinket nagyon komoly okok kényszerítik éppen ezt a kormányt erejükhöz képest támogatni, ebben a tekintetben a mi köreinkben alig uralkodott nézeteltérés akkoriban, mint ahogyan ma sem uralkodik; ha pedig mégis hallatszanának hangok, amelyek ebben a kérdésben más véleményen volnának, s eszerint tőlünk is más állásfoglalást kívánnának, akkor nekünk, akik politikai tevékenységünkért a kortársak és az utókor előtt felelősséggel tartozunk, fel kellene vetnünk a komoly és elháríthatatlan kérdést: vajon bizonyos-e, hogy egy kormányváltás helyzetünket javítaná, nem pedig ellenkezően, lényegesen rontaná?

Végül pedig minden gondolkozó politikus számára súlyosan esett latba az a tény, hogy az egyházpolitikai javaslatok értékére és jelentőségére vonatkozó nézetek választókerületeinkben éppen nem voltak osztatlanok, tehát hogy egy, e javaslatok elleni harc bennünket bizonyára nem talált volna egyazon táborban egyesítve. Ennek elmaradhatatlan következménye az lett volna, hogy a velünk szemben ellenséges körök a szászokat ismét két táborra szakadottaknak látták volna, mégpedig egyik oldalon a jóérműeket, a „hazafiakat”, a másik oldalon pedig a javíthatatlan szász papságtól vezetett pártot, s ebből ismét újabb fegyvert kovácsoltak volna egyházunk önkormányzatával szemben, amely amúgy is szálla sokak szemében.

Az előzőkben feltártuk a legfőbb okokat, amelyek a múlt év szeptemberében Nagyszébenben megtartott értekezlet számára döntő jelentőségűek voltak. Ezek épségükben állnak fenn ma is. Azonban, hogy az értekezlet elhatározása összhangban áll náptársaink túlnyomó többségének felfogásával és kívánságával, cáfolhatatlanul kiviláglik számunkra abból, hogy időközben valamennyi Körzeti Bizottság tanácskozott anélkül, hogy csupán egyik is indítatva érezte volna magát arra, hogy az egyházpolitikai javaslatok egészéről nyilatkozzék, aminek, a kérdésnek minden más háttérbe szorító időszerű fontossága mellett, feltétlenül meg kellett volna történnie, ha csak egyetlen Körzeti Bizottság is nem érezte volna magát összhangban a szeptemberi értekezlet határozataival. A Körzeti Bizottságok néhány többé-kevésbé nyomatékos formában követelte ugyan képviselőinktől a vegyes házasságokból származó gyermekek vallását szabályozó 1868. é. 53. t. c. megváltoztatását. Alulírott képviselők, akiknek természetes és önként értendő szükségletük önmagukat megbízóikkal teljes egyetértésben tudni, komoly megfontolás tárgyává tették ezt a követelést, azonban teljesíthetetlennek találták.

Hogy ez a követelés a nevezett törvényjavaslattal szembeni nyílt ellenzéki állásfoglalást, s ezzel a szabadelvű pártból való azonnali kilépésünket célozta volna, lehetetlen feltételeznünk, mégpedig azért, mert egyrészt az illető Körzeti Bizottságok ezt a követelést, ha szándékukban állott volna, mindenesetre határozottan és kifejezetten meg is formulálták volna, ami pedig seholsem történt meg. Ez esetben elkerülhetetlen lett volna, hogy a többi egyházpolitikai javaslatról is nyilatkozzanak, ami szintén nem történt meg. Másrészt azonban képtelenség feltennünk, hogy az illető Körzeti Bizottságok ennek az egy – a vegyes házasságokból származó gyermekek vallására vonatkozó törvényjavaslatnak túlzott fontosságot tulajdonítottak volna, hogy mindazok a komoly megfontolások, amelyek a többi törvényjavaslat irányában döntőeknek ismertettek fel, ezzel az egy javaslattal szemben minden súlyukat elvesztették volna. Nem vonatunk annak teljes határozottsággal való kijelentésétől, hogy mi éppen ennek a javaslatnak tulajdonítunk kisebb jelentőséget, mint a többi törvénytervezet bármelyikének, kivéve talán az izraeliták recepciójára vonatkozó javaslatot. Szilárd meggyőződésünk, hogy a mi szempontunkból sokkal súlyosabb aggály áll fenn az anyakönyvek államosítása, az általános vallás-szabadság törvénytervezete és a kötelező polgári házasság bevezetésével szemben, semmint

az 1868. évi LIII. t. c. 12. §-ának megszüntetésével szemben. Jelen felfogásunk oly éles ellentétben áll az egyes Körzeti Bizottságok megnyilatkozásával, s még inkább sajtónknak erről a kérdéséről való fejtegetéseivel, hogy szükségét érezzük álláspontunknak kissé közelebről való megokolását.

II.

Nézetünk az, hogy az illető körökben az 1868. é. törvény 12.§-a végzéseinek a viszonyok által meg nem okolt jelentőséget tulajdonítanak, s hogy ennek a törvénynek a tervbevett megszüntetését hatásának következményeiben messze túlértékelik. Mindenekelőtt meggondolandó, hogy a többi javaslatnak általános, minden állampolgárt különbség nélkül átfogó jelentőségével ellentétben az 1868. é. 53. tc. 12. §-át módosító javaslatnak csak szűkre korlátozott az alkalmazási területe, ui. csak a vegyes házasságoknak általában mégsem túl gyakori eseteire vonatkozik. A tervbevett reform azonban még nem is aggályos valamennyi vegyes házasságra nézve; a jelen vitakérdés szempontjából ezeknek a házasságoknak csupán egy része fontos, ti. a katolikusok és nem katolikusok közt kötött házasságok, de nem a különböző hitvallású protestánsok vagy más felekezetűek közt kötött házasságok. Ha tudjuk, hogy az ágostai hitvallású evangélikus egyház területén 100 egyáltalán megkötött házasságra csupán 5,3 oly vegyes házasság esik, hol az egyik fél római katolikus vallású, úgy már egyedül ebből a statisztikai tényből is helyes mértékére vezethetjük vissza jelen kérdés gyakorlati fontosságát.

De ugyanekkor elkerülhetetlenül kifejezést kell adnunk ama meggyőződésünknek, hogy azok, akik az elmúlt küzdelmekre visszaemlékezve, a jelen kérdésnek oly nagy, mindent túlszámnyaló jelentőséget tulajdonítanak, történeti hiba elkövetésében válnak vétkekké, abba a hibába esnek ti., hogy azokat a tapasztalati tételeket, amelyek más időkben kétségtelenül helyeseknek bizonyultak, minden további vizsgálat nélkül a jelenre is át akarják vinni. A törvényes rendszabály, hogy vegyes házasságokban a gyermekek nemek szerint követik szüleik vallását, a protestantizmusnak tényleg nagyon fontos és hatékony bástyája volt azokban az időkben, amikor a római katolikus vallás mindenható államvallás volt, mikor a többi keresztény vallásfelekezetek, bár nem a törvény és a szerződések szerint, de gyakorlatban csupán megtűrt felekezeteknek tekintettek és kezeltettek, azokban az időkben, midőn az államhatalom túl készségesen, nem egyszer igazi fanatizmussal állt a katolikus egyház szolgálatába, és támogatta erős karjával, midőn a katolikus hitvallás az élet minden területén, de főként az állami polgári és katonai szolgálatban a legcsábítóbb kilátásokkal kecsegtetett.

Hiszen a várható küzdelem éppen arra irányul, hogy az államvallás végső intézményének maradékai is immár eltakaríttassanak, s hogy a katolikus egyház arra a helyre utaltassék, amelyet elfoglalni állhatatosan vonakodik: a többi felekezettel mindenben és teljesen egyenlővé tett helyre. Ha a szóbanforgó egyházpolitikai törvények ellen még oly sok és még oly jogos kifogás hangzik is el, ellentmondás nélkül szilárdan áll, hogy ez a törvénykezés erélyesen véget vet a katolikus egyház ama ezeréves és sokat támadott igényének, hogy az állam törvénye megtorpanjon és meghajoljon minden előtt, amit az egyház a dogma területére tartozónak tekint. Nyíltan meg kell vallanunk, hogy csodálkozva hallottuk azt a különös állítást, hogy az egyházpolitikai javaslatok a katolikus egyháznak a protestánsok fölötti győzelmet jelentenék, és hogy az elkeseredett küzdelem, amelyhez e pillanatban a katolikus egyházat erejének végső megfeszítésével látjuk fegyverkezni – csupán színleges küzdelem volna. Ezt állítva, utalnak a katolikus egyháznak más országokban, mint pl. Franciaországban, Belgiumban tanúsított magatartására, és németországi eseményekre is hivatkoznak. Hogy ez a hivatkozás a megfelelő viszonyok feltűnő félreismerését árulja el, itt egyenként nem mutatható ki. Legyen elég a megjegyzés, hogy a katolikus egyház magatartása tisztára katolikus országokban, mint Franciaországban, Belgiumban és Olaszországban szükségképpen más kell hogy legyen, mint felekezetileg megoszlott országokban, pl. Magyarországon. Ami pedig a Németországra való utalást illeti, további meggondolásra

késztesen az a statisztikai tény, hogy a németországi katolicizmus a protestantizmussal szemben már évtizedek óta folytonos és feltartóztathatatlan visszaesésben van. Az 1871-i népszámlálás szerint a Német Birodalomban 1000 lakosra 362 katolikus jutott; ez a szám az 1880. évben 359-re, az 1885. évben 358,2-re, az 1897. évben 357-re apadt le. Ezzel szemben az 1871. évben 1000 lakosra 623 protestáns jutott, ez a szám az 1880. évben 626-ra emelkedett, az 1885. évben 626,8-ra, az 1890. évben 628-ra.

A katolikus egyház számára Magyarországon az előttünk álló küzdelemben sokkal fontosabb érdekek forognak kockán, mint az 1868. törvény megváltoztatása, mégha erre saját álláspontjából súlyt kell is helyezni. Mi a magunk részéről úgy véljük, hogy a művelt szász polgárság és parasztság protestantizmusa az 1868. törvény 12. §-nak megszüntetése révén alig veszít majd valamit, és hogy nyereség és veszteség mindkét oldalon körülbelül kiegyenlítik egymást. Sőt, ha meggondoljuk, hogy nálunk teljesen hiányzik az a két társadalmi osztály, amelyre a gyóntatószék befolyása közismerten a legnagyobb, ti. a katolikus arisztokrácia és a katolikus parasztság, akkor még azt a kérdést sem lehet mint képtelent rövid úton elutasítani, hogy az 1868. t. 12.§-nak megszüntetése számukra vajon nem jelent-e éppen nyereséget.

Az 1868. törvény 12. §-a jelentőségének ilyen értelmezése mellett csak természetes, ha mi az illető javaslatokkal szemben ellenzékbe lépni annál kevésbé tudjuk magunkat elhatározni, minthogy meggyőződésünk szerint a Körzeti Bizottságok éppen nem szándékoztak ezt a követelményt elélni állítani. Mert ismétljük: egyes Körzeti Bizottságoknak az 1868-i törvény megtartására vonatkozó követelményének ellenére is, egyetlen Körzeti Bizottság sem vonta le ennek a követelésnek végső következményeit. Ezért bizonyára nem tekinthető erőszakos értelmezésnek ha feltesszük, hogy az illető Körzeti Bizottságok kívánták ugyan képviselőiknek a nevezett javaslatokkal szemben való föllépését, de csak pártkereteiken belül. Hiszen, hogy kétség ne támadjon, éppen legutóbb ült össze másodízben egyik Körzeti Bizottság, hogy azt a nyilatkozatot tegye, hogy az illető képviselőtől csak annyiban kívánnak ellenzékiiséget, amennyiben ezáltal párthelyzete nem veszélyeztetnék.

De még egy meggondolás tiltja nekünk, egyenesen kényszerítő módon, hogy a nevezett javaslattal ellenzékbe menjünk, és – ami ezzel egyértelmű – a szabadelvű párt kötelékéből kiváljunk, olyan meggondolás, amely választóink egyikére nézve sem lehet közömbös. A múlt év szeptemberében a szász képviselők a már említett okokból elhatározták, hogy megmaradnak a szabadelvű párt kötelékében, amely egyben kormányzó párt is. Ez a párt s vele együtt a kormányzat azóta is állandóan számított ránk, abban a természetes föltevésben, hogy férfiak, akik egyszer elhatároztak és kijelentettek valamit, szavukat állják. Nálunk az önbecsülés parancsa, sőt tisztességbe vágó dolognak tartjuk, hogy a politikai megbízhatóság és tisztesség hírnevét minden körülmények közt megőrizzük, a szász névre pedig foltot ne ejtsünk. Ez utóbbi azonban kétségtelenül megtörténék és tekintélyünkön mindenkor és minden párt előtt a legerősebb csorba esnék, ha mi most a tizenkettedik órában elhagynók a zászlót, amelyet követni szándékszunk, mint ahogy ezt csak rövid idővel ezelőtt nyilvánosan kijelentettük.

Mindezen okok miatt tehát elhatároztuk, hogy a gyermekek vallásáról szóló javaslatot a többi törvényjavaslattól nem különítjük el, vagyis azzal szemben is ugyanazt a magatartást tanúsítjuk, mint a többi javaslattal szemben. Ezt az elhatározást számunkra az a körülmény könnyítette meg lényegesen, hogy a nevezett javaslatnak egy, nekünk nem jelentéktelennek látszó módosítása azzal a kilátással bíztat, hogy a többség és a kormányzat elfogadja. A kormányzat által előterjesztett tervezet ui. azt a határozatot is tartalmazza, hogy vegyes házasságoknál a mátkapárok házasságra lépésük előtt kell dönteniök születendő gyermekeik vallásáról, és hogyha ez a döntés elmaradna, a gyermekek az atya vallását követik. Ennek a többféle vonatkozásban is nagyon fontos és megtámadható határozatnak helyében az a módosítás intézkednék, hogy a gyermekek vallásáról a házaspárok a megkötött házasság után, megszabott időn belül vagy adott időpontban kell dönteniök, és hogy e döntés elmaradása esetén a gyermekek – mint az 1868. törvény 12. § intézkedett – nemek szerint követnék a szülők vallását. Ezt a módosítást,

ha ugyan már a bizottsági tanácskozásokon is meg nem történnék, mi mindenesetre fölvetjük, mint miként eddig sem sikertelenül igyekeztünk egyházunk érdekeit lehetőség szerint megóvni, ahogy ezt például egy, a közoktatási bizottságban a vallásszabadságról így szerkesztett s mind a bizottság többségétől, mind pedig a kormányzattól elfogadott módosítás bizonyítja, amely a tervezetnek egy, az egyházunk önkormányzata szempontjából nagymértékben sérelmes határozatát küszöböli ki.

Viszont a párthelyzet természetes következménye, hogy mi a szóban forgó törvénytervezetet a részletes vita alapjául általánosságban elfogadjuk. Világos, hogy oly esetekben, mint a jelenvaló, semmilyen párt sem elégedhetik meg azzal, hogy a hozzátartozó tagok a szavazástól tartózkodjanak, tehát tagságukat csupán passzív módon gyakorolják, miről a legilletékesebb tényezők a leghatározottabb formában nyilatkoztak is. Ha elhatároztuk, hogy továbbra is megmaradunk a pártkötelékben, akkor a párthelyzetből adódó kötelezéseket is teljesítenünk kell pártunkkal szemben. Az a sokszorosan megnyilvánult kívánság, hogy a gyermekek vallására vonatkozó törvénytervezetnél a választóink szélesebb köreiből uralkodó hangulatra való tekintettel legalább a szavazástól tartózkodjunk, tehát kivihetetlennek bizonyult.

Fejtegetéseinket azzal a kéréssel zárjuk, hogy a tisztelt Központi Bizottság ezt a magyarázatot a megfelelő módon közvégtelje.

Bár sikerült volna nekünk az aggályokat, amelyeket legjobb meggyőződésünk szerint, ha nem is alaptalanoknak, de mégis túlzottaknak kell tartanunk, szétoszlatoznunk és – amire a legnagyobb súlyt helyezük – tisztelt választóink bizalmát továbbra is megőriznünk.

Mély tisztelettel

Budapest, 1894. február 27.

Meltzl Oszkár, Filtsch József, Schuster J., Schreiber Frigyes, Dr. Schwicker J. H., Salmen Jenő, Dörr S., Dr. Baussnern Guido, Gutenau Károly, Fluger, gróf Horváth-Tholdy Lajos, Gull József, Zay Adolf, Dr. Kaiser János.

I

1894 ápr. 22

*Az „Egyetértés” az 1894. ápr. 20-i karlócai szerb népgyűlés határozatairól:
„Szerbek a reformok ellen”*

E., 1894, 112. sz.

A magyarországi szerbségnek az a része, mely a nemzetiségi törekvések és agitációk dolgában versenyezni akar az oláhokkal és a pánszláv tótokkal, nem mulasztotta el az alkalmat, hogy kivégeye részét a szabadelvű egyházpolitikai reformok ellen való szenvedélyes mozgalmak dicsőségéből. Tegnapelőtt végbement Karlóczán a nagy népgyűlés, melyen a magyarországi szerbek legszájasabb férfiai kedvükre kidühöngték magukat az egyházpolitikai reformok ellen, s öt¹ pontozatban foglalt rezolúciót fogadtattak el a jobbára Szlavoniából összegyülekezett néppel, melynek a Belgrádból átutazott szerb diákság asszisztált a magyar állam tekintélye ellen való lármás tüntetésben.

A karlócai népgyűlés határozatait,² melyek egyáltalában nem fejezik ki az összes magyar-

¹ Elírás: hat pontban.

² 1894. ápr. 20-án a karlócai szerb metropoliai népgyűlés a kiküldött hattagú bizottság javaslatára hozott határozatában kimondotta, hogy az egyházpolitikai javaslatok sértik a szerb egyház önkormányzatát, ezért tiltakoznak ellenük, és kiátkozzák a javaslat mellett szavazó szerb képviselőket. A gyűlés táviratban kérte a királytól a szerb egyházi önkormányzat védelmét. (A karlócai gyűléssel a fővárosi sajtó részletesen foglalkozott, l. *A szerbek és az egyházpolitika*, BH, 1894, 111. sz., *A szerbek tiltakozása*, M. Hírlap, 1894, 112. sz.)

országi szerbek gondolkozását és óhajait, mert a gyűlésen csak túlzó nemzetiségi aspirációk képviselői diktáltak a fölbujtogatott tömegnek, csak látszólagosan irányulnak az egyházpolitikai reformok ellen. Polit Mihály úrnak és társainak tulajdonképpen nem az a céljuk, hogy a szerb egyházi autonómiát megvédelmezzék azoktól a veszedelmektől, miket a könnyen hívó nép elámítása céljából hirdetgetnek, hanem tisztán csak az, hogy a magyarországi szerbeket a szabadelvű reformtörekvések alkalmából is a magyar állam tekintélye és alkotmánya ellen ingereljék. Mert azok a reformok, miket a magyar nemzet az állami érdekek előmozdítása céljából tarthatatlan zavaros jogállapotok megjavítására megalkotni készül, ép oly kevésbé veszélyeztetik a szerb egyházi autonómiát, mint a hogy nem veszélyeztetnek semmiféle jogos nemzetiségi érdeket, vagy akármiféle alkotmányos jogot. A szerbek ép oly kevés joggal panaszkodhatnak a saját egyházi autonómiájuk veszélyeztetése miatt, mint bármelyik magyarországi egyház vagy felekezet.

Nem egyéb közönséges, üres, alaptalan frázisnál az, hogy a megalkotandó reformok a szerb egyházi autonómiát megsemmisítik; mert a magyar állam valamint a múltban is tiszteletben tartotta a szerbek számára nagylelkűen biztosított törvényes jogokat, úgy azután se gondol arra, hogy ezeket megcsorbítsa. Nincsen is erre szüksége a magyar államnak. De azt igenis megkövetelik jól fölfogott általános érdekei, hogy tekintélyét és alkotmánya épségét törvényes intézmények sáncaival vegye körül s ne engedjen martalócz-szabadosságot azoknak, kik minden áron idegen hatalmi befolyások érvényesülésének akarnak e hazában tért hódítani.

Ámde nem is a szerb egyházi autonómiát féltik azok az urak, kik a karlóczi népgyűlésen fanatikus dühvel támadtak a demokratikus szabadelvűséggel összeforrott magyar nemzeti ügy ellen; nem az autonómia jogaiért való tiszta becsület sugalmazta nekik azt az otrombaságot, hogy átkot mondassanak ki a néppel azokra a szerb képviselőkre, kik a kötelező polgári házasság mellett szavaztak: hanem a miatt dühöngnek, hogy a reformok, ha csakugyan törvényes intézményekké válnak, megszüntetik a magyar állam érdekei ellen üzött visszaélések eddigi könnyűségét; mert az államhatalom számára lehetővé teszik azt, a mi eddig nem volt meg, a törvényes ellenőrzést az egyházi élet terén is.

Az egyházpolitikai reformok megalkotását számos jelentős érdek követeli. A magyar nemzet immár megérhette e reformok rendkívüli szükségét, s közszellemének hatalmas nyilvánulása szerezte meg e reformok számára a parlamenti diadalt. Sohase tagadtuk, hogy azok közt az érdekek között, melyek a reformok megalkotásához fűződnek, nem utolsó helyen áll a magyar nemzet benső erejének a kifejlesztése, a magyar államot alkotó összes tényezők egységes politikai testté való összeforrasztása. De ennek a nagy célznak a megvalósítása nem ütközik, nem ütközhetik össze a nemzetiségek érdekeivel. A kik az ellenkezőt hirdetik: nem lehetnek igazán őszintén hívei a magyar államnak. Azok a nemzetiségi férfiak, kik a reformoktól a jogos és törvényes nemzetiségi érdekeket féltik, s e végből a reformok ellen agitálnak, vagy félreértik a reformok szellemét, vagy pedig magyarelles hatalmi törekvések ösztönzéséből cselekednek.

Ezzel tisztában kell lennünk legalább nekünk magyaroknak. És épp ezért a főrendek küszöbön levő elhatározására igen tanulságos lehet az, hogy Polit úr a karlóczi³ népgyűlésen a magyar főrendiház magatartásába vetette reménységét, kimondván, hogy a főrendiház még nem fogadta el a reformokat, s így a szerbeknek, – már tudniillik azoknak, kik a magyar képviselőház szerb tagjait középkori fanatizmussal megátkozták – reményük lehet arra, hogy ezek a reformok nem válnak törvényekké!

Reméljük, hogy a magyar főrendek hazafisága nem hagyja cserben a nemzeti érdekeket, s nem vállalnak szolidaritást se Polit úrral, se az átkozódó belgrádi diákokkal. A főrendek bizonyára meggondolják, hogy nem lehet a magyar nemzetre és a magyar államra valami különösen üdvös dolog az, a minek Polit úr és az ő magyarfaló elvtársai örvendeznének legjobban.

³ Az eredeti szövegben sajtóhiba: „kalocsai”.

J

1894 máj. 5

*Az 1894. máj. 3-i aradi román gyűlés határozatai*¹

Drept., 1894, 90. sz.

I. A Szent István koronája országaiban élő román nép, amely évszázadok óta odaadta és ma is bármely pillanatban kész feláldozni vagyonát és vérért a trónért és hazáért – követeli, hogy egyenjogú nemzeti egyéniségét, hagyományait, szokásaival és egyházi intézményeivel egyetemben, tiszteletben tartsák.

II. A kormány egyházi törvénytervezetei, főként pedig a polgári házasságra vonatkozó tervezet nemcsak támadja és sérti az egyházi alapelveket és dogmákat, amelyeket az államnak a keresztény erkölcs szempontjából tisztelnie kellene, hanem ütközik a jog alapelveivel, sérti a lelkiismereti szabadságot, és szétbomlasztja a nemzeti egyház önkormányzatát, amelyeket pedig az állam alapvető törvényei biztosítanak.

Ezen okok következtében a gyűlés ünnepélyesen tiltakozik a kormány egyházpolitikai törvénytervezetei, de főként a polgári házasságra vonatkozó törvénytervezet ellen, és éppen ezért kéri a román egyházak metropolitái és püspökei öminenciáit, hogy minden erejükkel, ha kell a trón lépcsőjéig is, működjenek ezek ellen.

III. A gyűlés együttérzését nyilvánítja azon többi nemzetiség iránt, akik ugyancsak küzdenek egyházuk szent ügyéért, és akik a kormány egyházpolitikai törvénytervezetei következtében a román néphez hasonló helyzetbe kerültek.

IV. Az elnököt megbízták, hogy ezeket a határozatokat az illetékes tényezőkkel közölje.

K

1894 máj. 8

*Branković György szerb gör. kel. patriarcha beszéde a polgári házasságról szóló törvényjavaslat főrendiházi vitájában*¹

Főrend. Napló. 1892-97, III. 152-154 l.

Brankovics György, szerb patriarcha: Nagyméltóságú elnök úr, Méltóságos főrendek! Azon megdönthetetlen érvek után, a melyek ő eminenciája, Magyarország hercegprímása által ékes szavakban, a szőnyegen forgó törvényjavaslat ellen az általános keresztény vallás szempontjából előadva lettek, nem tartom szükségesnek, hogy e tárgyat érdemben újból fejtegessem, mert többet és jobbat mondani, mint ő eminentiája által már mondva lettek, úgy sem volnék képes.

Csakis, mint a Szent-István koronája alá tartozó görög-keleti egyház képviselője, érdemben annak kijelentésére szorítokozom, hogy a görög-keleti egyház tanai szerint is szentség a házasság, és mint ilyen, kizárólag változhatlan és örökös isteni törvények által lett szabályozva.

A görög-keleti egyházban is Istenre való hivatkozással és magától a megváltótól leszármazott jognál fogva, az egyház szolgálai által köttetik meg a házasság, illetőleg a házasságkötés szentségi jelleggel felruházva. Ennélfogva a polgári kötés, keresztény fogalmak szerint, házasságot létre nem hozhat. A miért is a görög-keleti egyház csak ily lelkész által megkötött házasságot ismer el érvényesnek, létezőnek.

¹ A közlemény eredeti címe: *Meetingul din Arad.* – Az aradi gyűlés. – A gyűlés meghívóját l. a lap 1894. máj. 2-i, 87. számában.

¹ Branković patriarcha hasonló értelemben nyilatkozik 1894. okt. 3-án a szabad vallásgyakorlatról szóló törvényjavaslat főrendiházi vitájában is. (Főrend. Napló, 1892–97, IV. 14. l.)

A görög-keleti egyháznak a házasság, mint szentség körüli jogköre, örökös és változhatatlan, és ezen jogkörét tőle elvonni vagy megszorítani nem lehet. Már pedig a tárgyalás alatt levő törvényjavaslat, szerény véleményem szerint, kellő ok nélkül az egyháztól elvon egy egész jogkört, a melyet az egyház eddig szabadon, minden korlátozás nélkül változhatatlan alaptörvényei alapján gyakorolt és a melyet az állam mindig elismert, sőt gyakorlásában támogatott is.

A sérelem, melyet a törvényjavaslat az egyház alapintézményein ejt, nagy és súlyos és a hívőket kétségtelenül direct lelkiismereti kényszer alá helyezi.

A törvényjavaslat liberális szempontból kiindulva, sajátságos ellentétbe helyezkedik a liberalizmus egyik alapelvével, a vallásszabadsággal. Mert, nézetem szerint, nem lehet vallásszabadságról szó akkor, a midőn a római katolikus vagy görög-keleti vallás hívője, az élet egyik legfontosabb momentumában, a házasságkötés momentumában, kénytelen az egyháza tanai által el nem ismert formában, hite és lelkiismerete kényszer alá helyezésében, a házassági frigyet megkötni. Nem lehet vallásszabadságról szó akkor, midőn az állam a jó keresztényt reá kényszeríti a polgári házasság megkötésére, a mely ennek hite és lelkiismerete szerint a házasságot szentségteleníti; ellenben az egyházi kötést, mely a keresztény egyház tanai szerint szentséggé emelik a házasságot, a polgári kötés accessoriumának lealacsonyítja.

Ezen általános szempontok megérintése után, melyekkel egyházam álláspontját – a melyhez tántoríthatatlanul ragaszkodni szent kötelességem – jelezni kívántam, és a mely álláspont azonos a már itt egész kimerítően kifejezett római katolikus egyház álláspontjával, leszek bátor még azon különös okokra is röviden áttérni, a melyek miatt a tárgyalás alatt levő törvényjavaslatához, egyházam szempontjából, hozzá nem járulhatnék.

Az egyik ok az, méltóságos főrendiház, hogy a görög-keleti egyházban a parochialis papság majdnem kivétel nélkül házasságban él, sőt az egyházi praxis határozottan megköveteli, hogy a lelkipásztorkodást végző egyházi személy házas legyen. Az egyházi személyek házassága tekintetében különös speciális törvény lévén hatályban, a dolog természetéből kifolyólag maga az egyház van hivatva meghatározni, mily előfeltételek mellett engedi meg papjának a házasságot, egyrészt, másrészt pedig az egyház nem engedheti meg, hogy az egyház előtt kötött papi házasság polgári hatóságok által esetleg fel is bontathassék.

A lelkész bizonyára hivatva van arra, hogy egyházi tanait nemcsak maga kövesse minden körülmény között, de kötelessége egyszersmind híveit is tanítani, buzdítani, lelkesíteni a vallás és annak tanai megtartására és ápolására.

Hogy fogja tehetni a házasság tekintetében ezt azon pap, a ki maga is köteles a házasságot polgári hatóság előtt megkötni. Hogy fogja ő hívei előtt a házasságnak szentségi jellegét kimutatni, midőn ezek tudják, hogy a pap házassága is csak polgári szerződésen alapszik? Egyáltalában félni lehet, méltóságos főrendek, hogy a kötelező polgári házasság behozatala folytán a házasság szentségi jellege a hívők előtt majd egészen eltűnik. Már pedig, meggyőződésem szerint, ily fejlemény nem csak az egyházra volna káros, de vészhozó volna magára az államra nézve is.

A másik speciális ok, mely miatt ellene kell lennem a tárgyalás alatt levő törvényjavaslatnak, az, hogy a vezetésem alatt álló görög-keleti szerb metropolia tudvalevőleg kiterjed nem csak a szoros értelemben vett Magyarország területére, a melyre ezen törvény hatályos lenne, hanem Horvát-Szlavonországok területére is, melyre ezen törvény hatálya nem terjedne ki. Ezen törvény életbelépte által tehát előállana a szerb metropoliára azon kényes és tarthatatlan helyzet, hogy fele részben a régi egyházi házasságjog maradna érvényben, a másik fele részben pedig új, a régítől eltérő házassági jog, a házasság megkötése és felbontásának is más szabályai és polgári hatóságok illetékessége hozatnék be.

Ezen contemplant törvény tehát a karlóczai metropoliában a hívők akarata ellenére behozná a schismát, a metropolia egysége megszűnnék, az 1868-ik évi IX. törvényczikk által biztosított autonomiánk illusoriussá válnék és a confusiók beláthatlan sora állana elő.

Ezek egész röviden azon indokok, méltóságos főrendek, melyeknél fogva a tárgyalás alá vett törvényjavaslatot sem általánosságban, sem részletében elfogadni nem vagyok képes.

L

1894 máj 9

Román Miron gör.-kel. román érsek-metropolita beszéde a polgári házasságról szóló törvényjavaslat főrendiházi vitájában¹

Főrend. Napló, 1892–97, III. 205–207. 1.

Román Miron görög-keleti román érsek és metropolita: Nagyméltóságú elnök úr, méltóságos főrendek! Az indokolást, melylyel igazságügyi minister úr ő nagyméltósága a tárgyalás alatt levő törvényjavaslatot előterjesztette és a melyet tegnapelőtti jeles beszédében itt a főrendiházban élőszóval is kifejtteni igyekezett, én terjedelmes volta daczára igen gyengének találok, oly gyengének, hogy annak alapján magát a törvényjavaslatot – véleményem szerint – a legszabadabb felfogás mellett sem lehet elfogadni és bennem – bocsánat ösztinteségemért – azt a nem tudom mennyiben alapos gyanút kelti, hogy ezen törvényjavaslat háttérben messze kiható más czélok és más törekvések is rejlenek.

Az indokolás ugyanis főrészeiben és fővonásokban csak azt emeli ki: hogy hazánkban valamint többféle hitfelekezetek léteznek, azonképen minden hitfelekezet számára külön házassági jog van érvényben, ezt pedig egyszerűen tarthatatlan állapotnak jelzi, oly állapotnak, mely magában véve elegendő indok arra, hogy a magyar államban egy egységes, minden hitfelekezetet egyaránt kötelező polgári házassági jog alkottassék.

De erre nézve sem a ministeri indokolás, sem a jogbizottsági jelentés nem deríti fel és a közéletből vett példákkal nem illusztrálja azt, hogy a hazánkban felekezetek szerint már századok óta fennálló külön-külön házassági jog a családi viszonyok és az állam igazi érdekei szempontjából tényleg nagy bajoknak és általában oly káros következményeknek lenne kútforrása, melyeket csak a kötelező polgári házasság behozatala által lehet orvosolni; ellenben szakminister úr ő nagyméltósága már kezdetben kijelentette, hogy a házassági jog tervbe vett reformja nem alkalmi súrlódásoknak és collisióknak az eredménye.

A ministeri indokolás említ ugyan visszaéléseket, melyek állítólag mostani házassági jogunkból származnának; de a helyett, hogy ily visszaélések egész sorozatából legalább egynehányat felemlítene, előtérbe tolja a szabad vallási gyakorlatot, értem a vallásnélküliséget, a zsidó vallásnak, úgy látszik, most már égető szükséggé vált receptióját, az állami anyakönyvezetést és, általában a mostani kormány által programjába felvett egyházi politika egyéb követelményeit, melyek szerinte a kötelező polgári házasság nélkül nem érvényesíthetők.

E mellett a törvényjavaslat indokolása erősen hivatkozik más művelt államok példájára, melyekben a kötelező polgári házasság már régóta be van hozva állítólag a nélkül, hogy ez az ottani népesség vallásos érzületét bántaná; de ezen hivatkozás abban a hiányban szenved, hogy nem emeli ki azt, miszerint az illető államokban, elenyésző csekély kivétellel, a népesség vallásilag és nyelvileg csaknem teljesen homogén; míg nálunk az egységes polgári házassági jog behozatalát épen a nagy arányokban létező vallási és faji különbség teszi czélszerűtlenné, sőt erkölcsileg lehetetlenné is, ha csak az állam nem akarja azon egyházaknak, melyek a házasságot szentségnek vallják, erre vonatkozó intézményeit alapjaikban megrendíteni.

Igaz ugyan, hogy a törvényjavaslat nem zárja ki a polgári házasság megkötése után történhető egyházi egybekelést, sőt ezt valláserkölcsi szempontból az indokolás kívánatosnak tartja és még azt is megengedi, hogy a külön egyházak, híveiket az egyházi tanok megtartására fegyelmileg kényszeríthessék; de az egyházak részére ilyképen fentartott jognak a gyakorlása előreláthatólag sok esetben komoly súrlódásokat fog némely egyház kebelében előidézni már a házasságkötésnél

¹ Hasonló értelemben nyilatkoznak 1894. okt. 3-án a szabad vallásgyakorlatról szóló törvényjavaslat főrendiházi vitájában *Meşianu* János aradi és *Popea* Miklós karánsebesi gör. kel. püspökök, valamint *Branković* György szerb patriarcha is. (Főrend. Napló, 1892–97, IV. 19–23. III. 14. 1.)

is, a hol különben a kölcsönös hajlam és szeretet a főtényező, de leginkább a házasságbontásnál, a hol rendesen a gyűlölet váltja fel a szeretetet és az keres magának minden áron kielégítést.

A görög-keleti orthodox egyház soha sem vonta kétségbe az államnak abbeli jogát, hogy a házasságkötésre nézve egészségügyi, kiskorúsági, honossági és közszolgálati, tehát tisztán állami tekintetekből bizonyos korlátokat állítson fel; de már az ellen határozottan tiltakoznia kell, hogy híveit illetőleg az állami törvényhozás állapítsa meg a házasság lényegét és bevégzett házasságkötésnek, illetőleg felbontásnak tekintessék egy oly cselekmény, mely nem az egyház tanai szerint jött létre...

...Az indoklás végül azt reméli, hogy a polgári házasság behozatala, úgy, a mint az a törvényjavaslatban rendezve van, a nemzetnek politikai egységét fogja társadalmi összeforrottság által emelni.

Mi a politikai nemzet egységét illeti, az ez iránti óhajások teljes jogosultságát senki sem vonhatja kétségbe, ha ezen politikai egység az 1868-iki alaptörvények szellemében van concipiálva, amely törvények egyszersmind a hazai nem magyar nemzetiségeknek is szabad fejlődést biztosítanak.

Azonban – fájdalom – nálunk a nemzetiségi viszonyok egyrészt a magyarság, másrészt pedig a nem magyar nemzetiségek közt támadt mélyen sajnálandó viszályok folytán utóbb annyira megromlottak, hogy az ebből származó komoly bajokon a célba vett polgári házasság szerintem semmit sem segíthet, sőt azokat csak növelheti és szaporíthatja; de segíthet, még pedig gyökeresen mind a két részről való mérsékeltség mellett, az alaptörvények által biztosított jogok kölcsönös tisztelete, a miben első sorban a kormánynak kellene jobb példával előre mennie.

Magától érthető, hogy fentebbi megjegyzéseim során én a tárgyalás alatt lévő törvényjavaslatot nem fogadhatom el és a midőn ezt ezennel kijelentem, nemcsak benső meggyőződésem sugallatát követem, de egyszersmind tolmácsolni kívánom – ha mindjárt csak gyenge szavakban – a hazai görög-keleti román egyház híveinek és papságának a rendes egyházi gyülekezetekben egyhangúlag és ismételten kifejezett abbeli aggályait, hogy a polgári házasság esetleges behozatala a görög-keleti egyházban törvényesen fennálló intézmények és következményeiben maga az egyház létezése ellen irányul.

Mutatványul bátor leszek az ilyenmű nyilatkozatok közül az erdélyi görög-keleti főegyházmege rendes zsinatjának egy tegnapelőtti hozott és velem táviratilag közölt határozatát felolvasni, mely szokásos bevezetés után ekképen szól:

„A zsinat fen[n]tartva mindenben a kormány egyházpolitikai programjára és jelesen a célba vett polgári házasság behozatalára vonatkozólag 1893. április hó 5/17-én 21. sz. a. hozott határozatát, az erdélyi görög-keleti román főegyházmege nevében kijelenti: hogy a polgári házasságot oly intézménynek tekinti, mely szentegyházunk szentségét figyelmen kívül hagyja és az államtörvények, valamint az ő császári és királyi felsége által jóváhagyott szervezési szabályzatunk által is biztosított egyházi autonómiánkat sérti; az államra, a társadalomra és egyházunkra nézve veszélyes; egyházunk által provokálva soha sem volt; az állam népeinek szükségleteiből nem származik és eredményeiben már is azt az eszmét szülte a kormányban, hogy az állampolgároknak megengedtessek a vallástalanság is, a mi szükségképen fogja eredményezni a vallás és a szent intézmények megvetését és ezzel együtt demoralizálását a népnek, mely ekkép hittől és istentől megfosztva, nem fog többé bírni érzékkel a hazafiság és a világi törvények és állami intézmények tiszteletbentartása iránt sem. A zsinat tehát a polgári házasság behozatalát elveti és ha mindemellett a törvényhozás azt reánk erőszakolná, az egyház meghajol ugyan, de azt reá és az államra nézve mindenkor szerencsétlenségnek fogja tekinteni, úgyszintén keresztényi és hazafias kötelességének fogja tartani, hogy annak eltörlésére minden törvényes eszközökkel közreműködjék”...

...Mindezek után újból, most már metropoliai tartományom méltóságos püspökei megbízásából is, kik bár szólásra feliratkoztak, de a tárgyalás elhúzódása miatt a felszólalástól eláltattak, kijelentem, hogy ezt a házassági jogról szóló törvényjavaslatot el nem fogadom, el nem fogadjuk. (*Helyeslés a jobboldalon.*)

M

Szilágyi Dezső igazságügyminiszter felszólalása a polgári házasságról szóló törvényjavaslat főrendiházi vitájában

Főrend. Napló, 1892–97, III. 212–213. 1.

...Áttérek most ő excellentiájának a görög keleti román egyház érsekének felszólalására. Felszólalásában nagy súlyt fektetett arra, hogy még politikai szempontból is óvakodni kellett volna a javaslat előterjesztésétől és mert a döntő politikai szempontot abban találja, hogy miután Magyarország különböző nemzetiségből és különösen különböző egyházakból áll és azok mind-egyike jelentékeny számú híveket számlál, ennél fogva egységes házassági jog épen ne legyen. Pedig, mélt. főrendek, azt gondolom, hogy más jó és nyomatékos okok mellett, melyek egy nemzetiségű és túlnyomólag egy vallást követő nemzeteknél is állnak egy okkal, egy szükséggel több van Magyarországon a házassági jog egységesítésére, és mert a házassági jogot egységesíteni nem lehet másképp, tehát államosítására is. *(Élénk helyeslés bal felől.)* és ez az ok abban áll, hogy ott, a hol a népesség különböző egyházak között van megoszolva, ott, a hol – bár ez nem olyan lényeges – különböző nemzetiségek vannak, csak jogegység van egyedül és kizárólag hivatva a házassági viszonyok szilárdságát, egyéni tetszéstől ment komolyságát és erkölcsi fenségét biztosítani. Ha különböző felekezeti jogok vannak és nincs jogegység, ha felekezeti áttérések által válogathat valaki a különböző jogok közt és a különböző bíróságok-között, a szerint, a mint egyéni vágyainak jobban megfelel, akkor nincs szilárdság, de erkölcsi ereje sincs a házasságnak biztosítva.

Daczára annak a felszólalásnak, melyet ő nagyméltósága hozzám intézett, én megmaradok azon, azt hiszem, nem tévhitemben, hogy Magyarországon éppen az egyházak különbözősége, éppen az, hogy annyi különböző felekezet van, egy igen nyomatékos okkal több arra, hogy az egységes állami jogot behozzuk. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

Lényegesebb ő nagyméltóságának második megjegyzése, a hol célzatosan megemlítette, hogy az államkormány feladata a törvények, különösen az alaptörvények tiszteletben tartásában jó példával, elől menni s azután hozzát teszi, hogy a jelen törvényjavaslat a görög-keleti román egyház autonómiáját és vallásszabadságát sérti, sőt az egyház eltörlésére irányul. *Román Miron román metropolita: Én csak idéztem!*

Szilágyi Dezső igazságügyminiszter: Ő nagyméltósága közbeszól, hogy ő ezt idézte; ez azon tiltakozásokban van felemlítve, melyek egyháza köréből jöttek és a melyet felolvasott, én nem vagyok hajlandó ezen tiltakozások tartalmáért mindenben ő nagyméltóságát felelőssé tenni, sem azt neki mint véleményt tulajdonítani; hanem bizonyára mindnyájan igen szívesen hallottuk volna és azt hiszem kötelessége lett volna, midőn ezen tiltakozásokat idézte, egyszersmind azt is megjegyezni, hogy azon aggodalomban és véleményben nem osztozik, sőt azokat alaptalanoknak tartja. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)* És itt egy megjegyzést én nem hallgathatok el, állásom és meggyőződése parancsolja, hogy ezt megmondjam. *(Halljuk! Halljuk!)*

Jól tudom, hogy azokban az egyházakban, a melyek, hogy úgy mondjam, egy nemzeti alapon vannak szervezve, a milyen a görög-keleti egyház is, a mely éppen nemzetiségi alapon van ketté választva, az az aggodalom uralkodik, hogy az egyház, a vallás ellen támadás van intézve és ezen aggodalom hátterében mintegy sötét felhő lebeg az, hogy e javaslatokkal a nemzetiség ellen is támadás van intézve.

Ez, mint ténny, constatálnom kell és ezen alapon izgatnak is, e mozgalomnak szemébe kell néznem. *(Halljuk!)*

Méltóságos főrendek! A ki az állam jelen alkotmányával nincs megelégedve; a ki az ellen izgatni akar és ürügyeket keres, az egyházpolitikai javaslatokban is keresi, erre az eszközt – mi

szabad államban élünk – ezt teljesen nem gátolhatjuk; nem gátolhatjuk, túrnunk kell addig a pontig, a míg ezen ürügyek a törvény által tiltott izgatás körébe át nem csapnak.

Román Miron román metropolita: De nem nekem szól ez?

Szilágyi Dezső igazságügyminister: Én nagyméltóságodat ezzel személyesen nem vádoló. De kívánatos volna, ha magas állásukban a főpapok felvilágosító és csillapító hatást gyakorolnának. Én egész nyíltan és határozottan kijelentem, hogy ettől a törvényjavaslattól semmi sem áll távolabb, mint bárkinek nemzetiségét érinteni, vagy a mint mondani szokás, erővel magyarosítani; mert a román ember románul kötheti meg házasságát, a szerb szerbül; mi nem akarjuk ezt eszközül használni a magyar nyelv erőszakos terjesztésére. Alaptalan tehát a köznép felizgatása azzal, hogy vallását akarjuk bántani, nemzetiségét elvenni tőle, az izgatás igen sokszor nem tudatlanságból ered, valóságos haza elleni bűn. Hogy gyanúsítsanak, azon kijelentésünkre hivatkoznak, hogy mi azt állítjuk, hogy a házasságjog ily megalkotása összetartó kapocs lesz a politikai nemzetre nézve, melynek alkatelemei szerb és román testvéreink is; összetartó kapocs lesz, nem azért, hogy őket nemzetiségökből kivetköztessük, – erre nem is törekszünk – hanem azért, mert, senki, a ki az államok politikai szervezetét némi figyelemmel kíséri, nem ismeri félre, hogy magokban az egységes jogintézményekben – kivált a családi jog terén alkalmas mód rejlik, mely nem érinti bár az egyes alkatelemek nyelvét, hitét és nemzetiségét, mégis az együvé tartozásnak erős érzetét teremti meg és tartja fenn. (*Zajos helyeslés és tetszés bal felől.*) Ezen természetes, senki jogát nem csorbító úton használ ez az állam erősítésének és igenis összeforrasztja a különböző elemeket. De ez nem törekvés a nemzetiségek vagy a vallás megrontására, e részben alaptalan az aggodalmak táplálása, alaptalan azoknál, a kik jóhiszeműleg táplálják, bűnös és hazafiatlan azoknál, a kik ürügyül használják fel, a kik felhasználva a köznép jóhiszeműségét, vallásosságát és tudatlanságát, ily gonosz módon izgatnak a reform és e törvényjavaslat és a mi több, a közös haza ellen. (*Zajos helyeslés és tetszés bal felől.*)

N

1894 máj. 10

Wekerle Sánaor miniszterelnök felszólalása a polgári házasságról szóló törvényjavaslat főrendiházi vitájában

Főrend. Napló, 1892–97, III. 228–229. 1.

...Alkotmányos országban nemcsak megengedettnek, hanem egyenesen kívánatosnak is tartom a közvéleménynek ilyen fontos kérdések körüli megnyilatkozását. Mert a kérdések alkotmányos előkészítése alatt nemcsak azt lehet értenünk, hogy egyes törvényjavaslatot jól kidolgozunk, hanem hogy azok valóban átmenjenek a nemzet életereibe. Alkotmányos előkészítés alatt azt is kell értenünk, hogy kivált az ilyen fontos javaslatokkal a közérzület megbarátkozzék, azokat megismerje; mert azok csak így fognak minden rázkódtatás nélkül átmehteni a nemzet testébe és vérébe. Azokkal a vádakkal szemben, melyek itt felhozattak, csak azt jegyzem meg, hogy a közvélemény mesterséges felkeltésének bizonyítékát itt senki nem szolgáltatott. De igenis én tudnám bizonyítékát, még pedig igen sokszoros bizonyítékát nyújtani annak, hogy akkor, midőn az a közvélemény meg akart nyilatkozni, meg akart nyilatkozni épen most a legutóbbi napokban is, nemcsak kitöréseit, hanem épen azért, hogy a tárgynak, a kérdésnek egészen objectiv megérlelődését lehetővé tegyem, annak még jogos nyilvánulásait is visszatartottam. Én ezeket a nyilvánulásokat megszívletem, akár mellettünk, akár ellenünk szólottak azok. De engedelmet kérek, a közvélemény hivatott és jogos megnyilatkozásának csak kettőt ismerek. Az első jogosult megnyilatkozás a törvényhatóságok megnyilatkozása, melyek szervezetük, céljaik és feladatuknál fogva igen is hivatva vannak ilyen kérdésekben nyilatkozni.

A másik jogosított factor a megnyilatkozásra az országgyűlésnek képviselőháza, a mely a közvéleménynek törvényes képviselője. (*Igaz! Úgy van! a baloldalon.*) És én azt hiszem, bármit beszéljenek is itt szövetségesekről, bármily rémképeket festenek is arról, hogy ezek megingatják még államunk létének alapjait is, ilyeneket feltételezni lehet, talán feltételeznek irányomban, de a ki szorosán mindig azon az alapon állottam, a melyen Magyarország ma van szervezve s talán sokszor találkoztam azzal a váddal, hogy miért állítom ezt oda mintegy változhatatlan, mint változhatatlan, mint maradandó alkotást, mondom, ilyen vádakkal illetni személyemet egyszerűen nem méltányos. De ilyenekkel nem foglalkozom, mert ez nem kisebbíti a nyilatkozások jogosultságának, egyedüli hivatottságának nagy jelentőségét. Hanem találkoztunk azután a közvéleménynek olyan megnyilatkozásával is, melyet én jogosultnak el nem ismerhetek és ez a javaslatok ellen irányuló megnyilatkozásoknak egyike egyedül: azon összejövétel, mely Karlovicon tartatott. A megnyilatkozásnak ezt a módját jogosultnak nem tarthatom. Nem tarthatom jogosultnak azért, mert bármilyen tisztelettel viseltessem is egyes gyülekezeteknek, népgyűléseknek nyilatkozatai iránt, azt hiszem, azok egyházak nevében soha sem nyilatkozhatnak s abban talán igazat fog nekem adni Brankovics György ő excellentiája, a szerb patriarcha, hogy nem közszempontból, hanem talán éppen az ő szempontjából, az ő egyháza érdekeinek szempontjából volna igen veszélyes annak az elvnek elismerése, hogy törvényes szabályozáson kívül összejűlekezettek, nevezzük azokat népgyűléseknek, küldöttekből alakultaknak, egyházuk nevében nyilatkozhatnak. (*Úgy van! Úgy van! a baloldalon.*) De nem tartom jogosultnak ezt azért sem, mert azt hiszem, hogy a magyar állampolgárok azon körben élhetnek jogaikkal, a mely körben érdekelve vannak. Itt pedig az állampolgároknak oly része is élt a nyilatkozás jogával, mely ezen javaslat által érintve nincsen. Nem hoztam volna én ezeket itt fői, méltóságos főrendek, ha Brankovics György ő excellentiája az ottani gyűlés határozatai alapján nem azonosan szólalt volna fel ezen nagyméltóságú főrendiházban, és nem úgy állította volna oda ezt a törvényjavaslatot, mint hogyha az a törvényileg biztosított szerb autonomiának kijátszása volna. Erre a nyilatkozatra tartozom azzal a válasszal, hogy mi autonomicus jogokat igen is biztosítunk, ezen autonomicus jogokat törvénybe is ígtattuk; de ezen autonomicus jogokat először mindig csak egyházi és szorosán véve egyházi téren biztosítottuk és azokat politikai jogokkal nem azonosíthatjuk; másodsor pedig ezen biztosított jogok, melyek törvényeinkben adattak, nem ruházhatók fel a szerződés jellegével, hanem egyszerűen azon jogalappal, hogy a törvényhozás jónak látta azokat megadni, csorbítani vagy kisebbíteni. (*Úgy van! Úgy van! balfelől.*) Mert hogyha más álláspontot foglalnánk el, hogyha szerződéses jelleget, meg nem másítható jelleget tulajdonítanánk annak, ez annyi volna, mint más államnak az államban elismerése. (*Élénk helyeslés a baloldalon.*)

Magára az észrevétel érdemére egyébként, azt hiszem, megfelelt t. barátom, az igazságügy-minister úr, midőn azt emelte ki, hogy mi itten polgári viszonyokat, állami jogokat szabályozunk és gyakorlunk, melyeknek az egyházi autonomiákkal semminemű közössége, semminemű érintkezési pontja nincsen.